

SLOVENSKÁ REČ

52|1987|5|

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

A. Oravcová, Veľký október a súčasnosť ■ J. Mlacek, O frazeológii v Bernolákovom Slovári ■ M. Majtán, Slovná zásoba vo Fándlyho diele Pilný domajší a poľný hospodár ■ J. R. Nižnanský, Vinohradnícka terminológia v diele Jána Hollého ■ R. Kuchar, Administratívno-právna terminológia v predpisovnom období a jej spracovanie v Bernolákovom Slovári

SPRÁVY A POSUDKY

Životné jubileum docenta Jozefa Mlacka. J. Mistrík ■ Súpis prác doc. Jozefa Mlacka za roky 1961–1986. L. Dvonč ■ Päťdesiat rokov Ivora Ripku. A. Ferenciková ■ Životné jubileum profesora Rudolfa Krajčoviča. P. Žigo ■ Štefan Peciar sedemdesiatpäťročný. M. Majtán

ROZLIČNOSTI

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR

František Kočiš

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Anna Oravcová

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Juraj Dolník, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Milan Majtán, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Anna Oravcová, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepková 26

OBSAH

A. Oravcová, Veľký október a súčasnosť	257
J. Mlacek, O frazeológii v Bernolákovom Slovári	259
M. Majtán, Slovná zásoba vo Fándlyho diele Pilný domajší a poľný hospodár	269
J. R. Nižnanský, Vinohradnícka terminológia v diele Jána Hollého	276
R. Kuchar, Administratívno-právna terminológia v predpisovnom období a jej spracovanie v Bernolákovom Slovári	289

SPRÁVY A POSUDKY

Životné jubileum docenta Jozefa Mlacka. J. Mistrík	276
Súpis prác doc. Jozefa Mlacka za roky 1961–1986. L. Dvonč	298
Päťdesiat rokov Ivora Ripku. A. Ferencíková	310
Životné jubileum profesora Rudolfa Krajčoviča. P. Žigo	312
Štefan Peciar sedemdesiatpäťročný. M. Majtán	314

ROZLIČNOSTI

Miestne názvy typu Záriečie a Zapolárie. J. Jacko	315
Prezimujúce vtáky? F. Sabol	317
Levočský slovníček. M. Hayeková	318
Tvorenie tvarov množného čísla od zvieracích podstatných mien typu mungo. F. Sabol	319

Anna Oravcová

VEĽKÝ OKTÓBER A SÚČASNOSŤ

Pred 70 rokmi sa vo svetových dejinách odohrala prevratná udalosť, ktorá prelomila panstvo kapitalizmu a mnohým národom Európy i celého sveta otvorila cestu k socializmu: bola to Veľká októbrová socialistická revolúcia, revolúcia, v ktorej vládnu moc vzala do rúk robotnícka trieda, pracujúci Ruska vedení bolševickou stranou na čele s V. I. Leninom, revolúcia, ktorá zvestovala zrod nového štátu robotníkov a roľníkov na svete, revolúcia, ktorá bola základom nového spoločenského zriadenia a určila základný smer a hlavné tendencie svetového vývoja. Prvý raz v dejinách ľudstva vznikol a upevnil sa štát diktatúry proletariátu, skončil sa národnostný útlak a nerovnoprávnosť národov a národností, základné výrobné prostriedky prešli do rúk pracujúceho ľudu, industrializáciou, kolektizáciou a kultúrnou revolúciou sa položili základy socializmu.

Nie je potrebné vymenúvať všetky udalosti, ktoré mali vplyv na ďalšie rozvíjanie ideí Októbra. Dôležitý je fakt, že dnes, keď si pripomíname 70. výročie víťazného Októbra, existuje silný medzinárodný útvar — svetový socializmus opierajúci sa o vyspelú ekonomiku, rozsiahlu vedeckú základňu a spoľahlivý vojenský a politický potenciál. Je to viac ako tretina ľudstva, desiatky krajín a národov kráčajúcich cestou slobodného rozvoja, cestou všestranného využívania intelektuálneho i morálneho bohatstva človeka a socialistickej spoločnosti. Existuje však aj svetový imperializmus, ktorý sa všetkými prostriedkami usiluje brzdiť objektívne zákonitosti spoločenského vývinu. Dnešný svet, ako sa konštatovalo na XXVII. zjazde KSSZ, je zložitý, mnohotvárnny a dynamický. Vyznačuje sa protichodnými tendenciami a je plný protirečení. Je to svet nanejvýš zložitých alternatív, obáv a nádejí; viac však nádejí, lebo nikdy predtým neboli ľudia tak všestranne vybavení na ďalší rozvoj civilizácie. Svet plný

obáv preto, lebo sa často hovorí o vari najnebezpečnejšom období dejín. Človek ešte nikdy nebral od prírody toľko a dosiaľ nikdy nebol taký zraniteľný silou, ktorú sám vytvoril. Ano, máme na mysli najpálčivejší problém, pred ktorým ľudstvo stojí — problém vojny a mieru.“ . . . svetová vojna nie je osudovo nevyhnutná. Je možné odvrátiť vojnu a zachrániť ľudstvo pred katastrofou. V tom je historické poslanie socializmu a všetkých pokrokových a mierumilovných síl našej planéty“ (XXVII. zjazd KSSZ. Dokumenty a materiály, s. 143 n.). Mierové spolužitie štátov s rozdielnym spoločenským zriadením — to je rozumné a jediné prijateľné východisko. Mier, to je túžba pracujúcich a pokrokovu zmýšľajúcich ľudí celého sveta.

Dekrét o mieri bol jedným z prvých dokumentov víťaznej Októbrovej revolúcie a aj dnes hlavným cieľom zahraničnej politiky Sovietskeho zväzu a celého socialistického tábora je zabezpečiť ľudu možnosť pracovať v trvalom mieri a slobode. Realistický, zrozumiteľný a hlboko humánny program mieru prijatý XXVII. zjazdom KSSZ predstavuje najvyššiu mieru zodpovednosti za ďalšie osudy ľudskej civilizácie. S podporou ho prijímajú mierumilovní ľudia celého sveta.

Osudy mieru a sociálneho pokroku sú dnes tak ako nikdy predtým úzko späté s dynamizmom hospodárskeho, sociálneho a politického rozvoja svetovej socialistickej sústavy, s plnením úloh, ktoré súčasná etapa vývoja nášmu ľudu ukladá: všestranne zdokonaľovať socialistickú spoločnosť, dôslednejšie a efektívnejšie využívať jej možnosti a prednosti, urýchliť jej sociálno-ekonomický rozvoj. Socializmus a mier sú neoddeliteľné hodnoty: „Čím silnejší je socializmus, tým pevnejší je mier“ (Vyhlásenie ÚV KSSZ k sovietskemu ľudu, 14. 3. 1987, s. 4).

70. výročie Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie je veľkým sviatkom sovietskeho ľudu, sviatkom národov socialistických krajín a pokrokových ľudí celého sveta. Je to zároveň prehliadka sily a úspechov socializmu, príležitosť uvedomiť si cestu, ktorou sme prešli, a nové úlohy, pred ktorých splnením stojíme. Čaká nás prestavba všetkých sfér života spoločnosti. Jej uskutočnenie závisí od svedomitej práce a aktivity každého z nás — robotníka, roľníka, technika, vedca, riadiaceho pracovníka . . . Ideály Októbra vyzývajú pracovať v mene blahobytu ľudu, v mene rozkvetu vlasti, v mene mieru. Spojme teda svoj rozum, svoju vôľu a energiu do jedného celku a uskutočnime všetko, čo sme si predsavzali v politickom, ekonomickom, vedeckom i kultúrnom smerovaní v budovaní rozvinutej socialistickej spoločnosti.

O FRAZEOLÓGII V BERNOLÁKOVOM SLOVÁRI

1. Frazeológia v Bernolákovom Slovári svojim rozsahom aj spôsobom spracovania predstavuje vlastne prvý menší slovenský frazeologický slovník v dnešnom zmysle tohto názvu. Takéto konštatovanie dovoľuje vysloviť hneď na začiatku týchto poznámok v prvom rade sám rozsah zachytenej slovenskej frazeológie (vyše 2800 jednotiek) a potom najmä spôsob ich spracovania v Slovári, spôsob, ktorý korešponduje s takými postupmi, aké pre spracovanie frazeologických slovníkov prijíma aj súčasná frazeologická teória (uvádzať frazému pri každej jej zložke, ktorá pôvodne bola plnovýznamovým slovom, zachytiť čo najviac variantov frazémy, alternantmi naznačiť možnosti jej zapájania do zvyčajných aj voľných kontextov atď.). Jubilejná príležitosť — dvesto rokov od bernolákovskej kodifikácie — priam ponúka na analýzu tú časť Slovára, ktorá aj po mnohých rozboroch jednotlivých Bernolákových prác i celého jeho diela ostala trochu bokom, nepovšimnutá.

Takmer dve storočia, ktoré prešli od zhromažďovania tohto materiálu do Slovára, dávajú vopred tušiť, že v slovníku bude jednak frazeológia, ktorá sa v slovenskom jazyku udržala dosiaľ, jednak frazeológia, ktorá medzitým zanikla, alebo aspoň ustúpila z bežnej jazykovej praxe. Cieľom tohto príspevku nemôže byť systematický rozbor celej frazeológie a charakteristika všetkých spôsobov jej zachytenia v Bernolákovom slovníku (túto druhú otázku sledujeme v osobitnej štúdii — porov. Mlacek, 1987). Nebudeme tu sledovať jednotky, ktoré celkom ustúpili, po ktorých neostali na rovine frazeológie nijaké reziduá, ani na druhej strane zasa jednotky, ktoré sa s výnimkou pravopisných a hláskoslovných, príp. tvarových odlišností spôsobených zmenou kodifikácie zachovali nezmenené, majú teda rovnaký obrazný základ, rovnaké lexikálne (komponentové) zloženie a rovnaký frazeologický význam aj v súčasnom jazyku. Svoju pozornosť teda upriamime najmä na frazémy, ktoré zachytil už Bernolákov Slovár a ktoré existujú aj v dnešnej slovenčine, pri ktorých však nachádzame isté významové alebo výrazové odlišnosti. Nazdávame sa, že práve rozbor týchto frazém môže jednak veľa napovedať z hľadiska našej historickej frazeológie, jednak prispieť k hlbšiemu pochopeniu súčasného stavu, súčasnej podoby a súčasného významu jednotlivých frazém aj celej slovenskej frazeológie.

2. Prvý pozoruhodný typ v takto redukovanom výbere frazeológie zo Slovára predstavujú frazémy so súvetnou stavbou, v ktorých je lexikálne obsadenie celkom rovnaké ako v súčasnom jazyku, ale poradie viet je

obrátené. Keďže ide o jednotky so stavbou priradovacieho súvetia, vetosled je tu dôležitým ukazovateľom významu. Ide o takéto jednotky: *Dlhy si plaťme, a dobrí Práтели budme* (s. 388); *Čas platí, Čas tratí* (s. 175)¹. Prvá z nich poznáme v súčasnej podobe *Priatel'ia budme, (a) dlhy si plaťme*. Pri porovnaní obidvoch podôb zisťujeme, že vyjadrujú v podstate rovnaký význam, komunikačné zacielenie každej z nich je však trochu iné. Rozdiel medzi nimi vynikne najmä vtedy, ak pri explikácii nahradíme veľmi všeobecný priradovací prostriedok (spojka *a*, príp. bezspojkové spojenie viet) zreteľným kompenzačným prostriedkom (napr. spojkami *ale, zato*) alebo transformovaním do prípustkového vzťahu. Súčasnú podobu možno experimentálne vyjadriť týmito spôsobmi: *Priateľmi budme, ale (zato) si dlhy plaťme*. — *Hoci sme priatel'ia, dlhy si plaťme*. Bernolákom zachytená podoba by sa podobným procesom zmenila takto: *Dlhy si plaťme, ale (zato) priateľmi budme (zostaňme)*. — *Hoci si dlhy platíme, priateľmi zato zostaneme (zostať môžeme)*. Rozdiel je tu evidentný. Dodajme ešte, že Bernolákom zachytená podoba (pokiaľ ide o poradie vetných zložiek, a teda aj o význam jednotky) žila v slovenčine dosť dlho aj po vyjdení Slovára, ako na to dosť zreteľne ukazuje stavba príbuznej jednotky *Pravdu si huďme, priatel'ia budme* (Záturský, 1974, s. 428).

Aj k druhej uvedenej jednotke existuje v súčasnom jazyku podoba s obráteným poradím vetných zložiek. Bernolákovu podobu zachytáva nezmenenú aj A. P. Záturský (tamže, s. 217): *Čas platí, čas tratí* (dokonca ju nepriamo podporuje aj ďalšou podobnou jednotkou s takouto významovou stavbou aj s uvedeným významom: *Trh platí, trh tratí* (s. 219). Význam súčasnej podoby danej jednotky zachytáva variant uvedený v Slovníku slovenského jazyka I (1959, s. 193): *Čas raní, čas hojí*.

Ak v uvedených prípadoch zisťujeme sémantické prehodnotenie jednotiek až po časovom odstupe, v ďalších prípadoch nachádzame podobné posuny významu už v samom Bernolákovom slovníku. Napr.: *Gakí Plat, taká Práca (Robota, Služba* — s. 2118). — *Gaká Robota (Práca), taká Odplata (Pláca, Mzda* — s. 2729; platnosť tejto druhej podoby podčiarkuje aj zachytenie príbuznej jednotky *Gakí Mlat, takí Plat* — s. 2729); *Čo w Ustách, to w Srdci* (s. 3513) — *Čo w Srdci, to na Gaziku* (s. 3110; toto aj v podobe *Čo w Srdci, to na Gaziku mať* — s. 625). Keď nateraz necháme

¹ Frazeologické jednotky u A. Bernoláka uvádzame presne v takej podobe, ako ich zachytáva jeho Slovár. Upravujeme iba prípady, ktoré sa najviac rozchádzajú s jeho kodifikáciou, a prípady, v ktorých ide iba o nedôslednosti redakčnej úpravy textu slovníka (keď sa napr. istá jednotka zachytáva dvakrát, z toho raz s istou odchylkou). Úpravy sa dotýkajú zvyčajne iba písania substantív s veľkým začiatočným písmenom, zjednotenia pri označovaní mäkkosti (v Slováni sa napr. často neoznačila mäkkosť záporovej morfémy *ne-* pri slovesách) a zjednotenia kvantít pri niektorých frekvenciovanejších slovách.

bokom problematiku variantnosti lexikálneho zloženia, ako aj rozsahu uvedených jednotiek, musíme konštatovať najmä to, že kolísanie alebo posuny vo významovej platnosti sú tu celkom zreteľné (signalizuje ich najmä uplatnenie stavby podradovacieho súvetia). Je pritom príznačné, že ďalší vývin našej frazeológie jednoznačne uprednostnil iba jednu z príbuzných, ale významovo vlastne protikladných jednotiek. Nápadné je aj to, že v tomto prípade nachádzame u A. P. Zátureckého už iba takú podobu, ktorá žije v jazyku dodnes (napr. *Aký mlat, taký plat* — s. 259).

Trochu odlišná situácia je v nasledujúcej dvojici: *I múdré Slépki w Žihlawe nesú* (s. 3001) — *Dobrá Slépka i w Žihlawe Wagce nese* (s. 3565). Ak ani v tomto prípade nebudeme osobitne sledovať variantnosť lexikálnu (*múdré* — *dobrá*), tvarovú (jednotné číslo — množné číslo mennej zložky) a kvantitatívnu (rozsahový: v druhej podobe je o jednu mennú zložku viacej), zisťujeme rozdiel vo významovej hodnote obidvoch podôb. Ten nesúvisí s uvedenými druhmi variantnosti, ale skôr s odlišnou významovou výstavbou celej jednotky, ktorú odráža rozdielne umiestnenie častice *i*. Aj v tomto prípade si neskorší vývin vybral iba jeden z variantov. Zánikom druhého sa však stratila aj možnosť spomenutej diferenciácie významu.

Podobné zjednodušenie, resp. zjednotenie motivácie priniesol novší vývin aj pri jednotke, ktorú A. Bernolák zachytáva v takejto dvojici: *Kdo rád dáwá, dwakrát dáwá* (s. 230) — *Kdo skoro dáwá, dwa Razi dáwá* (s. 353). V súčasnom jazyku je známa už iba druhá jednotka, a to s malou lexikálnou zmenou (*skoro* — *skôr*).

V niektorých prípadoch môže takéto dvojité zachytenie istej frazémy v slovníku naznačiť variantnosť, ktorá súvisí s postupujúcou frazeologizáciou. Napríklad podoba *Na Rowáš rezať, narezať* (s. 2740) je zaiste bližšie východiskovému bežnému slovnému spojeniu ako podoba *Na Rowáš dať, položiť* (s. 2740), od ktorej je už iba krôčik k tej výrazne frazeologizovanej forme, aká je v našom jazyku ustálená dodnes, totiž k podobe *mať* (niečo u niekoho) *na rowáši*.

V iných súvislostiach treba posudzovať varianty jednotky *Pozdě Bika hoňit* (s. 73) a *Pozdě Bika hoňit, keď už (!) Šošowicu zežral* (s. 2432). Je evidentné, že východiskom kratšieho (a zároveň prvého) variantu v slovenčine je zreteľne obrazná česká frazeologická jednotka *pozdě bycha honit*. Slovenský variant vznikol paronymickou transformáciou komponentu (*bycha* — *býka*; porov. Mokijenko, 1980, s. 135). Takéto analogické (paronymické) obmieňanie má podľa citovaného V. M. Mokijenka isté nevýhody, sťažuje totiž diachronickú analýzu istých frazém, ale má aj zreteľné pozitíva, a to najmä v tom, že vnáša do výrazu novú expresívnosť, novú dynamiku (tamže, s. 143). Uvedená slovenská dvojica je priam ukázkovým

príkladom takýchto procesov: paronymická obmena komponentu *bycha*, ktorý nemal priamu oporu v slovenskom jazykovom systéme, za bežný tvar *býka* odstránila síce cudzí element, ale zároveň zastrela motiváciu celého výrazu, zvrat sa stal významovo nejasný. Prečo je neskoro (pozde) práve býka naháňať (honiť)? Aby sa nový výraz stal zreteľnejším, pridala sa druhá veta, ktorá uviedla do neho novú motiváciu, pravdaže, motiváciu celkom odlišnú od motivácie východiskovej jednotky, ktorá však do istej miery umožnila, aby sa nová jednotka aspoň štylisticky čo najviac priblížila hodnote východiskovej frazémy.

3. Jedným z prameňov, z ktorých A. Bernolák čerpal výroky, príslovia a ostatné frazémy do svojho slovníka, boli rozličné zbierky známych latinských výrokov a výrazov. Často ich kalkoval a niektoré z týchto kalkov sa uplatňujú, pravda, zasa s príznačnými zmenami, až dodnes. V krátkej poznámke sa tu však pristavíme pri niekoľkých takých kalkoch a vôbec prekladoch inojazyčných frazém, ktoré sa vyznačujú istými osobitosťami svojho zachytenia v Slovári aj špecifikami svojho uplatňovania v ďalších etapách vývinu našej frazeológie.

Jednou z takýchto jednotiek je výrok povrávkového charakteru *To ge pre teba grécki* (s. 660). Výrok vychádza zo znenia časti stredovekej zásady *Graecum est, non legitur* (*To je po grécky, nečíta sa*). S frazeologizačným posunom významu znamenal približne „Tomu ty aj tak nerozumieš“. Keďže motivácia obraznosti tohto výroku vychádzala z uvedomovania si opozície „cudzí — domáci“, mohlo sa po prevzatí do nášho jazyka uplatniť namiesto slova *grécky* aj iné pomenovanie cudzieho prvku (jazyka). A tak v Slovári nachádzame na inom mieste aj variant *To ge tebe (pre teba) talianski* (s. 3277). Obidve tieto podoby v slovenčine neskôr značne ustúpili; nahradili sa iným frazeologickým europeizmom (*To je pre mňa, teba... španielska dedina*). Druhá Bernoláková podoba sledovanej frazémy sa nám však aj neskôr ozýva v iných expresívnych ustálených zvratoch, ktoré tiež súvisia s významom „nechápať, neporozumieť niečo“: *Čo si Talian? Nebuď Talian! Ty Talian!*

Podobnú situáciu zisťujeme aj pri skupine ďalších frazém, ktoré súvisia s kalkovaním do slovenčiny. V Slovári ich nachádzame zachytené takto: *Od Poléwki až k Pečence, od Wagec až k Gabkám* (s. 2275) — *Od Wagec počať, začať, počínať, začínať* (s. 3565) — *Od Wagec až po Gabka i. e. od Prwopočátku až do Konca* (s. 3565). Hoci sú v jednotke samé bežné a známe pomenovania, motivácia celého výrazu nie je celkom jasná. V našom jazyku, príp. aj v ďalších ide totiž o kalkovanie latinského zvratu *ab ovo incipere* (*od vajca začať*) alebo od výrazu *ab ovo usque ad mala* (*od vajca až po jablká*). Druhý výraz mal pôvod v rímskej reálii (rímska hostina sa vždy začínala varenými vajíčkami a končila sa jablkami), prvý

zvrat bol literárnym novotvarom (Horatius) derivovaným z predchádzajúceho výrazu. Jedno i druhé mohli u nás poznať iba ľudia s klasickým vzdelaním. A. Bernolák sa usiloval priblížiť dané výrazy svojmu čitateľovi, uvádza k nim frazeologické synonymá bližšie Slovákov (Od *Poléwki* až k *Pečence*, čo už mohlo byť prijateľnejšie používateľovi Slovára) alebo vysvetlenia (nefrazeologický výklad pri poslednom prípade: od *Prwopocátku* až do *Konca*), frazémy aj tak ustúpili z bežnej jazykovej praxe. Nezachytáva ich už ani A. P. Záturecký. Keď dnešný sčítanejší používateľ jazyka chce vyjadriť uvedený význam — najmä v abstraktnejších súvislostiach, v knižných štýloch — uplatní aj v našom texte citovaný okrídlený výraz *ab ovo* (*incipere*), príp. *ab ovo Ledaie incipere*, v iných súvislostiach a v odlišných kontextových, resp. štylistických podmienkach uplatní zasa skôr dnes živé synonymné výrazy (*začať*, *začínať* od *Adama*, *začať* od *abecedy*).

4. Ak sme pri predchádzajúcich frazémach preložených z latinčiny zaznamenali po Bernolákovom zachytení týchto jednotiek ich ústup z bežného používania, pri ďalších zisťujeme iba isté posuny, spresnenia, pričom raz viedol ďalší vývin ku skracovaniu, zostručňovaniu zloženia frazémy, inokedy zasa skôr k rozšíreniu jej zloženia. Iba dva príklady týchto tendencií: V Slovári čítame jednotku *Od smrtného Gedu ňeňi (ňeroste) w Záhradách Léku* (s. 1200; preklad latinskej jednotky *Contra vim mortis non est medicamentum in hortis*, doslovne: *Proti moci smrti niet lieku v záhradách*), v súčasnom jazyku sa tento výrok ustálil v stručnejšej podobe: *Proti smrti niet (nieto) lieku*. Skrátene možno dávať do súvisu so všeobecnou tendenciou vo vývine frazeológie, totiž s tendenciou k implicitnosti frazeologických výrazov. Na druhej strane sa však novšia podoba zmenou začiatočného predložkového výrazu (*od* — *proti*; v latinskom znení *contra*) zreteľne priblížila k presnejšiemu pretlmočeniu významu východiskovej latinskej jednotky. Druhý spomenutý príklad z Bernolákovho slovníka znie: *Každí Počátek twrdí* (s. 2159). Ide o kalk latinského výroku *Omne principium grave*. Ak porovnáme Bernolákovu podobu výroku s dnešnou (*Každý začiatok je ťažký*), musíme popri malých lexikálnych zmenách, ktoré súvisia s vývinom daných slov všeobecne, nie iba v tejto paremiologickej jednotke, zaznamenať najmä malé rozšírenie stavby, a to o sporný výraz. Rozšírenie zloženia tu evidentne súvisí s výraznejším uplatnením domáceho syntaktického modelu na úkor „doslovnosti“ kalku.

Tendencia k zmenám rozsahu zloženia frazémy sa, pravdaže, nedotýka iba kalkovaných jednotiek, ale pomerne bežne sa prejavuje aj v ostatnej frazeológii. Zreteľne pritom dominuje vývin k implicitnosti pred zriedkavejšími prípadmi rozširovania zloženia frazémy. V sledovanom materiáli z Bernolákovho slovníka nachádzame pri jeho konfrontácii s neskoršími,

príp. súčasnými podobami tých istých jednotiek prípady obidvoch typov.

Aj medzi prípadmi, pri ktorých sa v neskoršom vývine prejavila tendencia k zostručňovaniu výrazu, možno vydeliť viac osobitných druhov. Predovšetkým tu treba spomenúť frazémy, pri ktorých už Bernolák zachytáva dve podoby, a to širšiu aj užšiu, napr.: *Na Uzďe držať — Nekoho na krátkeg Uzďe držať* (s. 3548); *Ta Rec (!) (to) aňi Hlawi, aňi Ruk, aňi Noh nemá* (s. 715) — *To aňi Noh aňi Ruk nemá* (s. 869 aj s. 2848). Tento posledný prípad je sám zaujímavý hneď z viacerých dôvodov: a) A. Bernolák ešte k nemu neuvádza ako synonymum zvrat *To nemá ani hlavy ani päty*, hoci komponent „Hlawi“ sa už v širšej podobe objavil, ba aj napriek tomu, že spojenie lexém *hlava* a *päta* sa už ukazuje ako súčasť iných frazém s odlišným významom: *Od Hlawi až po Pati* (s. 714) — *Ošafil ho od Hlawi až po Pati* (s. 1948) — *Od Pati k Hlawe sa nawrátiť* (s. 714). Uvedené fakty naznačujú, že novší súsovný zvrat *To nemá (ani) hlavy ani päty* vznikol ako výsledok kontaminácie dvoch zvratov súsovnnej povahy: *To (niečo) nemá ani rúk ani nôh* a *Premerať, poobzerať niekoho od hlavy až po päty*; b) prvá zachytená podoba sledovanej jednotky (*Ta Rec, to aňi Hlawi, aňi Ruk, aňi Noh nemá*) je jedným zo vzácných prípadov trojčlennosti súsovnnej jednotky; naše súsovia na rozdiel od ich stvárnenia v niektorých iných jazykoch bývajú takmer vždy iba dvojčlenné. Všeobecná tendencia k dvojčlennosti takýchto jednotiek zaiste patrila medzi tie činitele, ktoré rozhodli o postupnom ústupe uvedenej trojčlennej podoby.

5. Pri porovnávaní dnešnej podoby niektorých jednotiek s bernolákovskými podobami zisťujeme, že v nich ustúpila istá zložka, a to najmä taká, ktorá bola v pôvodnej podobe frazémy trochu nadbytočná, napr.: *Pige gako Dúha Wodu* (s. 513; Bernolák má však v slovníku aj jednotku *Pige Ľepráwoš gako Dúha Wodu*; pri tej už treba predpokladať zložitejšiu situáciu) — *Každá Šelma od Národu (od Náturi) poznačená* (s. 2438). Tendenciou k implicitnosti, ale zároveň aj tendenciou k väčšiemu zovšeobecňovaniu významovej platnosti najmä pri prísloviach možno vysvetliť rozdiel, ktorý zisťujeme medzi Bernolákovou jednotkou *Zloďega ňe Rozkoš, ale Príležitost čiňi* (s. 4350) a jej súčasnou ustálenou podobou.

Ako sme už povedali, tendencia k väčšej explicitnosti frazeologických výrazov je vo všeobecnosti pomerne zriedkavá. Tak aj v sledovanom materiáli nachádzame len osihotené prípady, pri ktorých zaznamenal Bernolák slovník užšie zloženie frazémy, ako poznáme v súčasnom jazyku. Aj pri nich však treba poznamenať, že rozšírená, väčšia podoba funguje zvyčajne ako variant popri kratšej podobe, takej, akú zachytil A. Bernolák. Aby sa ukázala dynamika tohto procesu ešte zreteľnejšie, uvedieme, ako tie isté jednotky zachytil A. P. Záturský, ktorý tvorí na časovej osi tak-

mer presný stred obdobia od Bernoláka po súčasnosť. Ide o tieto jednotky: *Dag mi Pokog* (Bernolák, s. 348) — *Daj tomu svätý pokoj* (Záturský, s. 152; ale v inej jednotke má aj takto: *Čo sa ťa netýka, tomu daj pokoj*) — *Daj mi (svätý) pokoj. Slamu mlátiť* (Bernolák, s. 2997) — *Prázdnu slamu mláti* (Záturský, s. 373) — *mlátiť (prázdnu) slamu*. Frekvencia fakultatívnych zložiek v súčasných podobách uvedených frazém nie je pritom rovnaká. Kým komponent „svätý“ v prvej frazéme pod vplyvom istých spoločenských okolností trochu ustupuje a v reči sa bežnejšie uplatňuje forma frazémy bez tejto zložky, v druhej frazéme je naopak bežnejšia podoba s fakultatívnou zložkou „prázdnu“, čo zasa súvisí s inými zmenami vo vedomí používateľov jazyka (len pomerne málo hovoriacich si pri používaní tejto jednotky uvedomuje, že zložka „prázdnu“ je tu vlastne tautologická, že významový prvok, sému „prázdny“ obsahuje už slovo *slama*).

6. Pohľadom na vývin zloženia istých frazém od vyjdenia Slováka sa vlastne dotýkame predovšetkým otázok syntaktickej stavby týchto jednotiek. Ak si budeme pozornejšie všímať práve túto stránku zachytenej frazeológie, zisťujeme pri nej aj iné zvláštnosti, ktoré vystúpia do popredia najmä v porovnaní so súčasnou stavbou tých istých jednotiek. Niekedy je to obrátený slovosled zložiek, inokedy rozdiel v spojkovom alebo bezspojkovom spájaní zložiek (obidve tieto zmeny sa veľmi výrazne prejavujú najmä pri súsovných jednotkách, ktoré sú práve z tejto stránky veľmi špecifické: *Fárilari — Larifári* (s. 545); *Rukami i Nohami*; *Nechtami i Zubami* (s. 2844); *Pečení i warena* (s. 2062); *Na Smrť a Žiwot* (s. 3036) atď., inokedy uplatnenie odlišného vetného typu spolu s prípadnými lexikálnymi obmenami niektorej zložky, napr.: *Tu Pes leží* (s. 2080) — *Dotaď choď Žbán na Wodu, dokaď ho ňerozbígú* (s. 4251; v novšej podobe zmena agentnej konštrukcie vedľajšej vety na deagentnú). Aspoň malú zmienku si zaslúži Bernolákov zachytenie jedného špecifického typu frazeologizovanej konštrukcie (syntactickej frazémy): *Wogák na Wogáka, Žák na Zák*, pri ktorom sa vysvetľuje aj jej frazeologizovaný význam: „samí dobrí Wogáci, Žáci“ (s. 1489).

Podobne aj príklady s odlišným uplatnením istých morfológických kategórií bývajú viacerých typov. Nachádzame tu napr. frazémy s odlišnými predložkovými výrazmi (*Každé Hrable pod seba hrabú* — s. 776), jednotky s odlišne uplatňovaným záporom *Ňedaleko od Stromu Gablka padagú* — s. 3201), jednotky s inakším uplatnením kategórie čísla pri mennej zložke (*W Noci wšecke Krawi sú čérné* — s. 1750; novšie uplatnenie singuláru pri mennej zložke si pochopiteľne vyžiadalo aj zmenu jedného vymedzovacieho zámena druhým: *wšecke — každá*). Pri niektorých prípadoch sa v týchto súvislostiach ešte prejavuje dosť veľký pohyb kategórie

čísla jednej aj viacerých zložiek frazémy, porov. *Tiché Wodi Brehi migú* (s. 3994) — *Tiché Wodi Breh migú* (s. 422) — *Tichá Woda Brehi mige* (podmíva, bere — s. 3994).

7. K hlbšiemu pochopeniu samej podstaty frazeologizačných procesov veľa prispeje analýza tých prípadov, pri ktorých je medzi Bernolákovou a dnešnou formou frazémy posun iba v lexikálnom obsadení jednej zložky. Vo všeobecnosti tu zisťujeme to, že vzájomné výmenné zložky majú isté sémy, a to najmä identifikačné sémy, rovnaké, napr.: *Pastí držať* (s. 2045: *držať palce*); *do Pastí sa smáť* (s. 2045: *smiať sa do hrsti*; *päšť, palce, hršť* = časti ruky); *Pomocť z Blata* (s. 86: *pomôcť niekomu z kaše, z bryndze; kaša, bryndza, blato*: niečo, čím sa možno umazať; aj dnešný jazyk má však prehodnotenú jednotku *pomôcť niekomu z blata do kaluže*).

Motivácia niektorých takýchto posunov v lexikálnom obsadení jedného komponentu istých frazém je pritom celkom zreteľná, napr.: *Za Tepla* (s. 3300; v súčasnom jazyku: *za horúca*; zmena je evidentne vyvolaná najmä potrebou zvýšiť expresívnosť, výraznosť celého spojenia); *Brat z Mokreg Štvrťi* (s. 128) inde aj *Brat z Mokreg Štvrťi* (z *Mokradí* — s. 1035; v súčasnom jazyku najmä vo forme *kamaráti z mokrej štvrťi*; zdá sa, že práve možnosť rýmovej zhody v tejto podobe vyvolala aj celú zámenu zložiek *brat* a *kamarát*). V ďalších prípadoch sú to najmä rozličné metonymické posuny: *Čas Ruže prináša* (s. 2596: *trpezlivosť ruže prináša*; zložka *trpezlivosť* obsahuje vo svojej významovej štruktúre aj sému času); *Postaviť si Širák* (s. 2940: *postaviť si hlavu*; vzájomná príslušnosť: *hlava* — *širák*); *Labutí Spew* (s. 1154: *labutia pieseň*); *Gako Krawa na Lađe skluznúť* (s. 2961; posun zložiek *krava* — *teľa* sprevádzaný istým stylistickým zjemnením celého výrazu).

V niektorých variantoch frazémy zachytených Bernolákom sa lexikálna zmena spája so syntaktickou prestavbou niektorej časti konštrukcie alebo celej konštrukcie, napr.: *Hladnému sítí newerí* (s. 710) — *Sítí lačnému newerí* (s. 2945). Súčasnú základnú podobu tejto jednotky (*Sýty hladnému neverí*) možno teda pokladať za výsledok spojenia alebo skríženia obidvoch jej uvedených starších foriem.

8. Vzácné sú aj prípady, v ktorých sa pôvodné (Bernolákom zachytené) varianty istej frazémy významovo rozčlenili, takže sa z nich vyvinuli celkom osobitné a samostatné frazémy. Popri aj dnes známej jednotke *Dlúhé Prsti mať* (s. 2662) uvádza A. Bernolák aj podobu *Lepké* (*lepkawé, dlúhé*) *Ruki má* (s. 1215), ktorú inde exemplifikuje aj ďalšou frazémou *Čo Oko wiďi, to Ruka wezme* (s. 2848). Obidve podoby sú podľa Slovára vlastne variantmi tej istej frazémy s významom „kradnúť“. Jedna z podôb druhého uvedeného variantu (*mať dlhé ruky*) však nadobudla iný význam (napr. *Páni majú dlhé ruky* = im neunikneš), a tak ju už treba pokladať za osobitnú

frazému. Takýto proces nie je vo frazeológii nijako výnimočný; variantnosť frazém sa práve naopak pokladá za produktívny zdroj vzniku nových frazém (porov. aj Mokijenko, 1980). Jej štúdium dovoľuje pochopiť vznik mnohých nových frazém, ale rovnako prispieva aj k hlbšiemu chápaniu súčasnej variantnosti istých frazém. Napríklad porovnávanie variantov *Wišli sme na psi Dewátek* (s. 353) a *Na (we) Psi íst, wíst* (s. 2081) dáva podnety aj na primeranejšiu interpretáciu dnešného základného variantu danej frazémy, totiž variantu *vyjst na psi tridsiatok* (porov. Mlacek, 1980).

9. Po predchádzajúcich poznámkach o zmenách na jednotlivých rovinách výstavby frazém sa pristavíme pri jednotkách, ktoré ako celok čiastočne ustúpili, ale svojou obraznosťou zreteľne korešpondujú so súčasnými jednotkami. Práve ich obraznosť, jej štruktúra, zaručuje, že aj dnešný používateľ slovenského jazyka ich chápe, nie sú to teda také jednotky, ktorým by dnešný používateľ jazyka nerozumel (Slovár obsahuje aj také jednotky, tie tu však nesledujeme, dotkli sme sa ich v spomínanej štúdii o spracovaní frazeológie v Bernolákovom slovníku — Mlacek, 1987). Tieto jednotky možno rozdeliť do dvoch skupín. Prvú tvoria frazémy, ktoré sám A. Bernolák približuje nejakou exemplifikáciou alebo uvedením inej synonymnej frazémy, napr.: *Od Kowáča Uhlí (něčo z druheg Řuki) kupowať* (s. 1052; vysvetlenie frazémy *kupowať něco z druhej ruky* zapojil A. Bernolák priamo do rámca východiskovej frazémy); *Ňewilož každému wšecko na Misu. Ňe každému zawes wšecko na Nos* (s. 1392; dodnes bežné synonymné príslovie zreteľne ukazuje aj platnosť prvej jednotky). Druhú skupinu tvoria zasa frazémy, ktoré svojou stavbou, svojím uplatnením istých kľúčových slov (v nasledujúcich príkladoch napr. čísloviek) signalizujú celý svoj význam aj korešpondenciu s inými jednotkami tohto typu, ktoré sa uchovali až do súčasnosti, napr.: *Má o gednu Krowku wíc* (s. 1100: *mať o koliesko viac*); *Na dwoch Sedlách sedí, dwoch Brehow sa drží* (s. 2909: *sedieť na dvoch stoličkách*); *Gedno Drewo něńí Hág, Hora* (s. 492: *Jedna lastovička leto nerobí*; ústup tejto jednotky zreteľne súvisí aj s ústupom daného významu slova *drevo*); *Gedním Líčidlem (z gedného Líčidla) dwe Steni wilíčit (oličit, zalíčit* — s. 1243; krajovo trochu ohraničený prvok sa nahradil všeobecnejšie známou jednotkou *jednou ranou zabiť dve muchy*).

10. Napokon ešte malá poznámka o jednej skupine frazém, ktoré síce v novšom vývine ustúpili, ktoré však veľa napovedajú o terminologickej stránke sledovanej jazykovej oblasti, totiž frazeológie. Ide o takéto jednotky zo Slovára: *W Porekadlo príst (pošlo)* (s. 2329) — *Starodáwnné gest to Prísłowí, že Prátelom obecné sú wšecké Weci* (s. 2615) — *Na Porekadlo sa wichírilo* (s. 3642). Príklady ukazujú, že výrazy *príslovie* a *porekadlo*,

ktoré sú v terminológii paremiológie a frazeológie nášho jazyka pevne ustálené doposiaľ, fungujú takto popri sebe už veľmi dávno. Časové rozpätie medzi Slovárom a súčasnosťou ukázalo, že všetky pokusy pokryť celú túto oblasť iba jedným z uvedených názvov boli neúspešné (raz sa preferoval názov *príslovie*, inokedy zasa názov *porekadlo*), že tu teda treba rátať s obidvoma, pravda, s novšou a komplexnou špecifikáciou ich pojmovej a terminologickej platnosti.

11. Celý predchádzajúci výklad vybranej časti frazeológie z Bernolákovho Slovára aj jej viac systémová ako historická (vývinová) konfrontácia s príslušnými frazémami v súčasnom slovenskom jazyku dovoľujú formulovať takéto čiastkové závery:

11.1. Aj po takmer dvoch storočiach od zhromažďovania frazeologického materiálu pre Slovár možno konštatovať, že väčšina frazém, ktoré sú v ňom zachytené, dosiaľ v slovenskom jazyku funguje, pričom mnohé z nich patria k najfrekventovanejším typom jednotiek. Mnohé z nich prešli istými výrazovými alebo významovými, príp. aj štylistickými zmenami, ale ich podstatná časť uchovála svoj obrazný základ, svoj vzťah k východiskovému voľnému slovnému spojeniu (tzv. vnútornej forme príslušnej frazémy), a tým aj svoju identitu. Keď k týmto faktom pripočítame v úvode tohto výkladu spomenuté zistenia, že v Slovári sú dosť početné aj frazémy, ktoré sa uchovali až do súčasnosti bez akýchkoľvek formálnych alebo významových zmien, a že na druhej strane tých jednotiek, ktoré celkom z jazykovej praxe ustúpili alebo zanikli, je podstatne menej, potom môžeme konštatovať, že vývin našej frazeológie prebiehal v posledných dvoch storočiach aj napriek istým zmenám, napriek pribúdaniu celkom nových frazém v podstate kontinuálne. Frazeológia z Bernolákovho Slovára sa na základe uvedených konštatovaní javí ako dôležitý prameň aj pre poznávanie frazeológie súčasného jazyka, zároveň však ako prameň, ktorý dodáva našej frazeológii jej skutočný historický rozmer.

11.2. Analýza ukazuje, že vývin čiastočne zmenených frazém sa zreteľnejšie prejavoval na rovine výrazu frazémy, resp. na výrazovej aj významovej rovine zároveň. Vývinové zmeny pritom zisťujeme na všetkých rovinách výstavby frazém, najbežnejšie na úrovni lexikálnych zložiek frazémy alebo ich tvarov. Zmeny boli pritom vyvolané jednak širšími jazykovými tendenciami (napr. archaizovanie istých slov, ústup istých tvarov z morfológického systému a pod.) alebo osobitnými vývinovými tendenciami samej frazeológie (tendencia k implicitnosti výrazu, tendencia k zvyšovaniu alebo obnovovaniu expresívnosti frazémy a pod.). Vonkajším prejavom spomínaných zmien bola existencia rozličných druhov variantnosti frazém.

BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenski Česko-Latinsko-Ňemecko-Uherski seu Lexicon Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum. Budaë, 1825—27. 4440 s.

MLACEK, J.: Ešte o spojení *vyjst na psi tridsiatok*. Slovenská reč, 45, 1980, s. 355—358.

MLACEK, J.: Slovenská frazeológia v Bernolákovom diele. In: Studia Academica Slovaca. 16. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1987 (v tlači).

MOKIJENKO, V. M.: Slavianskaja frazeologija. Moskva, Vysšaja škola 1980. 207 s. Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6. zv.

ZÁTURECKÝ, A. P.: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. 3. vyd. Edične upravila M. Kosová. Bratislava, Tatran 1974. 756 s.

Milan Majtán

SLOVNÁ ZÁSoba VO FÁNDLYHO DIELE PILNÝ DOMAJŠÍ A POĽNÝ HOSPODÁR

1. J. Fándly patrila medzi najvýraznejších predstaviteľov Slovenského učeného tovarisťstva a medzi najhorlivejších rozširovateľov a propagátorov bernolákovskej kodifikácie spisovnej slovenčiny. Jeho ľudovýchvóné diela, štyri vydané (a štyri nevydané) zväzky Pilného domajšieho a poľného hospodára (1792—1800; ďalej Hospodár) a spisy O úhoroch aj včelách (1802), Slovenský včelár (1802), Zelinkár (1793) mali veľký praktický dosah a mohli účinne pôsobiť v širokých vrstvách slovenského roľníctva, polemický spis Dúverná zmlúva (1789), odpovede na hanopisy i vydané kázne iste zohrali svoju úlohu pri rozširovaní bernolákovčiny medzi vtedajšou slovenskou inteligenciou.

2. Svoju slovenčinu charakterizoval J. Fándly už v predhovore k Dúvernej zmlúve, keď o nej napísal, že mladí kňazi, chovanci prešporského seminára, jeho „domagšú wimluwnosť ze svogím chwalitebním usiluwaním napravili w mnohých miestách podle regule nowég dobropisebnosti našeho slawného slowenského národu“ (t. j. podľa Bernolákovskej kodifikácie). Čitateľom odporúča i „običagnú domagšú každodennú slowenskég reči wimluwnosť“ (t. j. živú ľudovú reč) i „podľa dobropisebnosti čistotnú slowenčinu“ (t. j. bernolákovskú pravopisnú kodifikáciu).

Už v týchto úvodných slovách je obsiahnutý jeho vzťah k spisovnému jazyku, ako aj jeho základná charakteristika: živá reč ľudu („okolotrnawská običagná wimluwnosť“; Zahambení posmiwač, s. 223) a bernolákovská kodifikácia. Svoje dve hlavné zásady odporúča všetkým Slovákom,

najmä mladým kazateľom, ktorí by sa mali jazykom bernolákovskej kodifikácie približovať svojim poslucháčom (cit. podľa výberu z diela J. Fándlyho, s. 97). Dúverná zmlúva vyvolala ostrú polemiku. Autori hano-
pisov, ktoré vyšli ešte v tom istom roku (1789), označili Fándlyho živý
ľudový jazyk za „ne slowenský ale hornácký“ (Odporné smluvánj, s. 209)
a pod „nowosedláckimi šátormi pozbíranú domagšú slowenčinu“ (Antifánd-
dly, s. 221). J. I. Bajza mu ústami mnícha Teodolusa vyčítal takto:
„... wi s nimi (t. j. s Naháčanmi) ani nehoworíte, ani nehútoríte, ani ne-
rozpráwaťe, než gako we wreci od duba k dubu sa tlučete, tak we slowen-
čiňe gediňe wendciťe, benciťe a podobňe“ (Antifándly, s. 222). Poslednými
slovami J. I. Bajza útočil na nárečové tvary neurčitku sloviess typu *najcit*,
vendiť, *pomocit* (= nájsť, vojsť, pomôcť), ktoré J. Fándly používal.

Slovenské učené tovarišstvo prijalo Bernolákovu kodifikáciu za svoju.
J. Fándly v druhom obetovaní prvého zväzku Hospodára (1792) odporúčal
všetkým Bernolákovým spisom, aby mohli písať podľa nich čírou, čistou slo-
venčinou a vysvetlil, že aj sám sa zaviazal dodržiavať bernolákovskú ko-
dikáciu, a preto nemôže podľa svojej vôle zachovávať všetky znaky ľu-
dovej reči, nárečia trnavského okolia: „Gá téš, poňewáč sem sa zawázal
k tímto predmenuwaním prawidłám, němóžem po méj wůli we všetkém
temto písme mogého kragu običagnú slowenčinu zachowávať“ (s. 254).
Ale po výčitke, že mu chovanci bratislavského seminára museli sloven-
činu opravovať, musel sa brániť slovami: „w mogég kniške mogá slowen-
čina zostala, od luckích (t. j. cudzích) rúk sú len nové literi, podľa našég
nowég dobropísebnosti pokladené“ (Zahambení posmiwač, s. 223).

O Fándlyho reči v Dúvernej zmlúve A. Bernolák napísal (1970), že je
číra a čistá, hoci s niektorými výčittkami (napr. o tvaroch neurčitku) sú-
hlasil. Zhovievavý postoj odôvodnil tým, že nová kodifikovaná slovenčina
nemala vtedy ešte ani gramatiku, ani slovník (porov. Toto maličké písmo,
s. 239; porov. aj Kotvan, 1939/1940, s. 289).

Bernolákovský pravopis J. Fándly zachovával, hoci pravdepodobne
mal voči nemu výhrady. Možno tak usudzovať už podľa spomínaných úvod-
ných slov z Dúvernej zmlúvy, že mu bratislavskí chovanci seminára upra-
vovali rukopis tohto diela, ale najmä z polemického spisu Niečo o epigram-
matách anebožto malorádkoch J. I. Bajzi (1794), v ktorom jeden z účast-
níkov dišputy Lifand (Fándly?) uvažuje, že by sa Bernolákovou graféma
g mala nahradiť grafémou j, graféma ģ grafémou g a dvojité w jednodu-
chým v pri zachovávaní ostatných znakov Bernolákovho pravopisu. Za
autora tohto spisu sa pokladá A. Bernolák, aj on mohol tu tlmočiť Fándly-
ho kritické poznámky, ale rovnako by mohol ním byť aj J. Fándly. J.
Fándly však vo všetkých svojich dielach, ako aj v tých, čo vyšli po r. 1794,
berolákovský pravopis dodržal. Niektoré odchýlky od Bernolákovkej Orto-

grafie v hláskoslovi i v tvaroslovi uvádza I. Kotvan (1939/1940, s. 291).

O hláskoslovných a o tvaroslovných javoch charakteristických pre Fándlyho slovenčinu podrobnejšie písala L. Svrčková (1950).

2. Slovná zásoba Fándlyho Hospodára je ukážkou ľudovej, nárečovej slovnej zásoby západoslovenských nárečí, najmä nárečia trnavského okolia patriaceho do juhozápadnej skupiny západoslovenských nárečí. Charakterizujú ju všeobecne západoslovenské slová, ako sú *okno*, *mračno*, *barina*, *žihlava*, *plánta*, *zelina* (= burina), *otawa*, *stádo*, *kočka*, *stodola*, *hospodár* (dnes iba na Záhorí, inde *gazda*), *nátoň*, *otawa*, *duchna*, *poduška*, *peceň*, *zásmazka*, *kmín*, *warecha*, *wčul/wčil*, *žufan*, *žbánek*, *hrotek* a i.

Ďalšiu charakteristickú vrstvu tvoria slová príznačné pre južnú skupinu západoslovenských nárečí alebo slová obmedzené iba na menšie územie tejto skupiny. Také sú napr. *boždál*, *korotwa*, *gabrátko*, *stupka*, *krumple*, *ocas*, *hránt*, *noša*, *oklep*, *otka*, *húra*, *podlaha* (= povala), *žmolki*, *slíže*, *ňešpori* (= olovrant), *škridla* (= pokrievka), *randlík*, *gbeľík*, *tunka*, *stádo*, *lichwa*, *klnuť*, *fčil*, *drúh* (= drúk), *pantok* (= veľká sekera), *klapiňec* (= kravské lajno), *lowíšek* (= mliečnik), *nápoki* (= náročky), *ničemní* (= naničhodný), *škarupina*, *škarup* a i.

Slovné bohatstvo Fándlyho literárneho diela bolo A. Bernolákovi základným a najdôležitejším prameňom pri zostavovaní slovenskej časti Slovára (Mihál, 1941; Považan, 1958). Podľa J. Považana A. Bernolák veľmi starostlivo vy excerpoval z Fándlyho diel najmä slová z oblasti roľníckeho života, botanické názvoslovie, menej už lexikalizované a frazeologické spojenia. Vo Fándlyho dielach je podľa tohto autora iba veľmi málo slov, ktoré A. Bernolák v Slovári neuvádza (ako príklady spomína slová *košaruwať*, *obnowka*, *olimpiánska hra*, *pešár*, *ranostag*, *rukowní*, *ukrogní*, *uradskí*, *buchetka*, *skášať* — Považan, 1958, s. 128). Slovár podľa neho obsahuje 93,8 % Fándlyho slovnej zásoby (poorv. Habovštiaková, 1968, s. 227).

2.1. J. Fándly v Hospodári cielavedome, často blízko seba, ale i na rozličných miestach v texte používal dva i viaceré synonymné (heteronymné) výrazy, aby dielo bolo ešte zrozumiteľnejšie a svojím jazykom prístupné čo najväčšiemu okruhu čitateľov. Tak kapitolu o lucerne siatej (*Medicago sativa*) uviedol synonymnými výrazmi *lucerna*, *burğundská gaťelina*, *brniseľ*, *medaka tráwa*, *kozorožec*, v texte používal však iba *lucerna*. A. Bernolák má z uvedených slov v Slovári ako nárečové slovo (označené hviezdíčkou) iba slovo *lucerna* s vysvetlením „pro gaťelina konská“. Ostatné v Slovári nie sú. Ďalšia krmná rastlina, ktorú J. Fándly v Hospodári odporúčal, vičenec vikolistý (*Onobrychis viciifolia*) má v úvode kapitoly uvedené názvy *ešparzeta*, *woňawá wika*, *ledňíček*, *turecká gaťelina*, v ďalšom texte iba *ešparzeta*. Bernolákov Slovár nemá ani jeden z uvedených názvov. V poučeníach o zemiakoch (ľuľok zemiakový *Solanum tuberosum*)

sa v Hospodári uvádzajú výrazy *krumpľe*, *kolempír*, *podzemské gablka* (*erdeplē*), *zemnáki*, *zemáki*, *šwábská repa*, *šwábka*, v texte sa najčastejšie používa pomenovanie *krumpľe*. A. Bernolák má v Slovári slová *krumpľa*, *podzemné* (*podzemské*) *gablko*, *zemák*, *šwábská repa*, *šwábka*; neuvádza slová *zemnák*, *erdeplā*, *kolempír*.

Z oblasti pomenovania rastlín možno uviesť aj ďalšie synonymné výrazy, napr.:

žito — pšenica, turecké žito — kukurica, réžná matka — planá réž — sporíček, rímski bob — konský bob — swinský bob, poľní ohárek — psí ohárek — oslowi ohárek, poľná horčica — planá horčica — ohňica — repníca, malí slez — poľní slez — sirišťowá bilina — zagačí slez — pánbohowé koláčki, úžerná zelina — letawice, nádašník — oponka, čistec — konský kmín, mesičkowí kwet — pahnustek, diwizna — dziwina — wolowí ocas, kršláč — šfetka, čírná čemerica — čírná kichawka — sw. Ducha čírní koren, šcaw — šoška — štábel — štíawik, kamil — ormán, okun (!) — zimowit — poľná cibula — planá cibula, kolokwint — slonové wši, weronika — prítrzník, thimián — wlaská maferiná dúška, potoční pórr — židowski cesnek, pastírska kapsa — kodoška — bačowé zelé, krwawník — lastowičník — chelidon, kolocér — itrocel, mesačná ruta — mesačník — wrászasas, mišaci chwest — rebríček, réw — wiňič, zemskí gbez — chabzda, mađeránka — mariánek a pod.

Mnohé ďalšie slová sú aj z iných oblastí, napr.

hospodár — gazda — sedlák, gazďina — hospodín, domkár — hofer — hoštatník — chalupár — pešár, dworský — uradník — oficír, felčer — barwír — bradoholáč — lazebňík, gáger — horňi, zastawač — patrón, taškár — pletkár, bosorák — čarodowník, korheľ — opilec — ožralec — pitel — piák, piť — lokat — strebať, opili — oslopaní — ostrebaní — otreščení — ožralí, gazík laloco — brboce — plúžní, otrowa — ged, neždoba — puškawa — hrích, chosen — osoh — užitek, osožni — osožliwí — osožitní, šenk — hostíniec, šarhowňa — wazeňi — pokutní dom — cuchthaus, činž — auscigel, mršina — skapacina, boğdál — čáp, swiňa — ušipaná, swinskí — brawčowí (o mäse), odlúčiť — odstawiť (o prascach), lichwa — dobytek — statek — bidlo, huba — papula, pečeňa — gátrá, ložisko — čiščidlo (= placenta), klapiňec — krawaciňec, behawka — bruskawica — dristačka — sračka, wred — padúca nemoc, čerwené neštowice — osípki, urečení — nemoc z oči, kolika — madra, žaboškrekini — žabací wagička, kmínské wčeli — zlođegki, smad — žižeň, šmak — chuť, lahodki — maškrtki, čingír — wodnár, mladé máslo — puter, kragíček — šmidka (chleba) cipaw — postruhen, nácesto — žmolki — pár, kráčeš — kmínstwo, čari — boboni — poweri, predmlúwať — prorokowať, pripíliť — prispíšiť, wiškrábať — wiškohlif, čudní — diwní, fagka — pipka, šáf — škopek, tunka — gbelík — kaďečka, panwica — rendlík — kastról, meca — mérica, wazaňica — zwazek, gréfi — rebrini, ruda — rez (= sňet), zelená zrdz-krinšpán, winohrad — winičica, barina — kalužina, blato — náňes — múl, slín — mergel, grunt — základ — fundament, spošika — šikom — ševerom (šikmo), gasen — podzimiek, ledeň — hrubí sečeň, unor — malí sečeň, Krásopanna — Deňica — Switluška — Zwi-ratná hwezda (Venuša) a i.

2.2. Viaceré prevzaté, ale i domáce slová, ktoré boli a sú súčasťou slovnej zásoby západoslovenských nárečí a ktoré použil J. Fándly v Hospodári, označil A. Bernolák v Slovári za nárečové a odkázal na domáce „spisovné“ slovo (uvádzame ho v zátvorke), napr.:

banowať (lutowať), barwír (felčar), cipaw (pecen), cipawek (pecník), doktor (lekár), ģaliba (prekážka), gréfi (rebríni), ģutna (ģdúla), hagow (loď), hachlowať (česať), handlér (kupec), handlowať (kupčiť), humplowať (hubiť), chosen (osoh), chosniť (osožiť), gáģer (lowec), guhás (owčár), knédla (haluška), lucerna (gafelina konská), maďerka (sadzar), muzika (hudba), ģemóresni (ģemrawni), ratúz (radnica), šacowať (ceňiť), šnidlink (pažitka), šnupák (smrkač), šóska (ščaw), štráfať (karhať), štuchať (pichať), treštor (mláto wínowé), trung, trunek (nápog), čudni (ďiwni), čudno (diwne), počudowať sa (podiwiť sa), alebožo (aneb), cecať (cicať), celkom (celkem), čelieso (čelustník), člowačinec (člowečinec), fazuľa (fizuľa), hajloch (hajlok), hedbaw (hadbaw), huďica (uďica), gaslá (gesle), klobáska (klobáska), kobola (kobila), koňwa (kánew), krem, krema (krom), ništ (nič), ohrablo (ohreblo), opantance (opentance), skapacina (skapafina), sňach (sňeh), strewica (črewica), warečka (wareška), wazeňi (wezeňi), wćulagši (wćilagši), wďačni (wďečni), wnútorności (wnúternosti), zagtra (zítra), zaščípĩť (zaščepiť), zgawiť sa (zgewiť sa), žriba (žréba) a pod.

2.3. Viaceré slová, ktoré tvoria súčasť slovnej zásoby Hospodára, hodnotil A. Bernolák ako bohemizmy a odkazoval na „spisovné“ slová:

antimonialsķi (špisģlasowi), armaria, armarka (kasna), čap (bocan), fundácia (založení), heisek (frčkář), hubán (práchno), húl (paľica), charba (sinokwet), kolébka (kolíska), korábek (kóra), korotwa (garabica), kotúč (trdelník, kotulka), kwintlík (kwantlík), lazebník (kúpelník), plinúť (plwať), pošmurni (mračni), puchír (plezģir), erz (zrdz, sňet), spurni (hlawatí, twrdošigni), striž (strihačka), strižek (kráľíček), šíf (loď), škopek (šáf), šlechetnosť (statečnosť), šperka (cifra), špičkowať (pichať), tunka (kaďečka), zoft (ščawa), zoftnatí (ščawnatí) a pod.

Za české označil A. Bernolák slová s niektorými zvukovými vlastnosťami, napr. *vňitřní* (wnuterni), *wokun* (okun), *zagisťe* (zaiste), *zewniterni* (zewniterni) a aj niektoré podoby spoločné češtine a (niektorým) západoslovenským nárečiam, napr. *cecek* (cicek), *dole* (dolu), *ģantnár* (kantnár), *iterná* (uťerňa), *sír* (sir) *sirowátka* (serwátka), *škarupiňa* (škorupina, škru-pina), *takowi* (taki), *wihłídať* (wihlédať), *wilízať*, (*wilézať*), *wišmeknut* (*wišmíknúť*), *zbírať* (zberať), *zrničko* (zrnečko) a i.

2.4. Osobitnou problematikou sa vyznačujú slová, ktoré sa vo Fándlyho Hospodári vyskytujú, ale A. Bernolák ich v Slovári z istých príčin nevyužil, hoci sa literárne dielo J. Fándlyho označuje za najdôležitejší prameň Bernolákovho Slovára. Z Hospodára možno uviesť stovky základných a odvodených slov domáceho i cudzieho pôvodu, ktoré sa do Slovára nedostali.

Zo slov cudzieho pôvodu, ktoré A. Bernolák do Slovára nezaradil, vyberáme:

akwawite, auscigel, brand, cenzúra, cuchthaus, dozis, ekzemplár, erdepfe, esparzeta, fáz, fázik, fluspapír, fundament, ġabka, grán, haras, harpúder, hofera (= ofera), kalendárista (autor kalendára), kolokwint, kwantum, kwarġle, lunt, magnézium, mendík, merġel, mistpet, mundír, muštra, oleander, orleán, orwetán, pankrot, podaš, prognoštika, puter, rachétľa, riteršporn, rotanġel, šús-geld, škrupel, teleskóp, trokár, tuškulán, zodiak.

Pri niektorých z týchto slov pridáva aj J. Fándly na objasnenie čitateľovi domáce alebo viac zdomácnené ekvivalenty, napr. *cuchthaus* — *po-kutní dom*, *erdepfe* — *podzemské gabka* (a i.), *ešparzeta* *woňavá wika* (a i.), *harpuder* (*wlasposípka*), *kwarġle* — *twaroški*, *medeka* — *lucerna* (a i.), *merġel* — *sľín*, *puter* — *mladé máslo* a i.

Ďalšie slová cudzieho pôvodu (ale aj niektoré z tých, ktoré sme už uviedli) sú hlbšie začlenené do slovnej zásoby slovenčiny a nemožno jednoznačne povedať, či ich A. Bernolák nezaradil do Slovára pre ich cudzí pôvod alebo pre ich nárečový charakter. Ide o slová, ako sú napr. *bíreš*, *bíreška*, *cwerġlowí*, *frálať*, *futráž*, *luft*, *luftnatí*, *oficír*, *šlichtawí*, *ufardžiť* a pod.

A. Bernolák asi vedome nezačlenil do Slovára Fándlyho útvory alebo kalky typu *kazoreč*, *krmošemenó*. *meľihuba* (to bude skôr slovo prezývko-vého typu z ľudovej reči), *okowiděňi*, *ostrozubatí*, *ranostag* (ranné vstá-vanie), *spoluwiděčká*, *swetomiláček*, ale iste nedopatrením sa do Slovára nedostali napr. slová *dogňica*, *chwastať sa*, *skromní*, *skromnosť*, *trňina* a i.

V Slovári sa nezachytávajú desiatky ďalších nárečových slov a významov:

bobona, bohiňa, brbotáť, bruskawica, buchetka, čiščidlo, čičurátka (Bernolák čučorétka), diwák, dochowica, dúčľa, frndziť sa, hánka (= vrúbeľ), hepa, horki-dolki, húšcar, húščík, chowánka, gabraciňi (= osičie), gáderňica (= štepnica), konopňica, kowadelnice, lichwička, marast, meca, mecka, mrdúsek, múl, náňes, ňezdoba (= hmyz), ostroški, pecini, pečeňa, plánečník (= ocot z plánok), pla-ňina (= podpník), poleg (= lejak), prepáska, prchík, prowislo, pupáček, pupák, pupek (= pupeň), rebrínki, repka (= koreň chvosta), riťowí (na snope), rozpinka, ruda (= sneť), segáč, šľepotiť, spošika (= šikmo), struha (= pstruh), šanowať, sewerom (= šikmo), telačník, truski, wrablači, wriwí, zahibák, zámis, žbílí, žin-čica, žkance, žurliwí a pod.

Z názvov rastlín sa z Hospodára nedostali do Slovára okrem už spome-nutých ani výrazy *benedička*, *kamil*, *kršačka*, *kršáková ščetečka*, *mordow-ňík*, *ormán*, *ormánek*, *pritržník*, *zemewit* a i.

A. Bernolák neprevzal do Slovára celé skupiny odvodených slov, ktoré

by boli doplnili a obohatili príslušné slovné čeľade. Okrem už spomenutých slov sa v Slovári zo substantív neuvádzajú viaceré slová s príponami:

-itel (napr. piteľ (od piť), podvoditeľ, predplaťiteľ), -(o)ba (šanova, zvažba) a -iščo (ciceriščo, fazuliščo (!), haleniščo, kurwiščo, mraweniščo, nátoňiščo, plán-towiščo, poriščo, šošowiščo, wičiščo, wičniščo, žabiňiščo).

Z adjektív nie sú tam niektoré s príponami:

-agši, -egši (napr. loňegši, odpoledňagši, poledňegši, poledňagši, sobotnagši, večernagši, zwenkagši), -astí (belmastí, čerwenastí, kremenastí, lupinastí, swet-lastí, zefinastí), -atí (bahnatí, hlawičkowatí, luftnatí, marastnatí, olegowatí, prášnatí, rohowatí), -isti (olegowisti), -iti (glegowiti, hlinowiti, mochowiti, rano-witi, slameňiti, storočiti, šmakowiti, wadowiti), -ni (gafelinni, kapitální, knutelní, krídelní, marastní, máselní, materní, mrkewní, panchartní, petržalní, planétní, rowášní, rukowní, sklení, uhorní, wichirní, wichorní), -awi (hodonkawí, šlich-towí), -owi (belmowí, krkowí, krumpľowí, nosowí, plántowí, puškowí, ulmowí), -ski (fundacionalski, chowanski, gatelinski, komínski, kraginski, mineralski, mlá-ďenski, našinski, našozemski, oborski, osadski, planétski, podzemski, prognostic-ki, wčelárski, winohradski), -li (oškwrlí, wikwitlí, zahorelí, zarostlí a i.).

Zo slovíes nie sú v Slovári niektoré desubstantívne slovesá typu *bobo-nowať*, *košarowať*, *pinkowať*, *raubšicowať*, *sračkowať* a viaceré predponové slovesá s predponami:

do- (dokúsať), na- (nahledať, naosiwať), o- (ogashif, okádzať, olúpať, oñezdra-wef, oprobowať, oretowať, osádzzať sa, ostuđenowať, owaližf), od(e)- (odbehať sa, odcediť, odekriť, odhádnuf, odklnať, odkútať, odščiknuť), po- (pohrmíwať, po-kášať, pokliť, poñezdobif, poodstlať, pooplakuwať, posmelowať, poštarčáwať, pozacpáwať, pozdechaf, pod(e)- (podefať, podkadif, podučif sa), pri- (pricifruwať, prifrdif sa, prihráf sa, pritrefif sa), roz(e)- (rozebírať, roztafárit), u- (udichtif sa, uhadzowáwať sa, usádlif sa), w(e)- (wewálať, wewalif sa, wletowať), wi- (wicaichnuwať, wihnuť, wimaškrif, wiofepif, wipurgowať, wisračkowať, wi-werif), za- (zahádať, zahnéstif, zachlopif, zakoreňif sa, zamakať, zañezdobif, zaodáf, zapowrhať, zatláčať, zatrňif, zawršif), z(e)- (zbugňef, zbutnaťef, zdupačif sa, zepsoťňif, zešrotowať, zetknuť sa, zničowať, zrepif sa a i.).

3. Konfrontácia jazyka a predovšetkým slovnej zásoby Fándlyho Hos-podára s Atlasom slovenského jazyka (1968—1984) a s Bernolákovým Slovárom zreteľne ukazuje, že prvý kodifikovaný slovenský spisovný jazyk nebol iba novým kvalitatívne odlišným jazykovým útvarom v porovnaní s kultúrnou slovenčinou predkodifikačného obdobia západoslovenského typu, ale aj spisovným jazykom majúcim dobrý a pevný základ v západo-slovenských nárečiach. Súčasne ukazuje, že J. Fándly vychádzajúc z ná-rečia trnavského okolia, usiloval sa vniesť do nového spisovného jazyka čo najviac slov z ľudovej reči, z nárečovej terminológie hmotnej i duchov-

nej kultúry a so zreteľom na čitateľov a na ľudovýchovný a náučný charakter diela uvedením viacerých synonymných výrazov ešte viac priblížil text čo najväčšiemu počtu používateľov aj zo vzdialenejších nárečových oblastí. I napriek svojej „nárečovej bernolákovčine“, napriek odchýlkam od bernolákovskej kodifikácie bol J. Fándly, ako to konštatoval už I. Kotvan (1939/1940, s. 291), najlepším štylistom bernolákovskej školy.

Porovnávanie slovnej zásoby Hospodára s lexikografickým spracovaním bernolákovskej lexiky v Slovári dáva možnosť sledovať výber slov, formovanie hniezd zo slov so spoločným slovotvorným základom, a tak aj kodifikačnú prax A. Bernoláka, hodnotenie a kvalifikovanie vyexcerpovanej a v Slovári použitej lexiky. Možno, pravda, s dvestoročným odstupom a so zreteľom na dvestoročný vývin spisovnej slovenčiny komentovať a prehodnocovať Bernolákovu hodnotenia, ale faktom ostáva, že autor Slovára rozhladene a cieľavedome hodnotil, kvalifikoval a tým aj kodifikoval slovnú zásobu prvého slovenského spisovného jazyka. A v tom je jeho veľká a trvalá zásluha o ďalší rozvoj spisovnej slovenčiny.

Literatúra

- Atlas slovenského jazyka. Bratislava, Veda 1968–1984. 4. zv.
BERNOLÁK, A.: Slovár slowenský, česko-latínsko-ňemecko-uherský. Budín, Univerzitná tlačiareň 1825–1827.
FÁNDLY, J.: Piľní domagší a poľní hospodar. W. Trnawe, W. Geľinek 1792–1800. 4 zv.
Juraj Fándly — výber z diela. Pripravil, úvod a poznámky napísal J. Tibenský. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1954. 412 s.
HABOVŠTIAKOVÁ, K.: Bernolákov jazykovedné dielo. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 445 s.
KOTVAN, I.: Juraj Fándly a slovenský jazyk. *Linguistica Slovaca*, 1–2, 1939/1940, s. 286–291.
MIHÁL, J.: Bernolákov Slovár. Zborník Matice slovenskej, 19, 1941, s. 356–388.
POVAŽAN, J.: Slovár Antona Bernoláka. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. Zv. 10. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958, s. 120–133.
SVRČKOVÁ, L.: Juraj Fándly a bernolákovská jazyková norma. Jazykovedný zborník SAVU, 4, 1950, s. 193–208.

Jozef R. Nižnanský

VINOHRADNÍCKA TERMINOLÓGIA V DIELE JÁNA HOLLÉHO

1. S nedávnymi historicko-jazykovednými jubileami (výročie smrti Metoda, trnavskej univerzity, J. Hollého, L. Štúra), organicky súvisí aj 200. výročie prvej kodifikácie spisovnej slovenčiny (1787), ktorou bernolákovci programovo završili veľkomoravskou ideou napájané úsilie predchádzajú-

cich pokolení. Pre prvú bernolákovskú generáciu bola charakteristická rozsiahla náučná a dosiaľ málo známa homiletická spisba, v ktorej sa z rámca vzdelaneckého spisovného úzu vyníma Fándlyho jazyk s presilou ľudovej lexiky a syntaxe. Táto — možno povedať — demokratizačná línia bernolákovčiny ukázala perspektívny smer vývoja vtedy kodifikovaného úzu a stala sa spoľahlivým mostom k štúrovskej slovenčine. Druhá bernolákovská generácia dostala do rúk šesťzväzkový Slovár, dielo stále ešte významné a nedocenené, a prezentovala sa aj náročnými umeleckými žánrami. Prózu písal najmä A. Ottmayer (1835—1840, 1980), hoci už J. Fándly sa osvedčil ako vtipný rozprávač zábavných a poučných príhod (1789; 1792—1800; 1973), ba pero si sľubne vyproboval aj na veršoch. Umelecký zenit však bernolákovčina dosiahla v básnickom diele J. Hollého, v ktorom autor bohato načieral z ľudovej slovnej zásoby a modeloval ju s rutinou dediča niekoľkých básnických generácií do majstrovských veršov veľkolepo koncipovaných eposov, jagavými farbami hrajúcich selaniek najmä z dolného Považia a pestro motivovaných rozličných pôvodných básní aj prekladov. Do rámca Hollého diela treba rátať i korešpondenciu (Ambruš, 1967) s umelecky síce menej náročným, ale obsahovo a jazykovo závažným textom.

Básnický jazyk J. Hollého možno prirovnať k Hviezdoslavovej mohutnej slovnej inštrumentácii (r. 1849 zomrel J. Hollý a narodil sa P. O. Hviezdoslav). „Hollý nebol kodifikátorom, ba ani smerodajným realizátorom pravopisnej a jazykovej normy“ (Ambruš, 1967, s. 384), ale bol skutočne básnikom, ktorý svojím jazykom prečnieva nad kodifikáciou, o čom sám J. Hollý sebavedome hovorí: *Veršovník abi mohel višej sa vinést nad obecnú reč, nové slová si stvoruje* (J. Palkovičovi 3. IV. 1833; Ambruš, 1967, l. 36, s. 83). U Hollého treba teda rátať aj s prevzatými a podľa požiadavky metra upravenými slovami a novotvarmi. No slovník jeho básnického diela tvorí prevažne všeobecne používaná lexika najmä jeho intelektuálneho a ľudového jazykového povedomia, pričom sa uplatňuje slovná zásoba zo všetkých vecných okruhov, a to v námetoch z ľudového života (selanky), v opisoch rozličných scén z národnej histórie aj v adresných piesňach a žalospevoch.

2. J. Hollý veľmi intímne poznal prírodu, život vidieckeho človeka, s ním bezprostredne súvisiace reálie a teda i názvoslovie najmä poľnohospodárskeho vecného okruhu. V diele J. Hollého nájdeme strohé zmienky aj obsérnejšie obrazy o viniciach a živote vinohradníkov, autor nejednu vinohradnícku reáliu a jej názov využíva v rozmanitých básnických figurách. Najkrajšiu a najrozsiahlejšiu pieseň o vinohradníkovi, jeho práci aj oddychu zaspieval J. Hollý v 9. selanke Čestislav, ktorá by podľa motívu mohla niesť i názov Oberačka. Tu použil básnik najviac vinohradníckej

terminológie v širšom i v užšom zmysle slova. V korešpondencii sa stretáme aj s termínmi v nepoetickej kadencii.

Pri analýze vinohradníckej terminológie v diele J. Hollého si treba vyjasniť otázku, ako a odkiaľ poznal básnik vinohradnícky názvoslovný okruh do takej miery, že sa možno v jeho diele upriamiť aj na túto tému.

Hollého rodisko Borský Mikuláš patrí do záhorskeho vinohradníckeho rajónu, susediaceho s najjužnejším okrajom skalického centra. V chotári obce (bola súčasťou šaštínskeho panstva) sa vyskytuje staré toponymum *Vinohrádky* s pôdou prvej aj druhej bonity (Kišon — Hanák, 1962, s. 59); v susedných obciach uvádza vinice už súpis z r. 1720. Ak by aj J. Hollý nebol poznal vinohradnícke reálie a ich názvy z rodnej obce a najbližšieho okolia, akiste sa s nimi stretol počas štúdií vo vínorodej Skalici (1797—1799), v našej najväčšej vinohradníckej obci Bratislave (1799—1804), potom počas štúdia teológie v Trnave, kde kvitol obchod s vínom, lebo okolité dediny mali svoje vinohrady. *Veľkí na vinohradi Frašták* (Svatopluk, 5. spev, verš 260) — Hlohovec — zakúsil v tomto smere na svojej druhej kaplánke (1812—1814) a napokon ako madunický farár (1814—1843) intenzívne prežíval nádeje aj sklamanie z osudov farskej vinice za Váhom vo Sv. Petre a o jednej zarmocujúcej udalosti zalamentoval dnes už dvojnásobne klasickým prozaickým minižalospevom v liste M. Hamuljakovi: *Všecek tento papír pije, aj ja bich pil, kebich mal čo. Vina jeden sudek mi v pivňici za Váhom vitékel. Bida nad bídu* (28. 10. 1835; Ambruš, 1967, l. 49, s. 108). A že jeho hrdosť z viníc v obrazoch veľkomoravského devínskeho kraja nebola anachronizmom, okrem iných pamiatok dosvedčuje aj o storočie neskorší archeologický nález vinohradníckych nožov z 8.—9. stor. v neďalekom Moravskom Jáne (Kalesný, 1977, s. 14).

3. Na označenie základnej vinohradníckej reálie — zeme vysadenej viničom používa J. Hollý zväčša termín *vinohrad* popri rovnako trojstopovom či trojslabičnom slove *vinica*, no v pádových tvaroch je prvý názov alebo adjektívny člen spojenia o stopu či slabiku obsiahlejší a vyskytuje sa zväčša v takýchto formách:

Sladkú len [uzíral] veselé kňísať sa vinohradi terchú. (Selanka 9, Čestislav, v. 6) — Ešče ňebol vinohrad, madovec len k nápoju slúžil. (Selanka 11, Sláv, v. 105) — Zahradám a vinohradom / I všem naspor plodu sadom (Katolíckí spevník II, č. 237) — Včil už v ňebi oslávení / Vinohradov patrón čtání (ibid., č. 238) — Čož Tatri ohromné, čo vinohradi platno, čo rodné / Úhori naščivovať, jestli mi ve tme ležá. (Žalospevi, 7. Naríkání Rastislava, v. 115, 116)

Odvođeninu *vinohrádek* používa básnik zväčša ako expresívum vyjadrujúce citový vzťah:

Odtiaľ zas višá sa malé z vinohrádkami kopce. (Selanka 10, Poľislav, v. 62) — Tu ale pred pól druhým tídnem prám s pólnoci krúpi na peterském vinohradi na Troch horách na kvas zbili, čoho chudátko aj mój vinohrádek účasní ból. (J. Palkovičovi 17. IX. 1826; Ambruš, 1967, 1. 13, s. 40)

Adjektívny derivát *vinohradskí* sa vyskytuje v dvojslovnom ustálenejšom spojení:

Zhubní kanci žitám, vinohradským škorcj pahorkom. (Selanka 8, Lubko, v. 90) — Zvlášť vinohradské ti dané do stráže / Kopce hájiváš, ode skáz a trůchlej záhubi chrániš. (Katolícki spevník I, č. 107)

3.1. Synonymum *viňica/vinnica* nachádzame v Hollého diele o niečo zriedkavejšie, v Spevníku aj bez zdvojenej spoluhlásky *n*:

Jak smutné su . . . / Šipini bez rúží, bez opuchlých vinňice hroznov. (Selanka 3, Hlasislav, v. 56, 57) — Ťažká v šír nadutím dolu zohňe sa vinňica hroznom. (Selanka 4, Slavomíl, v. 101) — Dál i pros, dobrí abi Boh kamenní / Od viňic přival zdáluval . . . (Katolícki spevník I, č. 107)

J. Fándly v kalendáriu „pilného vinohradníka“ (1792, II) používa iba termín *vinohrad*, A. Bernolák v Slovári uvádza slová *vinohrad* i *viňica*, *vinnica* (1825, V, s. 3764, 3767).

3.2. Synonymná dvojica *vinohrad* — *vinica* tvorí v nárečiach zaujímavé areály výskytu. Termín *vinohrad* je rozšírený na celom západnom území (v severnej časti toponymami) až po tok rieky Nitry a s rovnakým moravským termínom vytvára starý súvislý, dalo by sa povedať veľkomoravský areál výskytu slova *vinohrad* (starosl. *vinogradъ*). V oblastiach na východ sa v slovenských nárečiach používa pomenovanie *viňica*, príp. *viňic* (Nižnanský, 1982, s. 26), v češtine *vinice* (Machek, 1968). J. Hollý vo svojom diele využil obidve synonymné označenia.

4. Vinohradnícka terminológia v diele J. Hollého nie je rozsiahla, ale niektoré použité termíny svedčia o tom, že autor poznal aj detaily názvoslovia. Potvrdzuje to napr. použitie typického vinohradníckeho výrazu *odronek*: *Mdlí jích [škorcov] okríká starček na odronku sedící* (Selanka 9, Česfislav, v. 36). Tento výraz označuje krajný vinohradný polriadok od medze *rúny/róny*; J. Hollý tu používa termín z nárečí trnavsko-hlohovského rajónu *odronek* (i *odrónek* a *odronka*, *odrónka*), kým v dialektoch malokarpatskej oblasti a na Záhorí sa uplatňujú formy *odrunek*, *odruček* i *odručí*. Sú to odvodeniny z prevzatého základu *rúna*, *runa* a trnavsko-hlohovských variantov *róna*, *rovna*, *równa* — medza oddeľujúca dve vinice od seba, ktoré s moravským výrazom *rúna* tvoria opäť súvislý starobyľný areál (Nižnanský, 1982, s. 334—335). J. Fándly používa *rúna* aj vo dvoj-

slovnom spojení *krajná, chotárna rúna* (1792, II, s. 439); A. Bernolák (1825, IV, s. 2850) uvádza ako heslové slovo *rún* m. vo význame viničná medza.

4.1. Vo vinohradoch bývali objekty poskytujúce prístrešie vinohradníkovi, pracovnému náradiu a často aj priestor sudom s vínom. J. Hollý používa slovo *búda* (*Pred budú pod orech neb u ohňa pri jabloňi dávněj / Predstavením ku hodám si na makkú lahňeme trávu* — Selanka 9, Čestislav, v. 21, 22). Zrejme nejde len o jednoduchú strážnu búdu vytvorenú iba zo slamenej striešky, ale o (murovaný) vinohradný objekt s pivnicou, ktorý na Záhorí a vo väčšej časti malokarpatského rajónu nazývajú *búda*, okolo Trnavy, Hlohovca a Nitry *hajloch* (tu aj inde údaje z dotaz. Vinohradníctvo, 1969 a z kartotéky Slovníka slovenských nárečí). Termín *hajloch/hajlok* v podobnom význame uvádza aj J. Fándly (1792, II); A. Bernolák (1825, I, s. 681) uvádza termín *hajlok*, synonymum *vinohradská búda* (koliba), vulg. *hajloch*.

Zemný objekt vo vinici označený výrazom *pivňic* alebo *pivňica* spomína J. Hollý iba v korešpondencii (*Tejto zimi pivňicu za Váhom ve vinohradoch vilámali mi kmíňi a víno pobrali* — J. Palkovičovi 4. XI. 1831; Ambruš, 1967, 1. 33, s. 77). Predpokladá sa tu typ do svahu vykopanej pivnice vo vinici obyčajne pod hajlochom, ktorú na časti okolia Hlohovca (Bojničky, Dvorníky, Pastuchov) nazývajú aj *plž* (v Bošáci *plže* boli podzemné chodby).

4.2. Vtedajšieho držiteľa či obrábateľa vinice označuje J. Hollý slovom *vinohradník*: *... tu krepčič / Chlapci budú v kole, jak si vinohradníci a kosci [poskakujú]* (Selanka 9, Čestislav, v. 82, 83), ako je i v juhozápadoslovenských nárečiach, a synonymom *vincúr*: *K práci roľník, k práci vincúr, / K práci sám sa má pltár* (Pesne [Ódi], 17. Radostník na jar, v. 41, 42). Aj v Bernolákovom Slovári (1825, V, s. 3762) sa uvádzajú lexémy *vinohradník* a *vincúr* ako synonymá, ktoré autor rozširuje o termíny *vinár*, *viničník*, *úkolník*.

Toto špeciálne poľnohospodárske odvetvie J. Hollý vyjadruje lexémou *vinohradníctví* (*Ďevín je včil nepaterné mestečko a Němčikov ma obivatelov z ribarstvom, z vinohradníctvom a remeslom sa najvác živicích* — M. Hamuljakovi 8. VIII. 1835; Ambruš, 1967, 1. 45, s. 101); u A. Bernoláka (1825, V, s. 3762, 3763) sa uvádzajú výrazy *vinohradníctví* a synonymá *vincúrství*, *vinohradníčeňi*, *vinareňi*, *vinárství*, *úkolníčeňi*, *úkolníctví*.

5. Variantmi *rév*, *réva*, *réví* sa v básnikovom diele označuje vinič všeobecne i v zmysle viničného kra, ako sa uplatňuje v záhorských, malokarpatských nárečiach a v trnavsko-hlohovskej oblasti. J. Fándly vo svojich náradách pilnému vinohradníkovi (1792, II) používa hláskové varianty *rív*, *ríva*, *ríví* a ako synonymum termín *klč* najbližšieho dialektu — sever-

nej trnavskej časti malokarpatského rajónu. V Bernolákovom Slovári (1825, II, s. 2711, 2712) sa v tomto význame uvádzajú slová *rév ž.*, *réva* so synonymami *viňič*, *vinná ratolest*, *vinní prút*; *suchá rév*.

5.1. Konkrétnu reáliu viničnej kultúry vo význame „viničný ker“ v Hollého diele označuje slovo *rév* a združené pomenovanie *vinní ker*: *Obsaďené vinním křem a révami kopce uhlédnú* (Cirillo-Metodiada, 1. spev, v. 256), ktorú J. Fándly vyjadruje svojím krajo­vým termínom *klč* (juhostredoslov. *křč*). Povrchová časť viničného koreňa „hlava“ sa u Hollého pomenúva záhorským a malokarpatským výrazom *peň*: *Pri pňoch iní [škorci] skáčú a zobú už piskami zrnka* (Selanka 9, Čestislav, v. 35). J. Fándly používa expresívnu odvodeninu *pňček* (1792, II), A. Bernolák (1825, III, s. 2068) *peň*.

Pred štepovou praxou sa viniče vysádzali, príp. dosádzali (obyčajne sa však *doluvali*) vyberanými odrezkami, prútmi z viniča, ktoré básnik označuje dvojslovne termínom *révné prúti*: ... *zrutní potomek Strojníra*, čo *révním* / *Spodní někdi Zobor v nárovnéj od seba ďáli* / *Obsáďať prúťím a ľudí ho opíjať* [pravdepodob. *opílať* — *plieť*, *oplievať*] *učíval* (Svatopluk, 5. spev, v. 253—255), v dialektoch vari na celom našom vinohradníckom území zo staršej praxe *prut*, *prút* (porov. Bernolák, 5).

V Hollého adresných básňach sa vyskytuje prevzaté slovo *ohlajt*: *Koľko v luhoch kvífá, na ohlajtoch koľko je hroznov* (Rozličné básne, 2. Poďekováni ... Jurovi Palkovičovi ... v. 25). Tento výraz znamená vysoký hrozno­rodý viňič (*hochľajt* — vysoké vedenie), v nárečiach vysoký *longoš*; výraz sa nevyskytuje u J. Fándlyho ani u A. Bernoláka, nezaznamenal sa ani výskumom ľudovej vinohradníckej terminológie v teréne.

5.1.1. K viničnému kru pri vedení na hlavu sa zatkal kolík a k nemu sa priväzovali zelené ratolesti; v tejto súvislosti je zaujímavé, že na po­menovanie kolíka si básnik pri obraznom vyjadrení mohutnosti kopije bo­jovníka (Michala archanjela) vyberá slovo *tík*: *Píku, i najviššá proti nějžto bi někde v orawských / Jedla horách ... bola ten tenkým do vinohrada tíkem, / Z ruk púščá ...* (Svatopluk, 7. spev, v. 68—71). Je známe až do­teraz najmä v tekovskej vinohradníckej terminológii (*tík*, *tíka*), na dolnom Považí sa iba z Čachtíc získal ľudový termín *tika* (v tom čase bol zrejme rozšírenejší), v nárečiach celého juhozápadného územia sa používajú vý­razy *kol*, *kolík* a najmä *štek*, ktorý uvádza J. Fándly (1792, II) aj A. Ber­nolák (1825, IV, s. 3147) so synonymom *viňičná tička*.

5.2. Z pomenovaní vinohradníckych prác, okrem už spomenutého spoje­nia *obsáďať* (vysádzať) *prúťím*, príp. okrem trnavsko-hlohovského itera­tíva *opílať* (Fándly *pleť*, *opléť*), sa v nadnesenej charakteristike obyvateľov Malých Karpát nastupujúcich do boja vyskytuje dvojslovný výraz *moti­kami kopať* (vinice): *Aj čo [majú] bidlá na patách drevních hor a zhusta*

motikmi / Nestridmé kopajú na ohništé víno pohorki / V Modre, Jurú, Castěj, visokém Pézinku ... (Svatopluk, 5. spev, v. 248—250). J. Fándly (1792, II) uvádza sloveso *kopať* (prvnu kopačku i po druhí ráz, po treťi ráz), podobne sa používalo v staršej vynuhradníckej praxi na Záhorí, v malokarpatskej a trnavsko-hlohovskej oblasti (popri spojení *plütko škrábat*). Starším náradím na hlboké i jarné kopanie vinice bola väčšia *motika* (*posňicová, vinohracká, vinohrannická, veľká* atď., v kamenistej pôde sa používala *krampla*).

5.3. Všeobecné pomenovanie plodu viniča *hrozen, hrozno*, pl. *hrozna* využíva J. Hollý pri opise kraja s vinicami od ich kvitnutia až po ošetrovateľské alebo v rozličných básnických obrazoch:

... réví / Už puki rozvíhá a maľinké hrozna vidúvá. (Selanka 2, Jaroslav, v. 52, 53) — Ťažká v šír nadutím dolu zohne sa vinčica hroznom. (Selanka 4, Slavomil, v. 101) — Než tito [škorci] málo vidá sa čo dbať [na odháňanie] pre sladkotu hroznov. (Selanka 9, Čestislav, v. 37) — [Milá] Hrozn tuhá spara sluka, milé pastírovi ďevča. (Selanka 8, Lubko, v. 89) — Tam ňebudú aňi hrozna, žlté aňi plásti ti chýbať. (Selanka 7, Kráska, v. 100) — Každí buďe ješ bez práce koláče, / Z vrb všade trásť ovocí a ze šípov hrozna obírať; / Ba sladké z mihavích žridel piť víno. (Selanka 21, Spasitel, v. 116—118) — Dá hojnosť ovocá strom, / Hroznov ňežnese vinčica. (Katolíckí spevník I, č. 15) — A k nám príď: nebo už naduté podochádzali hrozna / I z ľepkým sami vizráňím sa ponúkli obírať. (Selanka 9, Čestislav, v. 12, 13) atď.

Ako základný tvar sg. používa J. Fándly tvar *hrozeň*, pl. *hrozni/-ňi*, zriedkavo i *hrozna*, A. Bernolák v Slovári (1825, I, s. 800, 802) uvádza podobu *hrozen* — stravec, kostra strapca, *hrozno* i *hrozen* — plod viniča. Na Záhorí a v malokarpatskej oblasti slovo *hrozen* znamená i stravec hrozna.

5.3.1. Výstižné uchopenie momentálnej situácie v básnickom obraze pomáha Hollému i znalosť detailu, napr. pri škorčích hodoch použitím slova *zrnko*, označujúceho bobuľu hrozna, porov. *Pri pňoch iní [škorci] skáćú a zobú už piskami zrnka* (Selanka 9, Čestislav, v. 35), ktoré je známe v nárečiach popri synonymách *gulka*, už i *bobuľa* (vsl. *bobok, bopka, bombuľka*). J. Fándly (1872, II) vo viacerých ustálenějších spojeniach používa slová *zrno, zrnko*.

5.4. Do vynuhradníckej terminológie patria aj pomenovania škodcov viníc a hrozna, prejavujúcich sa zhubnými dôsledkami na úrodu, ktoré zakúsil i sám básnik, a zmieňuje sa o nich najmä v korešpondencii. Za tuhých holomrazov môže vinič *premrznúť* alebo celkom *zmrznúť* (Záhorie, malokarpatská, trnavsko-hlohovská oblasť, na ostatnom území *zamrznúť*), čo J. Hollý uvádza napr. v liste J. Palkovičovi (*Vinohradi, bár bola tak tuhá zima, nezmrzli*; 7. IV. 1823; porov. Ambruš, 1967, 1. 4. s. 20). Podobne sa vyjadruje i J. Fándly: ... *abi [klče] asnaď pres tuhú zimu ňe-*

zmrzli (Piľní domajší a poľní hospodár... II, 1792, s. 162). Z iných klimatických pohrôm uvádza básnik *krúpi, kameň, kamenní prival, zbitie*:

Povedajú, že v noci kameň nepadá. Aha, nepadá. Tu ale pred pól druhým tíňňem prám s pólnoci krúpi na peterském vinohradi na Troch horách na kvas zbili. (J. Palkovičovi 17. IX. 1826; Ambruš, 1967, 1. 13, s. 40) — Dál i pros, dobří abi Boh kamenní / Od viňic prival zdáloval, ze zlú mráz / Odvracal hrózu, a zrelěj sporost vždi úrodi prával. (Katolícki spevník I, č. 107)

J. Fándly (1792, II, s. 126) vinohradníkovi radí, ako má vyplievať vinič s ohľadom na prípadné krupobitie: *Plej prostredno* [v auguste], *abi krupobiťi a kámen ňezbil hole hrozni* (porov. Nižnanský, 1982).

Zo živočišnych škodcov sa do veršov dostali škorce a do korešpondencie *iné potvori* ničiace hrozno:

Zhubní kanci žitám, vinohradským škorcí pahorkom. (Selanka 8, Lubko, v. 90) — Škorci do ňích [vinohradov] lahkím sa ženú od hája povetrím / A v koľe jedni točá sa teprv, kde bi sadli patrice. (Selanka 9, Čestislav, v. 33, 34) — Vina bude málo, nebo ptactvo, miši a iné potvori tuším všecko do obiraček pohubá a pokazá. (J. Palkovičovi 6. X. 1824; Ambruš, 1967, 1. 9, s. 31)

Tu dal Hollý prednosť trnavsko-hlohovskému či kodifikovanému termínu *škorec* pred variantom *škvorec*, ktorý sa vyskytuje prevažne v záhorských a malokarpatských nárečiach. A. Bernolák (1825, IV, s. 2867) uvádza ako heslo slovo *škorec* (vulg. *škvorec*).

5.5. K najpopulárnejším vinohradníckym termínom patrí *oberačka*. J. Hollý používa dva varianty tohto slova; tvarom *oberačka* vyjadruje obráté hrozno: *Než pozatím jak náhle celá oberačka do veľkých / Poznášá sa kaďi a zakáď sa ňeodťeče všecka* (Selanka 9, Čestislav, v. 17, 18); tvar plurálu *obirački* znamená obdobie oberania hrozna: *... všecko do obiraček pohubá a pokazá* (J. Palkovič 6. X. 1924; Ambruš, 1967, 1. 9, s. 31). Činnosť označuje spodstatnený slovesný tvar *obíráňi*: *Medzi obíráňim sa majú pesňički ozívať* (Selanka, 9, Čestislav, v. 15) a sloveso *obírať*: *I z lepším sami vizráňim sa* [hrozna] *ponúkľi obírať* (ibid., v. 13). J. Fándly v každomešačnej vinohradníckej stati *Ve vinohrade* (1792, II) uvádza termíny *oberačka, obírať, obrať*; A. Bernolák (1825, III, s. 1775, 1776) uplatňuje substantíva *oberačka* i *oberáňi* a sloveso *oberať*. V dialektoch našich vinohradníckych oblastí sa okrem časti východu takmer všade používa slovo *oberať* v nárečových variantoch (*obírat, obíérat, obérat* a pod.), podobne aj na označenie činnosti a jej obdobia slová *oberačka, obiračka, oberački/oberačke, obirački*; v skalickom nárečí sa používa i termín *vinobraňi* a novšie *vinobraňe* miestami vo východoslovenských rajónoch (porov. Nižnanský, 1982, s. 29).

5.5.1. Z rozličných väčších nádob používaných pri obaračke J. Hollý spomína *kađu*: ... *celá obaračka do veľkých / Poznáša sa kaďi* (Selanka 9, Čestislav, v. 17, 18). Táto reália a jej označenie *kaď*, *kaďa* sa v nárečových hláskových variantoch používa na celom našom vinohradníckom území, často sa vyskytuje odvodenina *kadečka* ako základný tvar a synonymum *tunka* (ale užšia a vyššia). J. Fándly (1792, II) uvádza iba termín *kadečka*, A. Bernolák (1825, II, s. 3857) slová *kaď*, *kadečka*.

5.6. Pre nástroj na spracovanie hrozna použil J. Hollý termín *lis*: *S nich jak bistrejší pod lis podlézol a chitro / Nadstaveními lokal tu do gágora ustami víno* (Selanka 9, Čestislav, v. 72, 73), ktorý je rovnako jednoslabičný ako slovo *preš*. J. Fándly (1792, II) uvádza iba výraz *preš* a sloveso *prešovať*. A. Bernolák (1825, III, s. 2535) kodifikuje termín *preš* a *lis* kvalifikuje ako bohemizmus. V nárečiach sa zväčša používa pomenovanie *preš*, príp. *pres*, *prejš*.

5.6.1. Zo súčastí lisu uvádza J. Hollý *kladu*, *vreteno* a *klát*:

... náhle celá obaračko do veľkých / Poznáša sa kaďi a zakáď sa neodteče všecka / I vretenom v klade vrždícím nežapočne vitláčať. (Selanka 9, Čestislav, v. 17—19) — Víboh zaspívá: Kdo prví do dutého vizrátích / Kláta nabil hroznov, mok a sladké víno vitláčal. (ibid., v. 65, 66)

Môže tu ísť o dva druhy dreveného preša — veľký s dlhou kladou a kameňovým závažím, tzv. kladový preš, aké mávali najväčší vinohradníci. Vrzdíace vreteno však skôr pripomína menší drevený, tzv. vretenový preš, na ktorom sa v trnavsko-hlohovskom (sčasti aj malokarpatskom) nárečí označovali rámové trámiky konštrukcie výrazmi *klada*, *kladi*, cez vrchnú vodorovnú kladu prechádzalo kolmo vreteno so závitom a pri zaťahovaní tlačilo na pomliaždené hrozno v štvorhrannom doštenom priestore nazývanom *klát* i *koš* (údaje podľa dotaz. Vinohradníctvo, 1969, b. 438). Sloveso *vitláčať* u Hollého znamená *prešovať* (Bernolák), *prešovať* (Fándly); podobne v nárečiach vari na celom našom vinohradníckom území, pričom sú rozšírené spojenia *nabil preš*, *klát*, *koš* — naplniť a natlačiť pomliaždeným hroznom.

6. Všeobecne známy nápoj označený slovom *víno* prechádza výrobnými štádiami, ktoré sa v Hollého veršoch uvádzajú takto: spočiatku je to *ščáva*, *ščáva viničná*: *Jak do rohov prázních, na keré trúbívali pred tím, / Čerpalí ščavu ...* (Selanka 9, Čestislav, v. 69, 70) — ... *sa ženú pluki .. / I s kiselého tedáz na viňičnú Beckova ščavu* (Svatopluk, 5. spev, v. 279, 285) alebo *sladké víno* a vzletnejšie *mok*: ... *mok a sladké víno vitláčal* (Selanka, 9, Čestislav, v. 66).

V nárečiach trnavsko-hlohovskej oblasti je známe dvojslovné synony-

mum muštu ako *slatké víno*, *vínko*, aj údaje z Čachtíc dokladajú výrazy *štáva* / *ščava* i *slatké víno*. J. Fándly (1792, II) vo svojich náradách uplatňuje iba termín *mušt*, ako je to prevažne v našich dialektoch, a A. Bernolák (1825, II, s. 1482) uvádza výraz *mušt* a synonymum *mladé (nové) víno*.

6.1. Kým sa sladký mušt stane vínom, prejde počuteľným kysnutím. Básnik túto činnosť označuje slovesami *šuščať* a *ukisnúť*: *Jak napotom prvni, keď ukislo [sladké víno] a prestalo šuščať, / Neznámi jeho vládi Nemir sa ho toľko nalúchal, / Až sa mu blúdící na šever poschádzali sveta* (Selanka 9, Čestislav, v. 74—76). Vo Fándlyho kalendáriu vinohradníka (1792, II) sa uplatňujú termíny *kisnúť*, *vikisnúť* a *vikisnuté*, príp. *nevikisnuté víno*. Z viacerých nárečových synonym označujúcich túto činnosť muštu na juhozápade prevažuje sloveso *kisnúť* popri *kíst*, *robit*, *pracuvat*, *kvasit*, na juhostredoslovenskom území *kvasiť* popri *kisnúť*, *pracuvať*, na východe *kvašic*, novšie *kisnuc* popri *robic*. Pri pokojnejšom kysnutí meniaci sa mušt vydáva šušťivý zvuk, podľa juhozápadných dialektov mušt *šuští*, *šuští*, *šuchoce*, *šušká*.

6.2. V Hollého živote zaujímalo víno závažné miesto ako obradný prvok (plodu viniča a práce ľudských rúk) aj ako zdroj životnej a tvorivej pohody (pri jeho nedostatku však zväčša nepohody). Dnes sú básnikove sentencie a komentáre o víne už klasikou (porov. Hollý vo výbere V. Turčányho, 1985, s. 102—103), budú však vďačným dokladom na použitie tohto všeobecne známeho slova ako vinohradníckeho termínu. Lexikalizované spojenie *nové víno* umiestňuje básnik do neskorej jesene hýriacej farbami, keď bývali „cisárske hody“: *Prišla-li hus na stól a nové sa ulívalo víno: / To už za veľkú mal predek skvostnosť hodov* (Pesne. Na Jura Obermajera, v. 11, 12). J. Fándly (1792, II) uvádza spojenie *nové víno*, *rezské víno*, ako sa označuje po vykvasení popri spojení *mladé víno* v nárečových variantoch na celom našom vinohradníckom území. Slovo *víno* zastupuje u J. Hollého i spojenie pekná *ukážka hrozna*: *Vina bude dost, chvala bohu, až obstojí* (M. Hamuljakovi 8. VII. 1835; Ambruš, 1967, 1. 45, s. 101). V inom prípade táto lexéma znamená doslovne liek: *Dostal sem ju [zimnicu] najskôr od vodi, poňeváč vína nebolo. Mnoho v téj veľkej horúčosti ... saméj vodi mosel sem lúchat* (J. Palkovičovi 13. VIII. 1820; Ambruš, 1967, 1. 30, s. 70). V Hollého poézii sa víno uvádza aj ako obradný svadobný nápoj: *Dáš višiti ručník, dáš víno a bránu nevesto. / ... než kdo druhí [pribehne], z okruhlím uchváti víno koláčem* (Selanka 12, Svadobná peseň, v. 75, 77). Básnik charakterizuje víno ako spevnú inšpiráciu: *Aj naše rovne tiché, samo keď nás víno do pesní / Veprovodí, udržať sa nedá od prospevu hrdlo* (Selanka 9, Čestislav, v. 87, 88). V symbolickom obraze „zlatého veku“ očakávajúceho ľudstvo hrá víno jednu z popred-

ných úloh: ... z mlhavých žriedel a všetch stokov [buďe] / Tékať víno (Katolícki spevník I, č. 15); Mlékem budú téct potoki, / Vínom sa peňívať stoki (Katolícki spevník II, č. 23).

6.3. S muštom a vínom nerozlučne súvisí nádoba *sud* a jeho časti, na Záhorí prevažne nazývaný *bečka*, *bečica*, *bečárka*, *bečárek*, vo východoslovenských nárečiach *bečka*, *bačka*, *hordov*. J. Hollý si teda vybral u nás najrozšírenejší termín *sud* a jeho odvodneninu *súdek*: *Vina jeden sudek mi v pivňici za Vahom viteknel* (M. Hamuljakovi 28. X. 1835; Ambruš, 1967, 1. 49, s. 108), ktorý využíva i prenesene vo význame „víno“: *Dosťi ňeňi [včil] dávním z vlastného vinohrada súdkem / Stredného, jak je zvík, hodára častovať* (Pesne. Na Jura Obermajera, v. 15, 16). Deminutívum *okoveček* (56 1) je zasa použité expresívne: *Z jedného vinohrada jeden, dva, tri až štiri okovečki sa nazbírali* (J. Palkovičovi 29. X. 1820; Ambruš, 1967, 1. 3, s. 18).

Básnikova znalosť detailov aj tejto realie sa uplatňuje pri opisoch bukolických scén a ich interiéru výrazmi *dno*: *Vnutri je na dňe plní vrazenú sud točku mající / A žbán podložení* (Selanka 9, Čestislav v. 48, 49), expr. *denko*: *na jednom / Denku je sud prekořen s točkú* (Selanka 11, Sláv, v. 45, 46), *dužka*: *Štvorhrnaté v spodnej pridané má dužce nožički* (ibid., v. 44).

A. Bernolák (1825, I, s. 513) uvádza spojenie *duha na suđe*. Pre vinohranický úzus je charakteristické pomenovanie okrúhleho otvoru na suđe slovom *vranka* (*okruhlú nad vrankú hrdlo*; ibid., v. 45), v záhorských, malokarpatských a trnavsko-hlohovských dialeктоch *vranka*, *vránka*, u Bernoláka (1825, V, s. 4018) *vranka*. Z juhozápadoslovenských synonym *čap*, *čep*, *pipňa*, *pipka*, *trupka* si básnik vybral najfrekvencovanejší domáci výraz *točka*, v južných stredoslovenských nárečiach rozšírený o *hendel*, *hendlík*. J. Fándly (1792, II, s. 56) používa slovo *čep* (*šenkárovi na čep*), A. Bernolák (1825, I, s. 190) má slovo *čep* so synonymami *rúrka*, *trúbka*, *točka*.

6.4. K vinohradníckemu názvosloviu patria i pomenovania nádob na nosenie, pitie vína a pod. V diele J. Hollého sa vyskytuje napr. výraz *pohár*: *Jestlize smad ho duší a prudká žízňe horúčosť: / Tímto nech občerství sa pohárem i ke mňe ponáhlá* (Selanka 14, Hojka, v. 51, 52), v prenesenom význame „nápoj“. Odvodenina *poharček* je použitá expresívne s významom miery, malého množstva: *A já mosím skrovno, po sprostо a po tenku živ bit, tak že častokrát aňi len teho poharčeka vína pri obeđe nemóžem mat, mosím tehdi ze samú voďičkú za vďak vzát* (J. Palkovičovi 6. X. 1824; Ambruš, 1967, 1. 9, s. 30).

Na ozdobne alebo honosne vypracovaný pohár používa básnik často „vzletnejší“ výraz *číska*:

Já tu zatím bukovú remeselnéj práce nachistám / Číšu na sud, za kerú sem dal pastirovi z Horňák / Ze všeho najlepších baranov troch stáda vibírať. (Selanka 9, Čestislav, v. 25—27) — Rastislav poslanú od cisara číšu zoborskím / Dobreplnú vínom podvihne a takto pripíjajú. (Cirillo-Metodiada, 1. spev, v. 319, 320) — V zahrabaních léhal perinách, s číš ze zlata píjal. (Selanka 13, Horislav, v. 63)

Pravda, člen spojenia môže poetický gradus nádoby vymeniť: *Za striberní rád jediná ten miska mi slúží, / Vikrojená za zlatí je z buka číšá pohár.* (Žalospevi, 8. Lúčeňi Svatoboga Svatoplukoviča zoborského pústevníka, v. 176, 177).

A. Bernolák (1825, IV, s. 2866) uvádza slová *číska*, *číška*, *číža* ako synonymá slova *šálka*.

6.4.1. Typ kolujúcej väčšej nádoby označuje J. Hollý výrazmi *číska*, *žbán* i *piskáč*, ako bývalo zvykom na ľudových svadbách, hostinách a posedeniach i za jeho čias:

Než jako už plněná vícekrát v úbehu číša / Prešla radem všeckých a na své sa vrátila místo. (Cirillo-Metodiada, 1. spev, v. 333, 334) — Jédla nosá stríbrách, stríberné rovne i vínom / Zhusta plná a zhusta kladú pred hostami žbáni (ibid., v. 307, 308) — ... plní vrazení sud točku mající, / A žbán podložení; po bokoch však techto na vókol / Starci sedá a pijú. (Selanka 9, Čestislav, v. 48—50) — Každí s těchto [pastierov, bohov] porád od nejmenšého započnúc, / Rádne po největší bude sa s piskáča nalévat, / A z velkým divěním, z rozličným žartem a smíchem / Vína plní kolem obcházet, kolem až sa vi-prázní. (ibid., s. 57—60)

V nárečiach sa rovnako uplatňujú pomenovania *žbán*, *žbánek*, *žbánok* popri iných synonymách najmä na juhozápadnom území; výraz *piskáč* je rozšírený aj na juhu stredoslovenských dialektov, v Honte a Novohrade *gambáč*. Bernolák (1825, II, s. 1075) slovo *žbán* uvádza ako synonymum slova *krčah*.

Na podobný kolobeh sa pri prešovaní používa nádoba *krhla*: *Jak piři [mušt] hñed krhlú a jeden ju druhému vichítal* (Selanka 9, Čestislav, v. 68). U A. Bernoláka (1825, II, s. 879) je výraz *krhla* synonymom slova *kanev* (cantharus, amphora, ein hölzernes Trinkgeschirr atď.), *vinová kanev*. V nárečiach slovo *krhla* označuje drevenú nádobu ako vedro na vodu so zúženým vrchom a uchom, novšie plechová *polievacia krhla*.

6.4.2. Výrazmi *lahvica*, *lahvička* básnik označuje ploškú drevenú nádobu, ktorá sa nosila pri boku:

A k tomu ešte pridal náramnú lahvicu vína. (Selanka 9, Čestislav, v. 28) — ... krásnu darujem ti lahvičku, nedávno / Vihrátú, keď sem z Bolkom sa potíkal o závod. / Ešte aňž sem ráz ku mojím ju nepristavil ustám. / Neb dñes prvnikrát zvesená z boku techto sa vidá. (Selanka 11, Sláv, v. 42, 43 a 56, 57)

No Považí sa v takejto bubnu podobnej drevenej nádobe prenášali rozličné tekutiny ako v stredoslovenskej *lagvici*; *lahvička* (Myjava) sa používala na liehoviny. V prvom prípade ide o vyjadrenie miery, množstva naliateho vína.

7. Slovná zásoba Hollého diela — poézie, prozaickej časti aj korešpondencie — obsahuje vďačný materiál na rozsiahly slovník. Vinohradnícka terminológia patrí k menším tematickým okruhom tohto lexikálneho bohatstva, ktoré si žiada monografické spracovanie. Pre dejiny národného jazyka a jeho slovnej zásoby bolo by na nemalú škodu, keby sa osobitná pozornosť nevenovala lexike završujúcej proces jazykovej integrácie do bernolákovskej kodifikácie aj v medziobdobí po štúrovskú reformu ako závažnému a spoľahlivému základu slovného jadra i súčasnej slovenčiny.

Literatúra

AMBRUŠ, J.: Korešpondencia Jána Hollého. Martin, Matica slovenská 1967. 424 s. a 13 obr.

BERNOLÁK, A.: Slowár slowenský, česko-latinsko-nemecko-uherský. Budín, Typogr. Reg. univers. hungaricae 1825. 5 zv. 4446 s.

FÁNDLY, J.: Piňní domajší a poľní hospodár. Zv. 2. Trnava 1792.

FÁNDLY, J.: Rozprávky rozmarné i poučné. Zostavil a štúdiu napísal J. Tibenský. Preložil J. R. Nižnanský. Bratislava, Tatran 1973, 280 s.

HOLLÍ, J.: Dielo (Jána Hollého). Zv. 1–10. Pripravil J. Ambruš. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1950.

HOLLÝ, J.: Dielo. Zv. 1–2. Red. J. Štíbraný. Bratislava, Tatran 1985. 512 a 576 s. Hollý vo výbere a interpretácii V. Turčányho. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1985. 224 s.

KALESNÝ, F.: Vinohradnícke múzeum v Bratislave. Bratislava, Pallas 1977. 92 s.

KIŠON, A. — HANÁK, R.: Rajonizácia viniča v ČSSR. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1962. 332 s.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Academia 1968. 868 s.

NIŽNANSKÝ, J. R.: Územné rozloženie niektorých vinohradníckych termínov. Slovenská reč, 47, 1982, s. 23–32.

NIŽNANSKÝ, J. R.: Členitosť vinice a jej nárečová terminológia. Slovenská reč, 47, 1982, s. 322–340.

OTTMAYER, A.: Tajomná láska. (Výber próz z 1835–1840). Zostavil a preložil J. R. Nižnanský. Bratislava, Tatran 1980, 149 s.

Vinohradníctvo. Výskum nárečovej lexiky. Pripravil J. Nižnanský. Bratislava, JÚLS SAV (nárečové oddelenie) 1969. 623 bodov, 4 obr.

ADMINISTRATÍVNO-PRÁVNA TERMINOLÓGIA V PREDSPISOVNOM OBDOBÍ A JEJ SPRACOVANIE V BERNOLÁKOVOM SLOVÁRI

Spracovaniu terminológie v Bernolákovom Slovári sa dosiaľ nevenovala primeraná pozornosť. V tejto štúdii by sme sa chceli zamerať na problematiku administratívnej a právnej, terminologickej zložky v slovnej zásobe Slovára. Spracovanie tejto lexiky v Slovári je dobrým základom pri posudzovaní vývinu a stavu tejto zložky slovnej zásoby v predpisovnom období. Spracovanie, resp. začlenenie tejto časti terminológie môžeme podrobiť analýze preto, že 1. poznáme ju už v staršom období slovenského jazyka¹ (môžeme ju preto konfrontovať) a 2. ľahko môžeme zistiť, aká tendencia prevládala v Bernolákovom Slovári pri uvádzaní a hodnotení prevzatých (zdomácnených) alebo domácich jazykových prostriedkov. Z uvedených aspektov sme prečítali a preštudovali skúmané slovníkové dielo celé.

V porovnaní s dokladovým materiálom k Historickému slovníku slovenského jazyka (ďalej HSSJ) je v Bernolákovom Slovári pomerne malý počet administratívno-právnych termínov (ďalej termínov) z cudzích jazykov. Ide o termíny (a ich odvodeniny) prevzaté z latinčiny a nemčiny. Z latinčiny sa v Bernolákovom slovníku uvádzajú právne výrazy z dvoch okruhov. Ide o termíny z okruhu: a) procesného a trestného práva (*apellácia, *arest*, *fiškál*, *komisár*, *konšal*, *notarius*, *prokurátor, *tabula* — všetky s odvođeninami), b) majetkového práva (*arenda*, *dežma*, *interes*, *inventár, *kapitál*, *kartabianka*², *kredit, *kwitancia*, *obligátor, *port, *porcia*, *pas*, *restanciga, *restant, *resolucia, *rezolúcia, *testament, *tribút).

Termíny prevzaté z nemeckého jazyka sa takisto dotýkajú oboch okruhov. Z procesného a trestného práva sa v slovníku vyskytujú výrazy *fojt*, *gvalt, *kwalt, *ortel*, *richa, *richtár*. Okruh majetkovoprávných termínov zahŕňa lexémy *grunt*, *kassír*, *kšaft, *naborgovať*.

V Bernolákovom slovníku sa ako maďarský uvádza právny výraz *išpán* (s celým slovotvorným hniezdom), ktorý bol vlastne staršou maďarskou výpožičkou zo slovenského jazyka (Doruľa, 1977, s. 21—22).

Malý počet uvedených lexikálnych jednotiek právnoterminologického významu cudzieho pôvodu svedčí o tom, že A. Bernolák hodnotil slovnú

¹ Pri porovnávaní sa môžeme oprieť o kartotéku Historického slovníka slovenského jazyka (ďalej HSSJ), ktorá je uložená v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV v Bratislave.

² Lexikálna jednotka *kartabianka* (chartabianka) sa v Slovári neuvádza ako samostatné heslo, ale zistili sme túto lexému ako ekvivalent popri lexéme *obligátor* v hesle slova *zápis* (V, s. 4173).

zásobu a jej terminologickú zložku z istého aspektu, a to z kodifikačného a uzuálneho aspektu, uprednostňoval pritom domáce slovenské výrazové prostriedky podobne ako P. Doležal a i. (porov. Habovštiaková, 1968, s. 226). V Bernolákovom lexikografickom diele nenachádzame napr. latinské výrazy *cesia*, *cedovať*, *cesionár* s dubletným tvarom *cesionáriuš*, ktoré boli v staršom období slovenského jazyka a právnej praxi bežné (Kuchar, 1974, s. 334; 1984, s. 358). A. Bernolák namiesto nich vo svojom Slovári uvádza lexémy *postúpenie*, *postupovanie*:

Postúpení — 3) *cessio alicuius rei*, *decessio de aliqua re*. Syn. Postúpaňí, Postupováňí, *postúpiť* — 2) *recedere*, *regredi*. Syn. Popustiť, postúpať, postupovať. Usus. Někomu swoge Práwo postúpiť, *decedere iure suo*, *cedere de iure suo* — III, s. 2378.

Rovnako sa postupuje aj pri latinskom slove *apelácia*. Autor slovníka hodnotí túto lexikálnu jednotku ako českú³ a dáva prednosť domácemu viacslovnému vyjadreniu *odvolávanie k vyššiemu právu* ('*Appellácia v. Odvolávaní k wiššému práwu* — I, s. 18'). V Bernolákovom diele sa prejavuje úsilie o priblíženie významu prevzatých cudzích slov pomocou slovenských synonym, napr. *árendár*, syn. *úročník*, *nágemňík*, *árendáš*; *arest*, syn. *wezeňí*, *šerhowňa*, *temňica*, vulg. *kamerlík* (Habovštiaková, 1968, s. 263).

V hesle *testament* nachádzame podobnú hodnotiacu črtu, keď autor Slovára odkazuje na heslové slovo *poručenie* a odporúča ho používať ('*Testament v. Poručení* — IV, s. 3304).

V skúmanom diele je však dosť príkladov, v ktorých autor ponecháva používanie cudzích, už skôr zdomácnených výrazov popri domácich. Ide o živé jazykové formy a prostriedky, akými sú napr. lexémy *árenda*, *arest*, *dežma*, *interes*, *kapitál*, *kredit*, *kvitancia*, *ortieľ*, *porcia*, *prokurátor*.

O uvedených lexikálnych jednotkách budeme hovoriť podrobnejšie. Aj sám autor im venuje dosť pozornosti tým, že v slovníku uvádza obyčajne celé ich slovotvorné hniezdo:

ARENDA (Arenda — vulg. *arenda*, Syn. Úrok) (s odvodeninami: *Arendár*, *Arendárčín*, -ka,⁵ -ow, -ski, -skí, -stwi, -áš, *Arendátor*, ka, ow, -ski, -skí, -stwi, -stwo, -owať, -owní, -owník — I, s. 20—21).

³ V dokladovom materiáli HSSJ je lexéma *apelácia* (1548) aj so slovotvornými variantmi *apeláta* (1758), *apelovanie* (1759) dostačujúco doložená už dávno pred A. Bernolákom i s odvodeninami *apelant* (1759), *alelovať* (1506), *apelírovať (sa)* (1649). Preto je takéto hodnotenie nenáležité. Toto konštatovanie sa týka aj slova *armalista* (1693—1694), na ktoré je v dokladovom materiáli dosť dokladov, ba dokonca je v ňom zachytené aj základné slovo *armáles* (1703).

⁴ Tento výraz však nachodíme v hesle *Odvoláňí* — Usus. *Odvoláňí k wiššému Práwu: appellatio, provocatio* a v hesle *odvolávať* — Usus. *Odvolávať sa na wetšé Práwo* (III, s. 1877—1878).

⁵ Pre úspornosť uvádzame iba skrátené podoby lexém.

Lexémou *árenda* sa v starej slovenčine (ďalej sts.) pomenúval 1. nájom, prenájom niečoho a 2. poplatok za árendu; úrok (Kuchar, 1974, s. 335). V HSSJ okrem slov uvedených u Bernoláka nachádzame ešte lexikálne jednotky *árendácia* a *árendatúra* s významom „prenajímanie, prenájatie“, *árendášsky* s významom „týkajúci sa árendáša, árendátora“, *árendovaný* s významom „týkajúci sa prenájmu, určený na prenájom“ a variant *árendírovať* k slovesu *árendovať*, ktorých význam v sts. bol „dávať, dať do prenájmu“ (boli obojvidové). Ide o administratívne termíny.

ÁREŠT (Arest — Syn. Wezeň, Šerhowňa, Temnica) (Arestant, -čin, -ka, -ow, -ski, -skí, -owani, -owať, -owáwani, -owáwať — I, s. 21).

K východiskovému slovu *árešt* s druhotným významom „väznica“ má HSSJ navyše ešte adjektívum *áreštný* a *áreštový* s významom „týkajúci sa áreštu, väzenia“. Pôvodný význam lexémy *árešt* „zadržanie, zabránenie, podmienený zákaz disponovania“ (Doruľa, 1972, s. 48) je doložený od 17. stor. v administratívno-právnych písomnostiach slovenskej proveniencie.

DEŽMA (Dežma v. Desátek, Dežmár v. Dežmowník) (-árski, -skí, -stwi, -stwo, -owani, -owani, -owať, -owí, -owka v. Dežmowani, -owní, -ownícki, -cki, -owníctwi, -ctwo; Dežmowník v. Dežmár, dežmowníkw, -owstwi v. Dežmowani, Dežmowstwo — I, s. 376—377).

Ako vidieť z hesla, slovo *dežma* má v sts. bohato rozvinutú slovotvornú paradigm. Lexéma *dežma* mala význam „naturálna, finančná alebo iná dávka odvádzaná vrchnosti, desiatok, daň“. V HSSJ sa navyše dokladá variant stredného rodu *dežmo* (1698) a ďalšie slová *dežmička*, *dežomný* s významom „týkajúci sa dežmy“, *dežmálovanie* (= vyberanie dežmy), *dežmiť* (= určovať alebo vyberať, vyrubovať dežmu, dežmovať), *dežmovávať*, *dežmovať* (= dežmár).

INTERES (Interes — census, usura. Syn. Lichwa, Úrok (Peňaze na Interes dať — I, s. 833).

V dokladovom materiáli sa popri podobe *interes* a jeho hláskovej forme *interest* používanej v maskulíne vyskytuje aj dubletný tvar neutra, resp. feminína *interesse*. Dokladá sa aj sloveso *interesovať* s troma významami: 1. zväčšovať sumu úrokom, pripočítavať úrok (1735); 2. platiť úrok (1658) a 3. brať do prenájmu; platiť nájom, árendu (1767) a adjektívum *interestový* (1622).

KAPITÁL (Kapitál — summa capitalis Pecuniae) (*Kapitalista, Kapitálňik, *kapitálski adj. Kõň, etc. v. hlavňi — II, s. 884).

Kartotéka HSSJ popri slove *kapitál* (Kuchar, 1974, s. 334) obsahuje aj dubletnú lexému *kapitálum* (1769), deminutívnu formu *kapitálček* a adjektívum *kapitálny* (okrem hesla uvádzaného u Bernoláka *kapitálski*).

KREDIT (*Kredit v. Wera — II, 1079).

Pre staršie obdobie slovenčiny sa okrem slova *kredit* (1666) s významom „dlh, dlžná čiastka, úver“ dokladajú aj ďalšie lexémy: *kreditor* (1590 — s významom dlžník), *kreditorka* (1727), resp. aj *kreditorkyňa* (1741 — s významom dlžníčka — porov. Kuchar, 1973). Kreditorom sa v sts. pomenúvala aj osoba „ktorá poskytovala dakomu dačo na úver, veriteľ“.

KVITANCIA (Kwietancia v. Kwitancia) (kwietowaní v. kwitowaní Kwietowaní v. Kwitowáňi, kwietowať v. kwitowať, kwietowní v. kwitowní, Kwietowník v. Kwitowník; Syn. Kwit, Kwietancia, Kwitowní List, Spis; Usus. Kwitanciu dať v. kwitowať 2) — Profikwietancia, Profikkwietancia — II, s. 1151—1152).

V sts. je latinský slovný základ slova *kwitancia* (1472) s významom „dlžobný úpis, potvrdenka“ bohato využitý, keď popri výrazoch doložených v Slovári sa dokladajú ešte lexémy *kwitancionálsky* (1717) s významom „týkajúci sa kwitancie, potvrdenky“ *kwitirovať* (variant k slovesu *kwitovať*) s dvoma významami: 1. s väzbou z čoho má význam „prestávať, prestať uplatňovať voči niekomu pohľadávku a 2. s väzbou na čo má význam „potvrďovať, potvrdiť príjem niečoho“ (je obojvidové) a *kwitung* (variant slova *kwitancia* — 1577).

ORTIEL (Ortel — sententia, iudicium, iudicatum, deliberatum) (ortelní, ortelní, Ortelník, Ortelowáňi, -owať, Syn. odsudzowať, Ortelstwi — III, s. 1944).

O starom začlenení slova *ortiel* (nem. *Urteil* stredohornonem. *urteil*, porov. Kluge, 1960, s. 810) do slovnej zásoby sts. sú dobrým svedectvom kontexty právneho charakteru v písomných pamiatkach slovenskej proveniencie. Ide o viacvýznamové slovo. Označovalo sa ním: 1. rozhodnutie právnej povahy získané na základe skúmania a posúdenia právnych faktov pred súdom alebo vrchnosťou, rozhodnutie súdu, rozsudok“ (1557); 2. zisťovanie právnej podstaty, na základe ktorej sa obširnejšie zdôvodňuje rozhodnutie súdu (1473; porov. Doruľa, 1972, s. 166); 3. vykonanie rozhodnutia súdu, výkon trestu (1586). Z významového okruhu termínu *ortiel* okrem Bernolákovom uvádzaných slov sa v dokladovom materiáli HSSJ vyskytujú ešte výrazy *ortielovaný* (1726) a *ortielerovať* (1771) s právnym významom „súdený“ a „súdiť“.

PORCIA (Porcia — contributio, portionale quantum, tributum. Syn. Danká, boh. Daň, *Port — III, s. 2328) (*Port v. Porcia, Danek, Dánka — III, s. 2336).

Lexéma *porcia* je typická pre feudálny spoločenský a hospodársky systém. Označovala sa ňou „naturálna, finančná alebo iná dávka odvádzaná vrchnosti, daň, poplatok“. V sts. boli známe viaceré adjektíva utvorené od slova *porcia*: *porcijný*, *porcionálsky*, *porciový* a *porciovský*. Všetky mali význam „týkajúci sa dane, poplatku odvádzanej alebo odvádzaného vrchnosti“.

PROKURÁTOR (*Prokurátor v. Zástupec, Zástupník) (*prokurátorski v. zástupnícki *-skí, v. -ckí, *stwo v. -stwí).

Na príklade spracovania slova *prokurátor* si možno dobre ilustrovať Bernolákovu kodifikáciu (jeho lexikografické postupy). Skratkou v. upozorňuje na možné synonymá, resp. ich (hlaskové) varianty. V našom prípade ako prvé, teda aj vyhovujúce, nosné, ústrojné a spisovné uvádza slovo *zástupec* (to vidieť z celkového spracovania uvedeného hesla — štyri významy, na každý uvádza synonymá, resp. aspoň jeden synonymný výraz — III, s. 4215). Druhým slovotvorným variantom je slovo *zástupník* (III, s. 4216). A. Bernolák odkazuje v ňom používateľa na heslo *zástupec*. V spôsobe spracovania tohto hesla vidíme výraznú tendenciu aj v právnej terminológii používať, resp. kodifikovať domáce, t. j. slovenské lexémy.

So slovom *prokurátor* (zriedkavo aj *prokátor* — 1611) sa stretávame už od roku 1455. Pomenúvala sa ním „osoba konajúca v mene inej osoby, zastupujúca niekoho obyčajne v právnej veci, obhajca“ (Kuchar, 1974, s. 336). V sts. však táto lexikálna jednotka plnila aj inú funkciu. Používala sa v administratíve a označovala sa ňou „osoba dozerajúca na majetok niekoho, hospodársky správca“. S uvedeným východiskovým slovom súvisia ďalšie odvodené výrazy právneho charakteru: *prokurátorovať* (1584 = vykonávať funkciu prokurátora, obhajcu), *prokurátorenie* (18. stor. = vykonávanie funkcie prokurátora), *prokuratória* (1580) s dubletou *prokurátorstvo* (1577) s významom „funkcia prokurátora“.

Uvedenú Bernolákovu koncepciu potvrdzuje aj spracovanie ďalšieho množstva slov, resp. termínov cudzieho, ale najmä domáceho pôvodu. Ide napr. o lexému *zápis*. V slovníkovej stati o slove *zápis* sa ako 3. význam uvádza *syngrapha* (*chartabianca* — *syngraphus*, *syngraphum*, *chirographum* et *chirographus*; vulg. *Obligátor*, *Kartabianka*. Usus. *Strañiwa Dluhu Zápis wzať od ñekoho* (V, s. 4173).⁶

⁶ V HSSJ sa dokladá a aj uvádza lexéma *chirograf* (1589), ktorá je synonymom slov *obligátor* a *kartabianka* (je spracovaná v 1. časti I. zväzku HSSJ (A–J) odovzdaného do vydavateľstva SAV VEDA koncom roka 1986).

Na margo spracovania niektorých slov v Bernolákovom Slovári treba poznamenať, že autor viaceré slová hodnotí ako nenáležité, označuje ich značkou * (ako bohemizmy). Túto značku nachádzame aj pri takých slovách, ako sú *apelácia*, *armáles*, *armalista*, *gvalt*, *inventár*, *obligátor*, *testament*. Ide o latinské lexikálne prvky (porov. Kuchar, 1974, s. 338), ktoré už skôr zisťujeme v starších slovenských jazykových pamiatkach.

Konštatovanie K. Habovštiakovej (1968, s. 245), že A. Bernolák zásadne neodmietal cudzie slová, ale že zo spisovného jazyka vylučoval iba tie, za ktoré bolo už vhodné domáce alebo z češtiny prevzaté slovo, nemožno, pokiaľ ide o terminológiu, v úplnosti prijať. A. Bernolák vyčleňoval zo slovenčiny napr. aj právne výrazy, ktoré mali v nej pevné miesto v administratívno-právnom štýle už v predpisovnom období a sú súčasťou aj dnešného spisovného vyjadrovania (právneho charakteru). Ide napr. o termíny *inventár*, *prokurátor*, *testament*.

Z podrobnejšieho pohľadu na administratívno-právne termíny cudzieho pôvodu v Bernolákovom Slovári sa nám ukázalo, že: 1. uvádzajú sa v ňom latinské, nemecké termíny, resp. aj maďarské (*išpán*); 2. väčšinu skúmaných termínov (*árenda*, *árešt*, *interes*, *kapitál*, *kvitancia*, *ortieľ* a *porcia*) autor slovníka odporúča používať popri domácich výrazových prostriedkoch; 3. v slovníku sa vyskytuje istý počet termínov, ktoré sú označené ako české (*), hoci ich pôvod je zjavne iný (*apelácia*, *obligátor*, *gvalt*, *kšaft*, *inventár*, *richta*, *testament*, *tribút*);⁷ 4. autor odporúča používať predovšetkým domáce termíny *desátek*, *odvolanie*, *poručenie*, *vera* oproti výrazom *dežma*, *apelácia*, *testament*, *kredit*, hoci nepostupuje tu vždy dôsledne (napr. *Fiškál* v. *Fiškáliš*, *Kwitancia* v. *Kwitancia*);⁸ 5. v porovnaní s kartotékou HSSJ je počet administratívno-právnych termínov v Bernolákovom Slovári nepomerne malý; 6. mnohé z výrazov, ktoré Bernolák označoval kvalifikátorom slúžiacim na vylúčenie zo spisovného jazyka alebo uprednostnenie skôr domáceho slova, sú bežné aj v súčasnej spisovnej slovenčine (*kredit*, *prokurátor*, *testament*).

Literatúra

DORULA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava, Veda 1977. 136 s.

DORULA, J.: Z histórie slovenskej slovnej zásoby (*Temnica*, *väzenie*, *árešt* a ďalšie príbuzné slová). Kultúra slova, 6, 1972, s. 46–50.

⁷ O používaní značky * sa zmieňuje K. Habovštiaková (1968, s. 261). Autorka hovorí, že A. Bernolák ju použil na označenie slov nielen českého, ale vôbec cudzieho pôvodu, ktoré pokladá za nevhodné pre spisovný jazyk. Nám sa ukazuje, že A. Bernolák uvažoval, ako to z hodnotenia jednotlivých termínov vyplýva, skôr o češtine ako o sprostredkujúcom jazyku, z ktorého sa podľa neho prevzali cudzie výrazy do slovenčiny.

⁸ Na diskutabilnosť použitia znakov * alebo * a na nedôslednosť, ktorá z toho pramenila v Bernolákovom Slovári upozornila už aj K. Habovštiaková (s. 261) a M. Hayeková (1958, s. 107).

DORULA, J.: Z histórie slovenskej slovnej zásoby (*Osud, posudok, záväzok* a ďalšie príbuzné slová). Kultúra slova, 6, 1972, s. 163–171.

HABOVŠTIAKOVÁ, K.: Bernolákovo jazykovedné dielo. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 445 s.

HAYEKOVÁ, M.: Slovníkové poznámky k Slováru A. Bernoláka. Slovenská reč, 23, 1958, s. 102–116.

KLUGE F.: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Vyd. 18. (prepracoval W. Mitzka). Berlín 1960. 917 s.

KUCHAR, R.: Slová *dlh, dlžnik* vo vývine slovenčiny. Slovenská reč, 38, 1973, s. 357–363.

KUCHAR, R.: Latinské právne termíny v starej slovenčine. Právny obzor, 57, 1974, 4, s. 332–343.

KUCHAR R.: Genetické súvislosti slovenskej administratívno-právnej terminológie. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1984, s. 356–360.

Životné jubileum docenta Jozefa Mlacka

Uprostred leta sa docent dr. Jozef Mlavec, CSc., dožil päťdesiatich rokov. Sme radi, že tento usilovný a pracovitý jazykovedec, ktorého možno už dnes zaradiť medzi najproduktívnejších jazykovedcov, sa dožíva svojho jubilejného veku v plnej sviežosti, v dobrom zdraví a pracovnom eláne.

Narodil sa 30. 7. 1937 v Tepličke nad Váhom (dnes časť Žiliny). Pochádza z robotníckej rodiny. Základnú a strednú školu vychodil v rodisku a v Žiline. Už tu sa prejavil jeho hlbší záujem o materinský jazyk — tento záujem ovplyvnil jeho stredoškolský profesor Belo Letz. V rokoch 1955 až 1959 študoval na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave kombináciu slovenský jazyk — história. Po absolvovaní nastúpil ako stredoškolský profesor na priemyselnej škole v Ružomberku, kde ho známy stredoškolský profesor a jazykovedec V. Uhlár usmernil v rozvíjaní jazykovedného výskumu. Uverejnením viacerých odborných článkov sa ukázal ako schopný jazykovedec, a tak ho pozvali prednášať na Filozofickú fakultu UPJŠ v Prešove, kde pôsobil 10 rokov. V čase svojho prešovského účinkovania získal ako externý vedecký aspirant (jeho školiteľom bol člen korešpondent SAV J. Ružička) hodnosť kandidáta vied. Akademický titul PhDr. získal roku 1968. V roku 1973 prešiel na bratislavskú pobočku Univerzity 17. novembra a po jej zániku sa stal pracovníkom Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Na oboch týchto pracoviskách mal na starosti slovakistickú jazykovú prípravu poslucháčov prekladateľsko-tlmočnického štúdia. Roku 1980 bol vymenovaný a ustanovený za docenta súčasného slovenského jazyka na Filozofickej fakulte UK.

Tematiku jeho prvých odborných prác diktovali požiadavky školy. Vtedy napísal články *Poznámky k písaniu úvodzoviek*, *Na okraj našej interpunkcie*. Čoskoro však prejavil záujem o syntaktickú problematiku. Sledoval najmä problémy viacnásobnosti vetných členov (*Zhoda viacnásobného podmetu a prísudku*, *O viacnásobnosti prísudku a vetného základu*, *O jednom type viacnásobného prívlastku*), klasifikáciu niektorých syntaktických javov (*Parentéza a jej členenie*, *Poznámky ku klasifikácii bezspojkového súvetia*), ako aj vymedzenie niektorých syntaktických kategórií (*O osobitných typoch spojení viet*, *O prístavkovej vedľajšej vete*).

Potom sa postupne dostáva aj k štylistickej problematike. Zo začiatku to boli rozborý výskytu istých kategórií vo vybranom texte (*Viacnásobné vetné členy v diele A. Matušku*, *Vsuvka v diele Alexandra Matušku*) alebo všeobecné poznámky k jazyku niektorých diel (*Mihálikove Trpky a ich jazyk*, *O syntaxi trilógie Luda Ondrejova*, *Syntax prvých dedinských poviedok M. Kukučina*). Na to nadväzuje prácami, ktoré systematickejšie spracúvajú istý prostriedok v básnických textoch (*Podoby inverzie v slovenskej poézii*, *Básnické prirovnanie v slovenskej poézii*). Vyústením tohto radu prác sú potom príspevky o všeobecných otázkach štylistiky, o jej vzťahoch k iným disciplinám (*O dvoch slovenských koncepciách v klasifikácii štýlov*, *Štylistika a literárna kritika*).

Od riešenia syntaktických otázok sa u J. Mlacka organicky odvinul aj záujem o jeho najvlastnejšiu oblasť výskumu — o frazeológiu. Témou jeho kandidátskej

dizertácie bola syntax frazeologických jednotiek. Komplexný prístup k frazeológii si však vyžadoval riešiť už nielen syntaktické problémy frazeológie, ale aj rozličné semantické, tvarové a iné znaky frazém. Tak sa po vybraných statiach z kandidátskej práce, publikovaných v knižnej práci *Zo syntaxe frazeologických jednotiek*, objavujú aj state o čiastkových otázkach frazeológie. Osobitnú pozornosť pritom venoval terminologickým problémom slovenskej frazeológie (články v *Kultúre slova*, 1975). Všetky tieto práce boli vlastne prípravou na prvú systematickú učebnicu frazeológie u nás, ktorá vyšla roku 1977 pod názvom *Slovenská frazeológia* (v rozšírenom a doplnenom vydaní v roku 1984). V knihe ukazuje autor mnoho vlastných riešení. Početné recenzie v domácej aj v zahraničnej odbornej tlači ocenili najmä jeho myšlienky o vlastnostiach frazémy, o procese frazeologizácie, o klasifikácii frazém, o variantnosti a aktualizovaní frazém, ako aj o osobitných druhoch frazém.

Po vyjdení Slovenskej frazeológie náš jubilant ďalej prehľbuje rozbory slovenskej frazeológie. Sústreďuje sa najmä na sémantické a štylistické otázky frazeológie (*Variantnosť a synonymickosť pri ustálených prirovnaniach. O štylistickej klasifikácii frazeologizmov, O norme vo frazeológii, Frazeológia a jazyková kultúra*). Pri hľadaní historických prameňov súčasnej slovenskej frazeológie venuje pozornosť rozboru frazeologického materiálu v Slovenských prísloviach, porekadlách a úsloviach A. P. Záturského (v *Kultúre slova*, 1980—1981). Analýza Záturského zbierky sa stala východiskom systematickejšieho výkladu paremiologických jednotiek. Tejto problematike venuje J. Mlacek pozornosť v štúdiách *Paremiológia a frazeológia, Slovenské súlovia, Pranostiky a frazeológia, Povrávky, Z problematiky úslovia, Problémy komplexného rozboru prísloví a porekadiel* a naposledy v štúdiu *Wellerizmy, problematika ich vymedzenia a prekladania*.

Z ostatných prác jubilanta treba upozorniť na viaceré štúdie z jazykovej problematiky prekladu. Svoje štúdie publikoval prevažne v časopisoch SAV, najmä v Slovenskej reči.

Od r. 1967 je J. Mlacek členom redakčnej rady Slovenskej reči. Približne od toho času sa stal aj zostavovateľom a výkonným redaktorom viacerých jazykovedných zborníkov. Pri výskume hovorenej podoby slovenčiny v 60. rokoch bol hlavným koordinátorom pre východné Slovensko. Tri roky bol tajomníkom prešovskej pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, v rokoch 1981—1987 starostlivo a vzorne vykonával funkciu vedeckého tajomníka Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. Je členom Medzinárodnej komisie pre výskum frazeológie slovanských jazykov. Viaceré jeho štúdie vyšli v zahraničí (ZSSR, PLR, MLR, NSR).

Široký rozsah výskumu a záujmov v jazykovede a množstvo publikovaných prác zreteľne naznačuje aj úspešnosť práce J. Mlacka a jeho vedecký vklad do výsledkov základného výskumu slovenčiny. Pri globálnom pohľade na jeho monografické i štúdiové kompozície rozprestreté na množstve dobre premyslených jednotlivostí nám nemôže uniknúť, že jubilujúci doc. PhDr. Jozef Mlacek, CSc., cez malé kroky a bez veľkých gest kreslí veľký životný oblúk. Pri päťdesiatke mu úprimne stiskame ruku a želáme, aby v metodike svojej práce, pri vzácnych ľudských vlastnostiach si ešte dlho v dobrom zdraví udržal svoje vlastné, pre neho typické pracovné tempo, ktoré síce „nepočuf“, ale pri zrelom pohľade vidieť naďaleko.

J. Mistrik

Súpis prác doc. Jozefa Mlacka za roky 1961–1986

Bibliografia jazykovedných prác J. Mlacka je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov. Najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce, vedecké štúdie a odborné články v odborných jazykovedných a iných odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) iné články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. Drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tej istej rubrike toho istého časopisu, sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle (hniezdujú sa). V závere sa osobitne uvádza redakčná činnosť. Názvy jednotlivých prác časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1961

Návrh úsekovej normy názvoslovia pre bavnárske krosná. — Rozhľady po technike, ekonomike a organizácii výroby, 1, 1961, č. 4, s. 1–8 (člen autor-ského kolektívu).

1962

Poznámky k písaniu úvodzoviek. — Slovenská reč, 27, 1962, s. 349–352.

[Rybajžňa.] — Kultúrny život, 17, 1962, č. 32, s. 12.

1963

Opäť o písaní vlastných mien. — Slovenská reč, 28, 1963, s. 108–111.

Zhoda viacnásobného podmetu a prísudku. — Slovenská reč, 28, 1963, s. 214–217

Slovenčina je náš najväčší problém. — Učiteľské noviny, 13, 1963, č. 41, s. 2.
Prínos do teórie a praxe. [Miko, F.: Rod, číslo a pád podstatných mien. Bratislava 1962..] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 9, 1962/1963, s. 160 (ref.)

1964

Na okraj našej interpunkcie. — Slovenská reč, 29, 1964, s. 225–227.

Parentéza a jej členenie. — Slovenská reč, 29, 1964, s. 279–285.

Mihálikove Trpky a ich jazyk. — Slovenská reč, 29, 1964, s. 79–85.

STM a vzorná výslovnosť. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 10, 1963/1964, s. 158.

Ide o dobrú slovenčinu. — Prešovský vysokoškôľák, 9, 1963/1964, č. 8, s. 16.

1965

K výskytu niektorých syntaktických konštrukcií v slovenčine. — Slovenská reč, 30, 1965, s. 215–219.

O frekvencii jazykových prostriedkov a o jej stylistickej platnosti. — Slovenská reč, 30, 1965, s. 330–335.

Viacnásobné vetné členy v diele A. Matušku. — Slovenská reč, 30, 1965, s. 80–88.

Nová učebnica skladby. [Bauer, J. — Grepl, M.: Skladba spisovné češtiny. Praha 1964.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 11, 1964/1965, s. 222–223 (ref.).

1966

K syntaxi v súčasnej slovenskej poézii. — Slovenská reč, 31, 1966, s. 335–340.

O frekvencii syntaktických konštrukcií v próze pre mládež. — In: Jazyk a umelecké dielo. Red. J. Ružička et al. Bratislava, Mladé letá 1966, s. 178—181.
 O osobitných typoch spojení viet. — Jazykovedný časopis, 17, 1966, s. 26—36.
 Vsuška v diele Alexandra Matušku. — Slovenská reč, 31, 1966, s. 211—218.
 Poznámka k písaniu veľkých písmen. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/1967, s. 61—62.

Zarebina, M.: Kształtowanie się systemu językowego dziecka. Wrocław — Warszawa — Kraków 1965. — In: Jazykovedný časopis, 17, 1966, s. 206—208 (ref.).

O slovenskej syntaxi súhlasne a polemicky. [Orlovský, J.: Slovenská syntax. 2. vyd. Bratislava 1965.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 12, 1965/1966, s. 203—204 (rec.).

Monografia o slovoslede a vetoslede. [Mistrik, J.: Slovosled a vetosled v slovenčine. Bratislava 1966.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/1967, s. 95—96 (ref.).

Štúdie o štýle. [Jazykovedné štúdie. 8. Spisovný jazyk — štylistika. Red. F. Miko. Bratislava 1965.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 12, 1965/1966, s. 175—176 (ref.).

1967

O viacnásobnosti prísudku a vetného základu. — Slovenská reč, 32, 1967, s. 74—78.

Začiatok odseku v monologickom texte. — Slovenská reč, 32, 1967, s. 335—341.
 K básnickej reči Jána Stachu. — Krok, 1967, č. 6, s. 23—26.

Jozef Kot, Poslední. — In: Rozbory umeleckej prózy. Red. J. Mistrik — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 103—110.

Ladislav Ťažký, Dunajské hroby. — In: Rozbory umeleckej prózy. Red. J. Mistrik — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 95—102.

Príprava učiteľa slovenčiny na filozofickej fakulte. — In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 221—225.

Súčasná spisovná slovenčina. — In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 76—77.

Pisarkowa, K.: Predykatywność określeń w polskim zdaniu. Wrocław — Warszawa — Kraków 1965. — In: Jazykovedný časopis, 18, 1967, s. 193—194 (ref.).

Ešte o Morfológii slovenského jazyka. [Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava 1966.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 14, 1967/1968, s. 30—31 (upozornenie na niektoré fakty všeobecnejšieho rázu).

O jazyku v obchodnej korešpondencii. [Hrivnák, J. — Béreš, J.: Vzorník podnikovej obchodnej korešpondencie. Bratislava 1966.] — In: Kultúra slova, 1, 1967, s. 121—123 (ref.).

Tretí raz o Džingischánovi. — Kultúrny život, 22, 1967, č. 37, s. 21.

Znova o preberaní cudzích slov. — Pravda, 20. 5. 1967, s. 2. — Tamže: Ide o správny vzťah k jazyku (16. 9., s. 2).

1968

Syntax frazeologických jednotiek. — Jazykovedný časopis, 19, 1968, s. 65—75.

O hovorenej slovenčine v Popradskom okrese. — In: Nové obzory. 10. Red. Š. Pažur. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1968, s. 333—338.

O prehovorovej modifikácii určovacích vzťahov. — In: Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 141—147, rus. res. s. 147, angl. res. s. 147—148.

- O jednom type viacnásobného prívlastku. — Slovenská reč, 33, 1968, s. 21—25.
 O prístavkovej vedľajšej vete. — Slovenská reč, 33, 1968, s. 347—349.
 O syntaxi trilógie Luda Ondrejova. — Slovenská reč, 33, 1968, s. 73—79.
 Interpretácia básne J. Stachu Obrad s plameňom. — Romboid, 3, 1968, č. 4, s. 28—30. — Znovu publikované: In: O interpretácii umeleckého textu. 2. Red. J. Kopál — T. Zsilka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 46—48.
 K využitiu frazeológie v súčasnej slovenskej poézii. — Romboid, 3, 1968, č. 3, s. 60—63.
 O štýlovom určení maturitnej úlohy. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 15, 1967/1968, s. 29—30.
 Frazeológia v škole. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 14, 1967/1968, s. 292—294.
 Poznámky k jazyku prekladov z ruštiny. — In: O medziliterárnych vzťahoch. Sborník venovaný VI. medzinárodnému kongresu slavistov. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Safarikanae Prešovensis.) Red. A. Červenák — P. Petrus. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 241—242.
 Kniha pre každého slovenčinára. [Oravec, J.: Vázba sloviess v slovenčine. Bratislava 1967.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 14, 1967/1968, s. 189—190 (ref.).
 O interpunkcii. — Pravda, 23. 2. 1968, s. 7.

1969

- Frazeológia v Slovenskom frazeologickom slovníku P. Tvrdeho. — Slovenská reč, 34, 1969, s. 332—338.
 Poznámky o viacnásobnosti prísudku. — Slovenská reč, 34, 1969, s. 49—53.
 Poznámky ku klasifikácii bezspojkového súvetia. — Slovenská reč, 34, 1969, s. 88—90.
 Elipsa slovesa *byť* v slovenskej próze. — In: Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Red. P. Bunganič et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969, s. 211—218, angl. res. s. 218.
 Básnické prirovnanie v slovenskej poézii. — Romboid, 4, 1969, č. 3, s. 47—53.
 Poznámky k rozboru básnického prirovnania. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 15, 1968/1969, s. 268—272.
 Voprosy frazeologii i sostavlenija frazeologičeskich slovarej. Red. A. Orudžev. Baku 1968. — In: Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 199—202 (ref.).
 Vtipne i vážne o jazykovej kultúre. [Chloupek, J.: Pověry o češtině. Brno 1968.] — In: Slovenská reč, 34, 1969, s. 383—385 (ref.).
 Monografia o jazykovej kompozícii. [Mistrik, J.: Kompozícia jazykového prejavu. Bratislava 1968.] — In: Slovenské pohľady, 85, 1969, č. 5, s. 136—138 (ref.).
 Členenie textu. — P 24 — Pravda na víkend 2, 1969, č. 14, s. 6. — Tamže: Ako pristupovať k frazeológii (č. 46, s. 6). — Gramatika vo frazeológii (č. 47, s. 6).
 Stylistický seminár v Prešove. — Jazykovedné aktuality, 6, 1969, č. 3—4, s. 20—21 (správa o seminári konanom dňa 17. 4. 1969).
 Zomrel profesor Štefan Tóvik. — Jazykovedné aktuality, 6, 1969, č. 3—4, s. 69—70.

1970

- Náčrt hláskoslovnia a tvaroslovnia v nárečí Tepličky nad Váhom. — In: Vlastivedný zborník Považia. 10. Red. V. Kristenová. Martín, Osveta 1970, s. 129—141.

- Základné typy ustáleného prirovnania. Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 172—188.
- Fakultatívne členy frazeologickej jednotky. — Slovenská reč, 35, 1970, s. 205—213.
- Slovnodruhovú charakteristiku fakultatívnych členov frazeologizmu. — Slovenská reč, 35, 1970, s. 280—284.

- Gramatika ako zábava. [Gawdzik, W.: Gramatyka na wesoło. Warszawa 1989.] — In: Kultúra slova, 4, 1970, s. 181—183 (ref.).
- Esejistický o jazyku. [Dvanásť esejů o jazyce. Red. K. Hausenblas. Praha 1970.] — In: Slovenské pohľady, 86, 1970, č. 8, s. 115—117 (ref.).
- Nová štylistika slovenčiny. [Mistrík, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava 1970.] — In: Romboid, 5, 1970, č. 4, s. 47—49 (ref.).
- Viacvýznamovosť frazeologizmov. — Pravda na víkend, 2, 1970, č. 15, s. 6. — Tamže: Voľné a ustálené spojenia (č. 25, s. 16). — Tvary ustálených spojení (č. 46, s. 17).
- Miko, F.: Estetika výrazu. Teória výrazu a štýl. Bratislava 1969. — In: Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 235—237 (ref.).
- Monografia o skladbe súvetia. [Kriukov S. J. — Maximov, L. J.: Sitaxis složnogo predloženiya. Moskva 1969.] — In: Ruštinár, 5 (18), 1970, s. 250—252 (ref.).

1971

- The Linguistic Sign and the Phraseological Unit. — In: Prešov Studies in Linguistics. Red. L. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 7—30, slov. res. s. 31.
- Básnická aktualizácia frazeológie. — Slovenská reč, 36, 1971, s. 235—241.
- Poznámky k vzťahu vety a syntagmy. — Slovenská reč, 36, 1971, s. 33—38.
- Ludová frazeológia a spisovný jazyk. — Kultúra slova, 5, 1971, s. 289—293.
- O variantoch a aktualizácii frazeologizmov. — In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 20—29.
- Miko, F.: Text a štýl. K problematike literárnej komunikácie. Bratislava 1970. — In: Slovenská reč, 36, 1971, s. 56—58 (ref.).
- Issledovaniya po sovremennomu russkomu jazyku. Moskva 1970. — In: Slavica Slovaca, 6, 1971, s. 284 (ref.).
- Porovnávacia skladba ruštiny. [Svetlík J.: Sintaxis russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Bratislava 1970.] — In: Ruštinár, 6, 1971, s. 222—224 (rec.).
- Babkin, A. M.: Russkaja frazeologiya, jejo razvitije i istočniki. Leningrad 1970. — In: Jazykovedný časopis, 22, 1971, s. 111—113 (ref.).
- Štylistika ako „poetická syntax. [Jefimov, A. I.: Stilistika russkogo jazyka. Moskva 1969.] — In: Ruštinár, 6 (19), 1971, s. 125—127 (rec.).
- Stručná česká štylistika. [Jedlička, A. — Formánková, V. — Rejmánková, M.: Základy české stylistiky. Praha 1971.] — In: Slovenské pohľady, 87, 1971, č. 5, s. 156—158 (ref.).
- Rojzenzon, L. I. — Bušuj, A. M.: Materialy k obščej bibliografii po voprosam frazeologii. 2. Samarkand 1970. — In: Slovenská reč, 36, 1971, s. 387—388 (ref.).
- Ustálené výrazy so zámenami. — Nedelná Pravda, 4, 1971, č. 28, s. 6. — Tamže: Ustálené výrazy s číslovkami (č. 30, s. 6).

1972

- Zo syntaxe frazeologických jednotiek. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 84 s.
- Výskum hovorenej slovenčiny v záp. Spiši. — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972, s. 107—117.
- Podoby inverzie. — Slovenská reč, 37, 1972, s. 129—140.

- Voprosy frazeologii. 3. Trudy Samarkandskogo gosudarstvennogo universiteta imeni Ališera Navoi. Red. L. I. Rojzenzon. Samarkand 1970. — In: Jazykovedný časopis, 23, 1972, s. 85–89 (ref.).
- Kunin, A. V.: Anglijskaja frazeologija. (Teoretičeskij kurs.) — In: Jazykovedný časopis, 23, 1972, s. 206–209 (rec.).
- Problematika syntaktických vzťahov a syntagiem (v Grammatike sovremennogo ruskogo literaturnogo jazyka, red. N. J. Švedova, Moskva 1970). — In: Ruštinár, 7 (20), 1972, s. 166–170 (ref.).
- Problematika jednoduchej vety (v Grammatike sovremennogo ruskogo jazyka, red. N. J. Švedova, Moskva 1970). — Ruštinár, 7, (20), 172, s. 231–235 (ref.).
- Štýl a štylistika z nadhľadu i v praxi. [Hausenblas, K.: Výstavba Jazykových projevů a styl. Praha 1972.] — In: Slovenské pohľady, 88, 1972, č. 10, s. 142–145 (ref.).
- Monografia o doplnku. [Kačala, J.: Doplnok v slovenčine. Bratislava 1971.] — In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 18, 1971/1972, s. 192–3, s. obálky 6. čísla (ref.).
- 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák, Bratislava 1971. — In: Slovenská reč, 27, 1972, s. 181–183 (rec.).
- Findra, J.: Rozbor štýlu prózy. Prostriedky a postupy Jašíkovho individuálneho štýlu. Bratislava 1971. — In: Slovenská reč, 37, 1972, s. 119–121 (ref.).
- Doplňky k bibliografii do r. 1969. — In: Biuleteň po frazeologii. 1. Red. L. I. Rojzenzon. Samarkand, Ministerstvo vyššego i srednego special'nogo obrazovanija Uzbekskoj SSR 1972, s. 163.
- Vlado Uhlár šesťdesiatročný. — Slovenská reč, 37, 1972, s. 366–368.
- Belo Letz a jeho dielo. — Slovenská reč, 37, 1972, s. 314–318 (nekrológ).

1973

- Frazeologická jednotka a zámená. — Jazykovedný časopis, 24, 1973, s. 168–182, rus. res. s. 182–183.
- Frazeologické jednotky v novinových titulkoch. — Kultúra slova, 7, 1973, s. 193–199.
- Frazeológia v próze pre mládež. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 20, 1973/1974, s. 72–75.
- Frazeológia v rozprávkach Pavla Dobšinského. — Kultúra slova, 7, 1973, s. 19–25.
- O frekvencii vetných členov v súvislom texte. — Slovenská reč, 38, 1973, s. 93–96.
- Voprosy frazeologii. 4. Red. J. J. Avaliani et al. Samarkand 1971. — In: Slavica Slovaca, 8, 1973, s. 9–101 (ref.).
- Voprosy frazeologii. 5. Časť pervaja. Red. L. I. Rojzenzon et al. Samarkand 1972. — In: Jazykovedný časopis, 24, 1973, s. 209–212 (ref.).
- Jurčenko, V. S.: Prostoje predloženiye v sovremennom russkom jazyke. Saratov 1972. — In: Slovenská reč, 38, 1973, s. 376–380 (rec.).
- Bauer, J. — Grepl, M.: Skladba spisovné češtiny. Praha 1972. — In: Slovenská reč, 38, 1973, s. 121–123 (rec.).
- Dvojice spojok v súvetí. — Nedeľná Pravda, 6, 1973, č. 41, s. 6. — Tamže: Sovietska frazeológia a jej podnety (č. 46 s. 6).

1974

- Frazeologická jednotka a jej hranice. — In: Studia Academica Slovaca. 3. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústav informácií 1974, s. 201–217.
- Reduplikované častice a frazeológia. — Slovenská reč, 39, 1974, s. 204–212.
- Frazeológia v denníku Pravda. — Otázky žurnalistiky, 17, 1974, s. 4, s. 33–40.
- Funkcia niektorých slovesných kategórií v ustálených spojeniach. — In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 215–221.

Syntax prvých dedinských poviedok M. Kukučina. — Slovenská reč, 39, 1974, s. 149—158.

O niektorých syntaktických prostriedkoch odborného štýlu. — Kultúra slova, 8, 1974, s. 324—330.

Na pomoc vyučovaniu ruskej skladby. [Fedorov, A. K.: Trudnyje voprosy sintaxisa. Moskva 1972.] — In: Ruštinár, 9 (22), 1974, s. 61—63 (ref.).

Príručka slovenského pravopisu pre školy. [Oravec, J. — Laca, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. Bratislava 1973.] — In: Kultúra slova, 8, 1974, s. 184—187 (rec.).

Kočiš, F.: Zložené súvetie v slovenčine. Bratislava 1973. — In: Slavica Slovaca, 9, 1974, s. 332—334 (rec.).

Slovo a slovník. Red. J. Ružička — I. Poldauf. Bratislava 1973. — In: Slavica Slovaca, 9, 1974, s. 89—92 (ref.).

Voprosy frazeologii. 5. Časť vtoraja. Red. L. I. Rojzenzon et al. Samarkand 1972. — In: Jazykovedný časopis, 25, 1974 s. 90—92 (ref.).

Voprosy frazeologii. 6. Vostočnoslavianskaja dialektnaja frazeologija i frazeografia. Red. L. I. Rojzenzon et al. Samarkand 1972. — In: Slavica Slovaca, 9, 1974, s. 343—344 (ref.).

Nové periodikum o frazeológii v sovietskej jazykovede. [Biuleteň po frazeológii. Red. L. I. Rojzenzon. Samarkand 1972.] — In: Slovenská reč, 39, 1974, s. 55—57 (ref.).

Klad a zápor vo frazeológii. — Nedeľná Pravda, 7, 1974, č. 21, s. 6.

Ustálené číslovkové výrazy. — Práca, 4. 3. 1974, s. 3. — Tamže: Lámať si hlavu o niečom? (27. 5., s. 3). — Kapitola sama pre seba (2. 12., s. 3).

1975

Vnútoraná syntax frazeologických jednotiek. — In: Jazykovedný zborník. Z príležitosti VII. slavistického kongresu vo Varšave. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 4.). Red. L. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 87—104, rus. a angl. res. s. 105.

Z terminológie slovenskej frazeológie — Kultúra slova, 9, 1975, s. 136—142.

O slovenskej frazeologickej terminológii. — Kultúra slova, 9, 1975, s. 228—235.

Z problematiky slovenskej frazeologickej terminológie. — Kultúra slova, 9, 1975, s. 326—333.

O jazyku diel Alexandra Matušku. — Kultúra slova, 9, 1975, s. 260—264.

Sovremennoje sostojanije izučenijsa slovackoj frazeologii i zadači ďalnejšego issledovanija v etoj oblasti. — In: Voprosy frazeologii. 9. Red. L. I. Rojzenzon. Samarkand, Ministerstvo vyššego i srednego special'nogo obrazovanija Uzbekskej SSR 1975, s. 51—63.

Kosovskij, B. I.: Obščee jazykoznanije. Učenie o slove i slovarnom sostave jazyka. Minsk 1974. — In: Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 93—95 (ref.).

Dve práce zo všeobecnej frazeológie. [1. Kopylenko, M. M. — Popova, Z. D.: Očerki po obščej frazeologii. Voronež 1972. — 2. Rojzenzon, L. I.: Lekcii po obščej i ruskoj frazeologii. Samarkand 1973.] — In: Jazykovedný časopis, 26, 1975, s. 199—203 (ref.).

Komplexný rozbor ukrajinskej frazeológie. [Skrypnykova, L. G.: Frazeologija ukrajins'koji movy. Kyjiv 1973.] — In: Slavica Slovaca, 10, 1975, s. 94—98 (ref.).

Tretí zväzok bibliografie frazeologických prác v ZSSR. [Rojzenzon, L. I. — Bušuj, A. — Rojzenzon, S. I.: Bibliografičeskij ukazatel' literatury po voprosam frazeologii. 3. Samarkand 1974.] — In: Slovenská reč, 40, 1975, s. 378—379 (ref.).

Bibliografia prác Františka Miku. [Vilínová, M.: Bibliografia prác Františka Miku za roky 1947—1974. — In: Bibliografia prác Františka Miku. Výskumné materiály Kabinetu literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky. 1. Nitra, Pedagogická fakulta 1975, s. 115—127.] — In: Romboid, 10, 1975, č. 9, s. 67—68 (ref.).

Frazeologické zvraty. — *Práca*, 27. 1. 1975, s. 3. — Tamže: Ťahať za kratší koniec (2. 6., s. 3).
Štýly súčasnej slovenčiny. — *Československý svět*, 30, 1975, č. 1, s. 7. — Tamže: Frazeológia v spisovnej slovenčine (č. 3, s. 7).

1976

Syntaktická frazeológia. — *Jazykovedný časopis*, 27, 1976, s. 134—144, rus. res. s. 145.
Vlastnosti frazeologizmu a ich terminologická platnosť. — *Kultúra slova*, 10, 1976, s. 134—141.
Ísť do spiša, či ísť do Spiša? — *Slovenská reč*, 41, 1976, s. 33—34.
Frazeológia v Mináčových esejistických knihách. — *Slovenská reč*, 41, 1976, s. 144—152.

Čeština za školou. [Čeština za školou. Red. K. Hausenblas. — J. Kuchař. Praha 1974.] — In: *Kultúra slova*, 10, 1976, s. 57—60 (ref.).
Žánre vecnej literatúry. [Mistrik, J.: Žánre vecnej literatúry. Bratislava 1975.] — In: *Kultúra slova*, 10, 1976, s. 126—128 (ref.).
O dvoch aktualizáciách frazeologizmov. — *Slovenská reč*, 41, 1976, s. 59—60.
Vietor do kolies? — *Práca*, 15. 11. 1976, s. 3.

1977

Slovenská frazeológia. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 120 s. — 2. vyd. 1984. 160 s.
Kontaminácia vo frazeológii. — In: *Jazykovedné štúdie*. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 195—201.
Frazeológia v slovenskej próze. — In: *Studia Academica Slovaca*. 6. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1977, s. 373—387.
Frazeológia v diele G. K. Zechentera-Laskomerského. — In: G. K. Zechenter-Laskomerský. *Život a dielo. 1824—1908*. Red. L. Bartko. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1977, s. 141—150, rus. res. s. 226—227, nem. res. s. 231—232.
Frazeológia v próze Dobroslava Chrobáka. — *Kultúra slova*, 11, 1977, s. 230—236.
Rysulovo Čaro porekadiel a frazeológia. — *Slovenská reč*, 42, 1977, s. 260—266.
O štylistike odborného prekladu. — *Slovenská reč*, 42, 1977, s. 321—326. — Znovu publikované s drobnými zmenami: Poznámky k štylistike odborného prekladu: In: *Preklad spoločenskovedných textov*. Red. A. Popovič. Bratislava, Obzor 1978, s. 39—49.
Niektoré novšie teórie prekladu a jazykoveda. — *Jazykovedný časopis*, 28, 1977, s. 166—172, rus. res. s. 173.
Mistrik, J.: Kapitoly zo štylistiky. Bratislava 1977. — In: *Slovenská reč*, 42, 1977, s. 377—379 (rec.).
Bušuj, A. M.: Bibliografičeskij ukazatel' literatury po voprosam frazeologii. 4. Samarkand 1976. — In: *Jazykovedný časopis*, 28, 1977, s. 200—201 (ref.).
Pravnik, pravnučka, právnička. — *Kultúra slova*, 11, 1977, s. 278—279.
Stáť ako stĺp. — *Práca*, 10. 1. 1977, s. 3. — Tamže: *Na jeden dúšok, jedným dúškom* (10. 5. s. 3). — *Držať niekomu palce* (27. 12., s. 3).
Celoštátny seminár o preklade odborného a vedeckého textu. — *Československá rusistika*, 22, 1977, s. 233—235 (správa o seminári konanom v dňoch 27.—28. 1. 1977 v Bratislave-Devine).

1978

- K opredeleniju frazeologii. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 5. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1978, s. 113—124.
- Hľadanie dialektických zákonitostí vo frazeológii (charakteristika frazeologickej koncepcie V. M. Mokijenka). — Jazykovedný časopis, 29, 1978, s. 165—173, rus. res. s. 173.
- Fakultatívny a potenciálny člen frazeologizmu. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 231—236.
- O termíne *aktualizácia* vo frazeológii. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 330—334.
- O frazeológii v niektorých Kukučínových dielach. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 129—135.
- Frazeológia v diele K. Jarunkovej. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 216—224.
- Miko, F.: Štýlové konfrontácie. Kapitoly z porovnávacej štylistiky 1976. — In: Revue svetovej literatúry, 14, 1978, č. 2, s. 179—181 (ref.).
- Homonymia pri jednom druhu frazeologizmov. — Slovenská reč, 43, 1978, s. 255—256.
- Majakovskovský a majakovskosť*. — Kultúra slova, 12, 1978, s. 56—57.
- Strašne pekný*. — Práca, 28. 3. 1978, s. 3.

1979

- Frazeologická jednotka, frazeologizmus, frazéma. — Kultúra slova, 13, 1979, s. 132—136.
- Variantnosť a synonymickosť pri ustálených prirovnaniach. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 3—9.
- O štylistickej klasifikácii frazeologizmov. — Jazykovedný časopis, 30, 1979, s. 134—143, rus. res. s. 143.
- Valenčná charakteristika slovesných frazém. — Slovenská reč, 44, 1979, s. 214—220.
- Človek s veľkým Č. — Kultúra slova, 13, 1979, s. 13—16.
- Niektoré novšie frazeologické termíny. — Kultúra slova, 13, 1979, s. 33—38.
- Niekoľko pojmov z oblasti prekladania frazeológie. — Československá rusistika, 24, 1979, s. 211—215, rus. res. s. 215.
- O norme vo frazeológii. — In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 128—132.

- Štylistická klasifikácia frazeologických jednotiek. Teze prednášky v SJS v Nitře — 26. 10. 1978. — Jazykovedné aktuality, 16, 1979, s. 24—25.
- Voprosy frazeologii. 11. Red. A. M. Emirova. Samarkand 1977. — In: Jazykovedný časopis, 30, 1979, s. 80—82 (ref.).
- Aksamitav, A. S.: Belaruskaja frazeologija. Minsk 1978. — In: Slavica Slovaca, 14, 1979, s. 82—85 (ref.).
- Ondrus, P.: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Bratislava 1978. — In: Slovenská reč, 44, 1979, s. 305—307 (rec.).
- O rečníckom štýle. [Mistriek, J.: Rétorika. Bratislava 1978.] — In: Slovenská reč, 44, 1979, s. 178—180 (ref.).
- Byť v majstrovskej koži?* — Práca, 17. 4. 1979, s. 3. — Tamže: *Niekomu je hej* (17. 9., s. 3).

1980

- O spôsoboch vzniku frazém. — Slovenská reč, 45, 1980, s. 268—278.
- O sémantických otázkach frazeológie. — Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 75—84, rus. res. s. 84.

- Internacionalné jadro vo frazeologizmoch. — In: *Studia Academica Slovaca*. 9. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1980, s. 223—240.
- Frazeológia a terminológia. — In: *Jazykovedné štúdie*. 15. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 181—187.
- Frazeológia a jazyková kultúra. — *Kultúra slova*, 14, 1980, s. 97—104.
- Frazeológia a preklad. — *Slavica Slovaca*, 15, 1980, s. 225—236, rus. res. s. 236.
- Frazeológia a Zátureckého Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. — *Kultúra slova*, 14, 1980, s. 298—303.
- K výskumu slovenskej nárečovej frazeológie. — In: *Dialektologický zborník*. 1. (Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 5. 1979.) Red. L. Bartko et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 39—44.
- Ešte o spojení *vyjst' na psi tridsiatok*. — *Slovenská reč*, 45, 1980, s. 355—358.
- Lewicki, A. M.: Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego. Katowice 1976. — In: *Jazykovedný časopis*, 31, 1980, s. 93—96 (ref.).
- Problemy russoj frazeologii. Red. V. L. Archangelskij. Tula 1975. — In: *Slavica Slovaca*, 15, 1980, s. 303—306 (ref.).
- Findra, J. — Gombala, E. — Plintovič, I.: Slovník literárnovedných termínov. Bratislava 1979. — In: *Slovenská reč*, 45, 1980, s. 315—316 (ref.).
- Spočítať, porátať niečo na prstoch (jednej ruky)*. — *Kultúra slova*, 14, 1980, s. 52—53.
- Reportárske nepodarky. — *Práca*, 13. 10. 1980, s. 3. — Tamže: *Ako spiepa pivo a osol harfe* (29. 12., s. 4).

1981

- Slovenský jazyk. Experimentálny učebný text pre 3. ročník gymnázia s vyučovacím jazykom maďarským. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 220 s. (spoluautori J. Ballay, J. Bogárová, M. Töröková).
- Na okraj semémovej interpretácie frazeológie. — In: *Jazykovedné štúdie*. 16. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 127—130.
- Príslovia a ich jazykové vlastnosti. — In: *Studia Academica Slovaca*. 10. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Alfa 1981, s. 285—302.
- Idiomatické a neidiomatické prvky vo frazeológii a ich preklad. — In: *Jazyk — prostriedok zblížovania národov*. Red. J. Mistrik. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvetu 1981, s. 98—103.
- Paremiológia a frazeológia. — *Slovenský národopis*, 29, 1981, s. 537—541, rus. a nem. res. s. 542.
- Pranostiky a frazeológia. — *Slovenská reč*, 46, 1981, s. 206—212.
- O lexikálnych zmenách v prísloviach a porekadlách. — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 110—117.
- O vývine zloženia prísloví a porekadiel. — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 38—44.
- Slovenské súslovia. — *Slovenská reč*, 46, 1981, s. 65—71.
- Ustálené spojenia s vlastným menom. — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 264—270.
- K starším jazykovým prvkom v Zátureckého prísloviach. — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 198—205.
- Z terminologických a štylistických otázok športových textov. — *Kultúra slova*, 15, 1981, s. 333—339.
- Kontrakt a kontraktový. — *Práca*, 12. 10. 1981, s. 4.
- Celoštátny seminár o prísloviach. — *Slovenská reč*, 46, 1981, s. 112—114 (správa o se-

minári o súčasných problémoch paremiológie, konanom dňa 27. 10. 1980 v Dome vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

1982

- Tipologija realizacii frazeologii v texte. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 6. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1982, s. 173—183.
- Povrávky. — In: Studia Academica Slovaca. 11. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 349—362.
- Syntax a frazeológia. — In: Syntax a jej vyučovanie. Red. J. Oravec. Nitra. Pedagogická fakulta v Nitre 1982, s. 47—66.
- Frazeológia a publicistický štýl. — Otázky žurnalistiky, 25, 1982, č. 2, s. 14—19.
- Vývin frazeologických aktualizácií v slovenčine. — Slovenská reč, 47, 1982, s. 139—144.
- Frazeológia v interpretácii umeleckého textu. (Na poézii L. Novomeského.) — In: O interpretácii umeleckého textu. 7. Red. A. Popovič. Nitra, Pedagogická fakulta v Nitre 1982, s. 171—186, rus. res. s. 186—187, angl. res. s. 187—188.
- Štylistika a literárna kritika. — Romboid, 17, 1982, č. 8, s. 46—50.

- Problemy frazeologii. Mežvuzovskij sbornik naučnych trudov. Red. V. T. Bondarenko. Tula 1980. — In: Slavica Slovaca, 17, 1982, s. 272—275 (rec.).
- Bušuj, A. M.: Bibliografičeskij ukazatel literatury po voprosam frazeologii. 5. Samarkand 1979. — In: Jazykovedný časopis, 33, 1982, s. 94—95 (ref.).
- Ustálené spojenia a frazeologické spojenia. — Kultúra slova, 16, 1982, s. 50—52.
- Bez jednej lastovičky... — Práca, 28. 6. 1982, s. 4. — Tamže: *To je pre teba grécky* (1. 10., s. 4).

1983

- Originál/preklad. Interpretačná terminológia. Red. A. Popovič. 1. vyd. Bratislava, Tatran 1983 (člen autorského kolektívu).
- Problémy komplexného rozboru prísloví a porekadiel. — Slovenská reč, 48, 1983, s. 129—140.
- Zur Frage des Verstandnisses der Grenzen der Phraseologie. — In: Phraseologie und ihre Aufgaben. Beiträge zum 1. Internationalen Phraseologie-Symposium von 12. bis 14. Oktober. Red. J. Matešić. Heidelberg, Julius Groos Verlag 1983, s. 133—146.
- K stavbe niektorých prísloví. — Kultúra slova, 17, 1983, s. 17—23.
- Vplyv prekladu na štýlovú diferenciaciu spisovnej slovenčiny. — In: Slavica Pragensia. 23. 1980. Problémy překladu a tlumočení. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4.—5.) Red. M. Hrala — J. Veselý. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 129—136, franc. res. s. 136.
- Slovenské porekadlá. — In: Studia Academica Slovaca. 12. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1983, s. 357—371.
- Z problematiky úsloví. — Slovenská reč, 48, 1983, s. 6—14.
- K diferenciacii termínov z frazeológie. — Kultúra slova, 17, 1983, s. 225—230.
- Mokijenko, V. M.: Slavianskaja frazeologija. Moskva 1980. — In: Slavica Slovaca, 18, 1983, s. 72—75 (ref.).
- „Desiate“ a dvadsiate roky. — Práca, 14. 11. 1983, s. 4.
- Prednášky v Slovenskej jazykovednej spoločnosti uskutočnené v roku 1982. — Zápisník slovenského jazykovedca, 2, 1983, s. 18—21.

1984

- Žánrová členitosť parémii so súvetnou konštrukciou. — Slovenská reč, 49, 1984, s. 73—78.
- K vlastnostiam jednej skupiny príslovi. — Kultúra slova, 18, 1984, s. 298—303.
- Frazeológia v prekladovom slovníku. — Slavica Slovaca, 19, 1984, s. 264—273.
- K štylistike paremiologického textu. — In: Štylistické otázky textu. Prešov — Zemplínska šírava 1981. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1984, s. 54—65.
- Frazeologické varianty a parafrázy ako prekladateľský problém. — In: Slavica Pragensia. 24. 1981. (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 4—5.) Red. M. Hrala — L. Zadrazil. Praha, Univerzita Karlova 1984, s. 107—114, rus. res. s. 114.
- Frazémy v televízii. — Kontakt, 1984, č. 5, s. 2—19 (spoluautorka D. Serafinová).
- Variantnosť frazeológie ako lexikografický problém. — In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 51—57.
- Jazykové podnety z Kalinčiakovej Reštavrácie. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, 31, 1984/1985, s. 33—36.

- Bušuj, A. M. Lexikografičeskoje opisanije frazeologii. Samarkand 1982. — In: Slavica Slovaca, 19, 1984, s. 281—283 (ref.).
- Prvá učebnica slovenskej syntaxe. [Oravec J. — Bajžíková, E.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava 1982.] — In: Kultúra slova, 18, 1984, s. 249—252 (ref.).
- Uspechy sa na päty nelepia. — Práca, 6. 2. 1984, s. 5. — Tamže: *Starší, starí a prestarí* (2. 7., s. 3). — *Presne a približne*, (30. 7., s. 5).

1985

- Prvky idiomatickosti v analogických frazémach. — In: Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej. 2. Red. M. Basaj — D. Rytelová. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1985, s. 37—44.
- K stilističeskoj problematike frazeologii. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 8. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1985, s. 210—218.
- Frazeológia a paremiológia (ontologické a gnozeologické prvky v ich vzájomných vzťahoch). — In: K princípom marxistickej jazykovedy. Red. J. Horacký. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1985, s. 88—92.
- Žánrová charakteristika jedného druhu príslovi. — Kultúra slova, 19, 1985, s. 10—16.
- O výstavbe jedného typu súvetných príslovi. — Kultúra slova, 19, 1985, s. 37—44.
- Nové tendencie v slovenskej frazeológii. — In: Studia Academica Slovaca. 14. Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1985, s. 403—417.
- Niektoré osobitosti frazeológie v próze J. Kalinčiaka Reštavrácia. — Slovenská reč, 50, 1985, s. 212—217.
- Príslovia, porekadlá, pranostiky a povrávky. — Zápisník slovenského jazykovedca, 4, 1985, č. 2, s. 14—15 (tézy prednášky konanej dňa 20. 11. 1984 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

- Literaturnaja norma v lexike i frazeologii. Red. L. I. Skvorcov — B. S. Švarckopf. Moskva 1983. — In: *Slavica Slovaca*, 20, 1985, s. 290–293 (ref.).
- Nová učebnica slovenskej morfológie. [Oravec, J. — Bajziková, E. — Furdík, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. Bratislava 1984.] — In: *Kultúra slova*, 19, 1985, s. 185–186 (rec.).
- Nie je finalista ako finalista. — *Nedeľná Pravda*, 18, 1985, č. 30, s. 7. — Tamže: *Križenie frazém* (č. 32, s. 7).
- Držať sa niečoho ako pes ježa*. — *Práca*, 4. 2. 1985, s. 5. — Tamže: *Hanbí sa veľmi alebo málo?* (18, 2., s. 5). — *Čo je nocovňa* (7. 10., s. 5). — O nových súsoviach (11. 11. s. 5).
- Správa o valnom zhromaždení Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. — *Slovenská reč*, 50, 1985, s. 179–181.
- Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za funkčné obdobie 1982–1984. — *Slovenská reč*, 50, 1985, s. 181–184.

1986

- Slovenský jazyk pre 3. ročník gymnázia, stredných odborných škôl a stredných odborných učilišť (študijné odbory) s vyučovacím jazykom maďarským. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 168 s. (spoluautori J. Ballay, M. Törökóvá).
- Wellerizmy, problematika ich vymedzenia a prekladania. — *Jazykovedný časopis*, 37, 1986, s. 157–165, rus. res. s. 165.
- Paradoxy frazeológie: obraznosť — neobraznosť. — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 33, 1986/1987, s. 97–102.
- Paradoxy frazeológie — ustálenosť a variantnosť frazém. — *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 32, 1985/1986, s. 295–299.
- Zmeny zloženia frazémy v texte. — *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 197–205.
- O dvoch slovenských koncepciách v klasifikácii štýlov. — In: *Studia Academica Slovaca*. 15. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1986, s. 331–343.
- Otázky jazykovej kultúry v prekladateľskej praxi a v teórii prekladu. — In: *Jazyková politika a jazyková kultúra*. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 250–256. — Znovu publikované pod rovnakým názvom: *Kultúra slova*, 20, 1986, s. 119–123.
- O slovakistickej príprave budúcich prekladateľov. — In: *Preklad včera a dnes*. Red. J. Vilikovský. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1986, s. 385–391.
- Polysémia a homonymia vo frazeológii. — *Zápisník slovenského jazykovedca*, 5, 1986, č. 4, s. 18–20 (tézy prednášky konanej dňa 10. 11. 1986 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Naslovovzatý*. — *Nedeľná Pravda*, 19, 1986, č. 11, s. 18.
- Jozef Mistrík šesťdesiatpäťročný. — *Slovenská reč*, 51, 1986, s. 58–60.

Redakčná činnosť

- Slovenská reč*, 32, 1967 — 51, 1986 (člen red. rady).
- Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968 (člen red. rady, výkonný redaktor).
- Jazykovedný zborník venovaný prof. PhDr. Štefanovi Tóvikovi, CSc., k šesťdesiatym narodeninám. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969 (člen red. rady).

Zostavil L. Dvonč

Päťdesiat rokov Ivora Ripku

Rad tohtoročných päťdesiatnikov v slovenskej lingvistike rozširuje 7. septembra PhDr. Ivor Ripka, CSc., samostatný vedecký pracovník Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV a vedúci jeho dialektologického oddelenia. Polstoročie svojho života završuje náš jubilant v pevnom zdraví a v tvrdej robote na roli národa dedičnej — vo výskume a lexikografickom spracovaní slovného bohatstva slovenských nárečí.

Pochádza z učiteľskej rodiny. Jeho rodiskom je Bratislava, detstvo prežil v Trenčíne, chlapčenské a junácke roky pod Vysokými Tatrami — doma v Poprade a na Gymnáziu v Kežmarku. R. 1955 maturoval na JSS v Poprade. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského študoval slovenský a ruský jazyk, štúdium absolvoval r. 1960 ako diplomant prof. Jána Stanislava. Po prezenčnej vojenskej službe nastúpil r. 1962 do vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka SAV na dvojročný študijný pobyt a po ňom na internú aspirantúru. Na základe obhajoby kandidátskej dizertácie *Dolnotrenčianske nárečia* získal (1968) vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied a stal sa vedeckým pracovníkom Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV.

Svoj bádateľský záujem o nárečia južnej časti bývalej Trenčianskej stolice dokumentoval I. Ripka príspevkami *Asimilácia v trenčianskych nárečiach* (1966), *Slabičné l v trenčianskych nárečiach* (1968), *Frekvencia a hierarchia foném v dolnotrenčianskom nárečí* (1970). Tento záujem vyústil do knižnej monografie *Dolnotrenčianske nárečia* (1975). V nej podal ucelený a metodologicky vyzretý opis fonologickej a morfolologickej roviny tohto nárečového celku, predstavil jeho slovotvorný systém aj charakteristické črty syntaktickej stavby. Mimoriadnu pozornosť venoval I. Ripka výskumu slovnej zásoby dolnotrenčianskych nárečí. V ňom nadviazal na Riznerov rukopisný *Dialektický slovník bošácky*, završený r. 1913 (prínos tohto slovníka zhodnotil I. Ripka v príspevku *L. V. Rizner a jeho bošácky nárečový slovník*, 1973). Priamym výskumom v 52 obciach bývalého Trenčianskeho okresu aj excerpciou súvislých nárečových textov získal bohatý lexikálny materiál, ktorý lexikograficky spracoval vo *Vecnom slovníku dolnotrenčianskych nárečí* (Veda 1981, 338 s.). Tak sa jeho zásluhou stali dolnotrenčianske nárečia najkomplexnejšie prebádaným nárečovým celkom v rámci všetkých slovenských nárečí.

Už počas študijného pobytu a aspirantúry sa I. Ripka zúčastnil na príprave 1. zväzku *Atlasu slovenských nárečí* (1968) — v ňom autorsky spracoval dve kapitoly — na terénnom výskume pre 3. a 4. zväzok, ako aj na získaní východiskového materiálu pre *Slovanský jazykový atlas* podľa rozsiahleho a náročného dotazníka. Ako vedúci dialektologického oddelenia (od r. 1973) organizačne zabezpečoval vydanie ďalších zväzkov *Atlasu slovenského jazyka* a na vydaní štvrtého, posledného zväzku (lexika) participoval aj ako recenzent.

I. Ripka je členom medzinárodného pracovného kolektívu pripravujúceho *Celokarpatský dialektologický atlas* aj členom jeho redakčného kolégia. O problematike, ktorá sa tohto významného lingvistického projektu priamo dotýka alebo úzko s ňím súvisí, publikoval v domáciach i zahraničných periodikách príspevky a štúdie *O nekotorych problemach kartografirovaniia v OKDA* (1979), *O koncepcii Celokarpatského dialektologického atlasu* (1980), *Karpatské názvy oviec v slovenských nárečiach* (1983), *Sémanatická štruktúra deverbatíva č(V)rpak v dialektoch karpatského areálu* (1983), *Karpatizmy v slovackoj dialektnoj le-*

rike (1984), *O niektorých aspektoch vzťahu etnografie a lingvistickej karpato-lógie* (1986) a i. V súvislosti s touto pracovnou orientáciou, v ktorej I. Ripka prejavuje aj svoju dobrú slavistickú prípravu, treba zároveň uviesť, že je členom Medzinárodnej komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Zúčastňuje sa aj na príprave *Európskeho jazykového atlasu*.

Tažisko výskumnej práce I. Ripku je od začiatku sedemdesiatych rokov v nárečovej lexikológii a lexikografii. K tejto problematike sa najčastejšie vyjadruje v domácich aj zahraničných odborných časopisoch a zborníkoch a vo vystúpeniach na domácich aj zahraničných konferenciách. Dôkazom toho sú napr. štúdie a príspevky *O problematike nárečového slovníka* (1973), *Problematika obrobrotki značenija slova v dialektnom slovare* (1975), *Príprava koncepcie Slovníka slovenských nářečí* (1979), *Koncepcia Slovníka slovenských nářečí* (1980), *O niektorých problémoch klasifikácie a hodnotenia nárečovej slovnej zásoby* (1980), *O nekotorych voprosach Slovaria slovackich govorov* (1981), *Z problematiky nárečovej lexikológie a lexikografie* (1984), *Výskum a opis nárečovej lexiky* (1984), *Ciele a možnosti nárečového slovníka* (1986) a i. V týchto prácach sa prejavuje ako rozhladený tvorivý vedecký pracovník a jeho vklad do výskumu nárečovej lexiky je cenným prínosom nielen v domácich reláciách. Ako vedúci autorského kolektívu *Slovníka slovenských nářečí* (jeho ukázkový zväzok vyšiel r. 1980 a práca na prvom z troch plánovaných zväzkov je tesne pred zavŕšením) má najväčší podiel na vypracovaní a spresňovaní jeho koncepcie. Dôsledne sa usiluje, aby toto dielo na požadovanej lexikologickej a lexikografickej úrovni zachytilo to slovné bohatstvo, ktoré náš národný jazyk v nárečiach má.

I. Ripka sa zákonite zaoberal aj vzťahom nárečí k iným útvarom národného jazyka, najmä k spisovnému jazyku (*Dialekt ako útvar národného jazyka*, 1979; *Miesto dialektov v súbore útvarov národného jazyka*, 1980; *Porovnanie sémantickej štruktúry niektorých lexém v spisovnom jazyku a nárečiach*, 1981). Metodologické otázky nárečového výskumu riešil v príspevkoch *Teoretické a empirické poznanie v dialektológii* (1984) a *Vzťah teórie a empirie z aspektu nárečového výskumu* (1985).

Otázkam jazykovej kultúry venoval I. Ripka pozornosť v štúdiách *Fenomén tradície v jazykovej kultúre* (1985) a *Tradícia a jazyková kultúra* (1986). Záslužnú prácu na tomto poli vykonal v rokoch 1968—1971 aj svojimi drobnými, no mnohými príspevkami v jazykovej rubrike denníka *Lud* (Zrnko slovenčiny).

Doterajšia výskumná činnosť I. Ripku je bohatá. Slovenská jazykoveda má v ňom zrelého vedeckého pracovníka, ktorý ju dobre reprezentuje aj na medzinárodnom fóre. Tu sme spomenuli iba niektoré Ripkove práce. Ich súhrnný súpis uverejňuje Jazykovedný časopis. Náš jubilant je od r. 1982 členom jeho redakčnej rady. Je aj v redakčnej rade časopisu *Slavica Slovaca*.

S uznaním treba spomenúť organizátorskú prácu a spoločensko-politickú činnosť I. Ripku. Jedno funkčné obdobie bol vedeckým tajomníkom Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV, v rokoch 1972—1975 vykonával funkciu tajomníka Vedeckého kolégia jazykovedy SAV. Ako zodpovedný riešiteľ úlohy SPZV — *Výskum nespisovných útvarov slovenčiny a iných jazykov* od r. 1973 koordinuje dialektologický výskum na Slovensku. Má výrazný osobný podiel na organizovaní prvej a druhej celoslovenskej dialektologickej konferencie s medzinárodnou účasťou (v spolupráci s FF UPJŠ v Prešove), na organizačnom

zabezpečení zasadania medzinárodnej pracovnej skupiny Slovanského jazykového atlasu v Smoleniciach (1979) a Celokarpatského dialektologického atlasu v Prešove (1983 — v spolupráci s FF UPJŠ). Je dlhoročným odborárskym funkcionárom (dve funkčné obdobia bol predsedom ZV ROH) a funkcionárom ZČSSP. Pôsobí aj ako lektor MV KSS.

Nášmu jubilantovi do ďalších rokov úprimne žičíme, aby v dobrom zdraví, osobnej pohode a plnej tvorivej sile doviedol do úspešného zavŕšenia prácu na Slovníku slovenských nárečí a aby popri nej mohol úspešne realizovať aj svoje ďalšie výskumné plány.

A. Ferenčíková

Životné jubileum profesora Rudolfa Krajčoviča

V júli sa v dobrom zdraví a na vrchole tvorivých síl dožil šesťdesiatky popredný slovenský jazykovedec a vysokoškolský pedagóg profesor PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc. Narodil sa 22. 7. 1927 v Trakoviciach, po gymnaziálnych štúdiách v Trnave a Hlohovci študoval na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, r. 1950 nastúpil na tomto pracovisku ako asistent a zostal mu verný dodnes. V roku 1953 získal doktorát filozofie, r. 1959 obhájil kandidátsku dizertačnú prácu a r. 1964 sa habilitoval na docenta. R. 1984 obhájil doktorskú dizertačnú prácu a začiatkom roka 1986 bol vymenovaný za profesora slovenského jazyka.

Od vysokoškolských štúdií zaujal R. Krajčoviča vývin jazyka, dejiny spisovnej slovenčiny a onomastiky. Na tieto tematické okruhy zameral prevažnú časť svojho vedeckého výskumu, knižných prác, štúdií, článkov, vysokoškolských prednášok a seminárov. Rozsiahlu publikačnú činnosť prof. R. Krajčoviča reprezentujú vedecké práce, v ktorých sa sústreďuje najmä na genetickú charakteristiku slovenského jazyka. K takýmto prácam patrí i *Pôvod a fonologický vývin juhozápadoslovenských nárečí* (1964), *Slovenčina a slovanské jazyky I (Praslovanská genéza slovenčiny)*, 1974), *A Historical Phonology of Slovak* (1975) i pripravovaná práca *Slovenčina a slovanské jazyky II (Fonologický a morfológický vývin slovenčiny)*, v tlači). Novátorský charakter majú aj vysokoškolské učebnice R. Krajčoviča *Vývin slovenského jazyka* (1961), *Náčrt dejín slovenského jazyka* (1964, 1971), *Technika jazykovednej interpretácie* (1966), *Textová príručka k dejinám slovenského jazyka* (1979), *Pôvod a vývin slovenského jazyka* (1981), učebné texty *Čeština a slovenčina v starších archíváliach v predpisovnom období* (1983) i pripravovaná učebnica *Vývin slovenského jazyka a dialektológia* (v tlači).

Doterajšie vedecké dielo R. Krajčoviča významne rozšírilo obzor poznatkov našich i zahraničných jazykovedcov a historikov o nové prvky v oblasti praslovanskej genézy slovenského jazyka. Kritickým rozborom starších teórií o pôvode slovenčiny, ako aj novátorským spracovaním historického pramenného materiálu sformulovať prof. Krajčovič novú — migračno-integračnú teóriu o pôvode nášho národného jazyka. Vysokú vedeckú hodnotu a spoločenský význam majú vedecké práce, v ktorých spracoval genézu západoslovenských nárečí a historickú fonológiu a lexiku slovenského jazyka. Dôležité miesto vo vedeckom diele R. Krajčoviča má i výskum archaickej lexiky, ktorá sa zachovala

v miestnych názvoch. V oblasti onomastiky majú priekopnícky charakter jeho typologické štúdie, v ktorých využil najstaršie zápisy miestnych názvov pri genetickej charakteristike slovenského jazyka a poukázal nimi na formujúce sa štruktúrne vzťahy fonologického systému starej slovenčiny.

Súčastou pracovného záujmu R. Krajčoviča je i popularizácia najnovších poznatkov z dejín nášho národného jazyka. K takýmto prácam patria knihy *Svedectvo dejín o slovenčine* (1977, 1980), esejisticky spracovaná kniha *Pri prameňoch slovenčiny* (1978) a *Veľká Morava v tisícročí* (1985). V oblasti editorskej práce pripravil R. Krajčovič vydanie Gavlovičovho diela *Valaská škola mravov stodola* (1971, 1982). Z hľadiska organizácie jazykovedy na Slovensku treba spomenúť, že bol členom redakčnej rady časopisu *Slovenská reč*, od r. 1965 je členom redakčnej rady *Zborníka FF UK Philologica*, od r. 1981 členom redakčnej rady *Jazykovedného časopisu*. R. Krajčovič je členom Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov, členom Medzinárodného výboru pre onomastické vedy (ICOS), členom Názvoslovnnej komisie pre národné výbory Ministerstva vnútra SSR, členom Československej onomastickej komisie, členom Slovanskej komisie pre Encyklopédiu dejín strednej Európy, členom predsedníctva Slovenskej onomastickej komisie a členom Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV.

Okrem domácich vedeckých konferencií, sympózií a vedeckých seminárov sa R. Krajčovič zúčastnil na viacerých zahraničných študijných a prednáškových pobytoch (Krakov, 1963; Skopje, 1977), pôsobil na zahraničných univerzitách (na Moskovskej štátnej univerzite v rokoch 1970—1971, 1975—1976, 1980—1981), aktívne vystupoval na medzinárodných slavistických zjazdoch (Sofia, 1963; Varšava, 1973), na onomastických sympóziách (Lipsko, 1969; Vroclav, 1972; Krakov, 1978) i na sympóziu o podunajských národoch (Regensburg, 1967). Množstvo vedeckých štúdií publikoval v zahraničných zborníkoch a odborných časopisoch (ZSSR, PLR, BLR, NDR).

Veľa času venoval R. Krajčovič najmä pedagogickému procesu na vysokých školách. V súčasnosti vedie špeciálne a diplomové semináre, záujmové krúžky. Študentské vedecké práce, ktoré vznikli na Katedre slovenského jazyka FF UK pod jeho vedením, viackrát získali popredné miesta vo fakultnom i celoštátnom kole ŠVOČ. Do vyučovacieho procesu zavádza náš jubilant najnovšie poznatky a moderné formy vyučovania, zúčastňuje sa na tvorbe učebných pomôcok pre vysokoškolákov i stredoškolákov. V mimoškolskej činnosti je závažná najmä jeho práca vo výbore ZO ZČSSP, svoju vedecko-pedagogickú kvalifikáciu a teoretické poznatky a skúsenosti uplatňuje aj ako člen komisií pre obhajoby kandidátskych a doktorských dizertácií i ako člen štátnej rigoróznej komisie.

Tento pohľad na doterajšiu vedeckú, pedagogickú a spoločenskú angažovanosť R. Krajčoviča je naozaj len krátkym zhrnutím jeho rozsiahleho diela, ktoré okrem uvedených knižných prác dopĺňajú početné vedecké štúdie, odborné články a recenzie. Do ďalších rokov želáme prof. R. Krajčovičovi okrem pevného zdravia a tvorivého vedeckého zápalu najmä to, aby si naďalej zachoval svoj životný optimizmus a šíril ho tak v radoch svojich poslucháčov, ako aj v celej slovenskej jazykovede. Mnogaja leta!

P. Žigo

Štefan Peciar sedemdesiatpäťročný

Pred piatimi rokmi (Slovenská reč, 47, 1982, s. 299—302) sa v jubilejnom článku na sedemdesiate narodeniny PhDr. Štefana Peciara, CSc., mohlo konštatovať, že jubilant neochabuje v tvorivej činnosti ani v sedemdesiatom roku svojho života a naďalej ostáva aktívnym pracovníkom pri plnení úloh slovenskej jazykovedy. Vtedy ešte ako vedecký pracovník v dôchodku a konzultant takmer všetku svoju energiu venoval príprave *Historického slovníka slovenského jazyka*, neúnavne koncipoval a redigoval heslá, pomáhal dotvárať koncepciu slovníka v kolektíve, ktorý v rokoch 1973—1981 viedol. V týchto rokoch sa ako vedúci oddelenia dejín slovenčiny v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV a vedúci autorského kolektívu a internej redakcie slovníka významnou mierou pričínal o vypracovanie koncepcie historického slovníka stredného typu, ktorá sa po ďalších spresneniach začala realizovať v rokoch 1984—1986. Ako mu zdravie dovoľovalo, v týchto prácach pokračoval až do konca r. 1985, keď skončil aj svoje pôsobenie vo funkcii vedeckého pracovníka konzultanta.

V posledných rokoch svojej aktívnej činnosti sa Š. Peciar venoval najmä problematike súvisiacej s prácou na Historickom slovníku slovenského jazyka. V Jazykovedných štúdiách (18, 1983, s. 95—114) publikoval rozsiahlu štúdiu *Funkcie a významy slovesnej predpony pre-/pro- v slovenčine 15.—18. storočia*, aktívne vystúpil na vedeckých konferenciách v Smoleniciach o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny (1983) referátom *Spracovanie slov českého pôvodu a českých jazykových prvkov v HSSJ* (porov. zborník *Obsah a forma v slovnej zásobe*, 1984, s. 367—369) a o marxistickej jazykovede (1984) referátom *Vzťah synchronie a diachronie v jazykovede* (porov. zborník *K princípom marxistickej jazykovedy*, 1985, s. 225—228). Za prirodzené vyústenie činnosti dr. Peciara ako hlavného redaktora časopisu Slovenská reč pokladáme jeho hodnotiaci článok *Odras základného výskumu slovenčiny v časopise Slovenská reč* (50, 1985, s. 65—74); do tretieho čísla 47. ročníka (1982) bol viac ako tridsať rokov hlavným redaktorom a dodnes je členom redakčnej rady tohto časopisu.

V nasledujúcom ročníku Slovenskej reči príspevkom *Ešte o používaní tvarov na neho, naňho, naň* vhodným spôsobom reagoval Š. Peciar na diskusiu o týchto predložkových zámenných tvaroch (51, 1986, s. 295—297).

Treba ešte spomenúť prácu, ktorú Š. Peciar vykonal v týchto rokoch pri redigovaní príspevkov do pripravovanej *Encyklopédie jazykovedy*.

Sedemdesiatpäťročnému jubilantovi PhDr. Štefanovi Peciariovi, CSc., bývalému dlhoročnému riaditeľovi Ústavu slovenského jazyka SAV (dnešného Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra) a čelnému reprezentantovi slovenskej jazykovedy, úprimne želáme, aby sa aspoň v relatívne dobrom zdraví a v pohode dožil ďalších životných jubileí.

M. Majtán

Miestne názvy typu Záriečie a Zapolárie. — V príspevku venujeme pozornosť miestnym a zemepisným názvom so začiatočnou slabikou *za-*, *zá-*, ktorá je vo všetkých prípadoch prefixom. V niektorých miestnych názvoch tohto typu je v súčasnej spisovnej slovenčine rozkolísaná kvantita tejto začiatočnej slabiky (prefixu). Na kompletnejšom materiáli chceme na túto rozkolísanosť kvantity poukázať.

1. Na Slovensku existuje viac miestnych názvov, ktoré vznikli z predložkového spojenia (*za horou* = *Záhorie*, *za kopcom* = *Zákopčie*, *za lesom* = *Zálesie* atď.). V miestnych názvoch tohto typu možno teda identifikovať prefix *za-* > *zá-* a sufix *-ie*. K. Palkovič (Geografické názvy typu Pohronie. Kultúra slova. 1976, s. 173) hovorí tu iba o predponovom tvorení: „Od mien riek sa tvoria zemepisné názvy aj predponou *za-*. Označujú sa nimi jednak oblasti, napr. *Zadunajsko*, *Zamoravie* (zriedkavé), jednak sídliská, obce, napr. *Záturčie*, *Závažie*. Predponou *za-* sú častejšie utvorené názvy oblastí alebo obcí, ktorých základom je všeobecné meno, napr. *Záhorie*, *Záblatie*, *Záskalie*, *Závodie*, *Zálesie*, *Zámostí*.“ Š. Peciar (Tvorenie a kvantita predponových substantív. Slovenská reč, 1969, s. 271) na základe materiálu Slovníka slovenského jazyka (SSJ) podáva detailný opis slovotvorných typov i kvantitatívnych pomerov predponových substantív, všima si tie typy, ktoré sú zaujímavé z hľadiska kvantity. Konštatuje, že predpony *na-*, *za-*, *pri-*, *vy-*, *u-* sa predlžujú úplne pravidelne vo viacerých slovotvorných typoch. V strednom rode sa predpona *za-* predlžuje vo výrazoch na *-ie* utvorených z predložkových spojení (zväčša mená miesta): *zábradlie*, *zábrežie*, *zádomie*, *zádverie*, *zádvorie*, *záhatie*, *záhlavie*, *záhorie* (*Záhorie*), *záhrobie*, *záhumnie*, *zákulisie*, *zákutie*, *zálaktie*, *zámedzie*, *zámorie*, *záňadrie*, *zápästie*, *zápolie*, *zápotočie*, *zápražie*, *záprstie*, *zástolie*, *zástrešie*, *zásvetie*, *Zátišie*, *zátišie*, *zátylie*, *závetie*, *závetrie*, *závodie*, *zázemie*; *záriečie*, *záťónie* (s tromi dĺčkami za sebou). Š. Peciar pripomína, že po dlhej prípone *zá-* sa neskracuje koreňová morféma v podstatných menách stredného rodu na *-ie*: *záriečie*, *záťónie*. Výnimku tvorí podstatné meno *zákutie* (základ *kút*). Výrazy *závetrie*, *zástolie* nie sú výnimky, lebo ich slovotvorný základ tvoria predložkové spojenia *za vetrom*, *za stolom*.

V SSJ VI (1968) sa miestny názov *Zariečie* uvádza s krátkym *a*, rovnako aj príslušné deriváty: *Zariečan*, *Zariečanka*, *zariečsky*. Pri miestnom názve *Kostolná-Zariečie* (s. 188) sa však v časti *Zariečie* a jej derivátoch uvádza už dlhá predpona *zá-*: *Záriečan*, *Záriečanka*, *záriečsky*, *kostolníansko-záriečsky*. V zhode s kodifikáciou v SSJ VI sa aj vo Vlastivednom slovníku obcí na Slovensku (VSOS) III (1978) uvádza miestny názov *Zariečie* a príslušné deriváty s krátkym *a* v predpone *za-*. Vo VSOS II (1977) sa miestny názov *Kostolná-Zariečie* v zhode so SSJ VI zapisuje s dlhým *á* v predpone *zá-*. Okrem toho sa vo VSOS II uvádza aj časť obce *Dolné Záriečie* s dlhým *á* v predpone. Prídavné meno je vo VSOS II nedopatrením zachytené v podobe „zariečsky“, naproti tomu substantívne deriváty v podobe *Záriečan*, *Záriečanka*. Statistický lexikon obcí ČSSR 1965 (1966) miestne názvy *Zariečie* a *Kostolná-Zariečie* uvádza s krátkym *a*.

M. Majtán v publikácii *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov* (1972) uvádza podobu *Zariečie*, ale v miestnom názve *Kostolná-Záriečie* (s. 202) už podobu *Záriečie*. V *Morfológii slovenského jazyka* (1966) sa pri vzore *vy-svedčenie* uvádza miestny názov *Záriečie* (s dlhým *á*). Oblastný cestovný poriadok ČSD 1983/1984 (s. 576) registruje na trati Hranice na Morave — Púchov názov stanice *Zariečie* (s krátkym *a*). S krátkym *a* sa v spomenutom cestovnom poriadku uvádza aj názov stanice *Kostolná-Zariečie* na trati Bratislava—Púchov—Žilina (s. 714). V abecednom zozname železničných staníc (s. 7) je sporná slabika v názve stanice *Kostolná-Záriečie* už dlhá. Cestovné poriadky ČSAD pre Západoslovenský kraj 1983/1984 (s. 29) a Stredoslovenský kraj (s. 42) zachytávajú názvy *Kostolná-Záriečie* a *Záriečie* s dlhým *á*. M. Pisárčiková v časopise *Kultúra slova* v príspevku *Jubileum Eleny Smieškovej* (1984, s. 248) dôsledne rešpektuje súčasnú kodifikáciu: PhDr. Elena Smiešková (nar. 14. aug. 1919 v *Zarieči*)...

Doklady z dennej tlače jednoznačne ukazujú, že v jazykovej praxi je tendencia uvádzať názov *Záriečie* s dlhým *á*: *V programe vystúpili viaceré folklórne súbory a skupiny Považskobystrického okresu, medzi nimi zo Záriečia ...* (Práca, 11. 6. 1984, s. 7). — *Snímka Ján Vičan, Kostolná Záriečie* (bez spojovníka — pozn. autor) (Pravda, 28. 6. 1984, s. 4). — ... *na folklórnu skupinu z Mestečka-Záriečia* (správne *Záriečia*) *prípadlo finále*. — *V Mestečku-Zárieči* (správne *Zárieči*) *prichádzali pozdraviť svadobčanov s kohútom*. — *Folklórne skupiny z Mestečka-Záriečia* ... (správne *Záriečia*) (Smena, 26. 7. 1984, s. 6).

2. Ako sme uviedli, v súčasnej spisovnej slovenčine sa predpona *za-* v denominatívach stredného rodu na *-ie* utvorených z predložkových spojení (zväčša názvy miest), v ktorých základom je jednoslabičné alebo dvojslabičné všeobecné alebo vlastné meno, spravidla predlžuje, napr.: *zádómie, zádverie, zádvorie, záhlavie, zákutie, záhumnie, závetie, závetrie, zázemie, závodie, záhorie* (*Záhorie*), *Zákopčie, Závažie, Záhorčie, Zádubnie, Zátisie, Záblatie, Záturčie, Zástranie, Zálužie, Zaskalie, Závrsie* atď. J. Horecký v *Slovotvornej sústave slovenčiny* (1959) a v *Slovenskej lexikológii* I. *Tvorenie slov* (1971) poznamenáva, že v Loosovom slovníku sa uvádza aj *zahradie* (priestor za hradom). V súčasnosti by sa v slove *záhradie* písala predpona *zá-*. Predpona *za-* sa v súčasnej spisovnej slovenčine nepredlžuje v denominatívach stredného rodu na *-ie* utvorených z predložkových spojení, ak je v slovotvornom základe trojslabičné slovo, napr.: *zahraničie, Zamagurie, Zakarpacie*. Výnimku tvorí slovo *zákulisie*.

3. E. Rísová (*Zapolárie* — *zapolárny*. *Kultúra slova*, 1984, s. 128) prináša trochu nezvyčajný a zatiaľ ojedinelý výklad o vzniku prídavného mena *zapolárny* v spisovnej slovenčine, a to zo spojenia *za polárnym kruhom*. Prídavné meno *zapolárny* a podstatné meno *zapolárie* sú vlastne novšie prevzatia z ruštiny. V slovách *zapolárny, zapolárie* sa predpona *za-*, ako konštatuje E. Rísová, nepredlžuje, ostáva krátka ako v slovách *Zamagurie, zahraničie, Zakarpacie*. Okrem všeobecného podstatného mena *zapolárie* existuje aj vlastné podstatné meno *Zapolárie*, ktoré sme registrovali v *Pravde* (16. 7. 1983, s. 1): *Po 10-tisíc kilometroch Zapolárim*. Vlastné meno *Zapolárie* označuje oblasť, kraj za polárnym kruhom. Od zemepisného názvu *Zapolárie* možno príponou *-čan* utvoriť obyvateľské meno mužského rodu *Zapolárčan* a od neho príponou *-ka* obyvateľské meno ženského rodu *Zapolárčanka*. Predpona *za-* sa vo väčšine prevzatých miestnych názvov z ruštiny nepredlžuje, napr. *Zabajkalie, Zaamurie*,

Zapolárie, ale v slove Záporožie je predpona zá-. Zemepisný názov Záporožie sa uvádza aj v Malej encyklopédii zemepisu sveta (1977, s. 544), vedľa neho sa uvádza aj domáca podoba Zaporožie. Aj v doklade z denníka Pravda (22. 12. 1984, s. 3) je prídavné meno záporožský s dlhým á: *Najmä v meste Vasilievka v Záporožskej oblasti...* Novšie (prevzaté) zemepisné názvy z ruštiny prefixálno-sufixálneho druhu si teda treba všimnúť osobitne, pretože niektoré z nich nemajú predĺženú predponu za- (Zapolárie, Zabajkalie, Zaamurie), niektoré majú predĺženú predponu zá- (Záporožie).

4. Záver. Miestny názov Záriečie navrhujeme kodifikovať so zá-. Dlhé á sa kodifikuje aj v iných miestnych názvoch stredného rodu utvorených z predložkových spojení, ktoré majú v základe jednoslabičné alebo dvojslabičné slovo: *Závrsie, Zámostie, Zaskalie, Záturčie*. Kodifikáciou miestneho názvu Záriečie s dlhým á by sa odstránila diferencia v kodifikácii apelatíva záriečie a propria Záriečie v kodifikačných príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny. V názvoch prevzatých z ruštiny sa zvyčajne píše krátke a (Zapolárie, Zabajkalie, Zaamurie), dlhé á je v názve Záporožie.

J. Jacko

Prezimujúce vtáky? – Vo vysielaní španielskeho prírodopisného filmu v televízii sa viac ráz použilo spojenie *prezimujúce vtáky* na označenie nestahovavých vtákov, ktoré aj cez zimu ostávajú v Európe. Slovo *prezimujúce* sa nám od prvého počutia javilo neústrojné, a tak sa nazdávame, že je potrebné bližšie sa zaoberať jeho tvarotvornou stránkou.

V spisovných prejavoch sa využívajú tri nesystémové tvary činného prídastia: *sprostredkujúci, spracujúci a prezimujúci*. Všetky tri sú utvorené od dokonavých slovies *sprostredkovať, spracovať a prezimovať*. Činné prídastia sa však zvyčajne tvoria od slovesných tvarov nedokonavého vidu, lebo len tie sú schopné vyjadrovať súčasnosť deja. Presvedčí nás o tom významová zhoda adekvátnych vetných konštrukcií: *sprostredkujúca organizácia* = organizácia, ktorá sprostredkúva; *spracúvajúci* = ten, ktorý spracúva; *zimujúce/prezimujúce vtáky* = vtáky, ktoré zimujú/prezimujú. Podobu *sprostredkujúci* pokladáme za relikť staršieho spisovného úzu, v ktorom sa sloveso *sprostredkovať* hodnotilo ako obojvidové, takže jeho derivát *sprostredkujúci* vyjadroval to, čo v súčasnom jazyku vyjadruje tvar prídastia *sprostredkujúci*. V jazyku sa však čoraz výraznejšie pociťuje nekomunikatívnosť obojvidových výrazov, ktoré do istej miery znemožňujú jednoznačnosť vyjadrenia. Tvar prítomného činného prídastia tvoríme teda od nedokonavého slovesa *sprostredkúvať* (*sprostredkujúci* = ktorý sprostredkúva).

Na neústrojnosť prídastia *spracujúci* sme už poukázali pri posudzovaní zloženiny *drevospracujúci* (Slovenská reč, 51, 1986, s. 95), namiesto ktorej sme odporúčali používať systémový tvar *drevospracúvajúci* alebo ekonomickejšie prídavné meno *drevospracúvací* (utvorené obdobne ako kompozitum *drevoobrábaci*).

Sloveso *prezimovať* je jednoznačne dokonavé, a tak nie je schopné vyjadrovať súčasný dej, ani sa z neho nedá utvoriť činné prídastie prítomné. Pravda, odlišná situácia je v češtine, kde sloveso *přezimovat* funguje ako obojvidové a možno z neho utvoriť prídastie *přezimující*. V slovenčine teda tvoríme príslušné prídastie s príponou -úci len od nedokonavých slovies *zimovať* alebo *prezimúvať*: *zimujúce* či *prezimujúce vtáky*. Natíska sa preto otázka, prečo sa tieto nále-

žité tvary prídavia nedostali do jazykového povedomia prekladateľov spomínaného seriálu.

Doterajšie členenie vtáctva na sťahovavé a nesiťovavé je výstižné a má všeobecnú platnosť. Naproti tomu označenia *zimujúce* či *prezimujúce* a *nezimujúce* či *neprezimujúce vtáky* nie sú dosť výstižné a nemôžu nadobudnúť všeobecnú platnosť. Mali by sme si totiž uvedomiť, že všetky vtáky (sťahovavé i nesiťovavé) kdesi zimujú či prezimujú a že teda označenie *zimujúce* či *prezimujúce vtáky* pristane nielen vrbcom, vranám atď., ale rovnako i sťahovavým lastovičkám, divým husiam atď. Posudzované označenia by sa teda museli spresňovať aktuálnym určením miesta, napr.: *u nás (v Nórsku, v Európe) zimujúce (prezimujúce) vtáky*. Lenže v tropických a subtropických krajinách by sa práve naše sťahovavé vtáky museli označovať ako *zimujúce* či *prezimujúce*.

S ohľadom na spomenuté označovacie problémy navrhujeme priznať terminologickú platnosť iba zaužívaným dvojiciam s prídavnými menami *sťahovavý* a *nesťahovavý*. Neústrojný novotvar *prezimujúci* treba zamietnuť a jeho náležité náhrady *zimujúci* alebo *prezimujúci* odporúčame používať len v neodborných prejavoch a v takých kontextoch, v ktorých budú zreteľne vyjadrovať význam adjektíva *nesťahovavý*.

F. Sabol

Levočský slovníček. — Minuloročné štúrovské jubileum je vhodnou príležitosťou na to, aby sme si ešte pripomenuli málo známy maďarsko-slovenský slovníček, ktorý v 500 exemplároch vyšiel v Levoči roku 1834 u Jána Werthmüllera. Má síce len 14 strán, meno autora sa v ňom neuvádza, ale s najväčšou pravdepodobnosťou ním bol mladý Ludovít Štúr. Toto tvrdenie opierame o niekoľko faktov:

1. J. Werthmüller, levočský Nemec, bol oficiálnym tlačiarom štúrovcov. 2. Celá koncepcia slovníčka — s časťou štúrovských stredoslovenských ekvivalentov písaných výlučne s *i* a s množstvom mäkčien v slabikách *đi, ti, ñi, li* — prezrádza lingvistu-komparatistu v rámci rôznych stupňov vývinu slovenského pravopisu. Autor tým zrejme chcel svojich súčasníkov presvedčiť, že je už na čase odklon od bibličtiny, ako aj od západoslovenčiny, ktorá bola aktuálna pred 100 rokmi v trnavskom slovakizačnom centre. 3. Na Štúrovo autorstvo poukazuje i niekoľko stredoslovenských ekvivalentov z jeho rodného nitrianskeho nárečia (napr. *Rosta*, Rečica. *Tojás*, Wagco. *Zsák*, Wreco), zapísaných ešte po starom (hádam až tlačiarom?): *g = j, w = v*. 4. Z hľadiska rozsahu i veľkosti slovníčka je to typická ukážková lexikografická práca, ktorou sa sleduje cieľ získať v slovenských vlasteneckých kruhoch stúpcov na uzákonenie stredoslovenčiny ako spisovného jazyka — s jednoduchým pravopisom. 5. Tým, že autor zostavil maďarsko-slovenský slovník Némely Szavaknak a Tót Nyelven Magyarázatja, sledoval aj to, aby nenarazil na odpor, prípadne konfiškáciu zo strany maďarských úradov. Možno to bola „captatio benevolentiae“ proti perzekúcii. Hallským študentom štúrovej generácie i družiny bola nemčina bližšia než maďarčina. Slovenské sympatie k nemeckej kultúre však prezrádza to, že v levočskom slovníčku sú maďarské heslové slová vytlačené latinkou, ich slovenské ekvivalenty však švabachom. Možno, že to tak navrhol tlačiar, so štúrovcami sympatizujúci levočský Nemec Werthmüller.

V levočskom slovníčku sú trojaké slovenské ekvivalenty. Pre názornosť uvedieme ukážky zo všetkých troch druhov hesiel.

Slovenské ekvivalenty zapísané bibličtinou:

Bal, lewí.
Elkéšni, spozdit.
Gyanú, Podezření.

Érzéketlen, necitedelni.
Idevaló, zdejší.
Gyúrni, hněst.

Nemecký tlačiar aj slovenské substantíva vytlačil s veľkým začiatočným písmenom — tak ako nemecké.

Západoslovenské ekvivalenty zapísané bernolákovským pravopisom:

Adakozó, šcedrí.
Elkölteni a pénzt, strowit Peňáze.
Fazekas, Hrnčár.
Fejedelem, Kňíža.
Költsön adni, pogčat.

Polgár, Meščan.
Reményleni, úfat.
Szerencse, Šcásti.
Ústök, Ščica.

Stredoslovenské ekvivalenty:

Artani, škodiť.
Agyú, Ďelo.
Ásó, Ríl.
Bosszankodni, gedowať sa.
Alatsony, nízkí.

Gazember, mrcha Člowek.
Kard, Meč, Šabla.
Kömény, Rasca.
Kövé, tuční.
Torma, Chren.

Levočský slovníček nespomína žiadna bibliografia. Našli sme len údaje o jeho tlačiarovi v knihe J. Mišianika Dejiny levočského kníhtlačiarstva (Trnava, 1945). Slovníček dlho uchovával veľký čiteľ L. Štúra i jeho pravopisu prof. L. Novák. Teraz sa slovníček nachádza v Archíve Matice slovenskej v Martine.

M. Hayeková

Tvorenie tvarov množného čísla od zvieracích podstatných mien typu Mungo. — V časopise *Príroda a spoločnosť* (č. 3, 1983, s. 30) sme čítali takto formulovanú vetu: *Mladi mungovia sú najväčšími ohrození do šesť až osem týždňov po narodení.* Podoba *mungovia* v nej pripomína pomenovanie príslušníkov národných spoločenstiev (*Mongovia, Bakongovia, Mandingovia, Ovambovia*) alebo spoločenských skupín (*hidalgovia, zambaigovia*) a javí sa nevhodná na označenie mäsožravcov z čeľade cibetovitých. Jej zhoda s prívlastkom a prísudkom ešte zvyrazňujú spomenutú nevhodnosť.

Slovenčina nemala doteraz vlastné nepríznačkové názvy zvierat mužského rodu. Najnovšie však prevzala z iných jazykov pomenovania zvierat, resp. predmetov, ako sú *mungo, dingo, samango, makako, kakapo, palolo, pako* a iné. K týmto prevzatým slovám nepoužívame také tvary nominatívu plurálu, aké sú typické pre neutrálne zvieracie názvy (*hady, hrochy, skarabey, vrabce, tulene*), lebo tieto substantíva sa zvyčajne zaraďujú medzi také podstatné mená, ako sú *fako, pejo, maco, sivko, porov*. Morfológia slovenského jazyka (1966, s. 81): „Príponu *-ovia* majú apelatíva na *-o*: napr. *dedo — dedovia ... , fako —*

*fakovia, maco – macovia, pejo – pejovia, dingo – dingovia, pejko – pejko-
via / pejky, sivko – sivkovia / sivky.*“ Pokúsime sa naznačiť, že tieto prevzaté
neutrálne označenia zvierat treba z morfológického, ale i sémantického hľadiska
hodnotiť ináč.

V jazyku sa bez problémov uplatňuje plurálová prípona *-ovia* v názvoch osôb
mužského rodu (*dedovia, ujoivia, šuhajkovia, impresáριοvia*). Ako náležitá sa
ukazuje aj v štylisticky príznakových pomenovaniach zvierat. Personifikáciou
vznikli napr. názvy *macovia* či *mackovia* utvorené od mien *Maco* a *Macko*. Ape-
lativizáciou zvieracích vlastných mien sa dostali do používania názvy *dunčovia*,
čučovia, *čučkovia* či *čučinkovia*, ktoré majú pôvod vo vlastných menách *Dunčo*
a *Čučo*. Pomenovania *pejovia / pejkovia, fakovia, sivkovia* a *belovia / belkovia*
majú pôvod v charakteristickej farbe koní a súvisia s ich vlastnými menami
(*Pejo* = hnedý kôň, *Fako* – plavý kôň, *Sivko* = sivý kôň a *Belo* = biely kôň).
Pomenovania podľa charakteristických vlastností však podliehajú významovým
posunom, takže dnes už belkami voláme nielen kone, lež i psy, ba i ľudí.

Menšiu časť príznakových zvieracích názvov tvoria hypokoristiká utvorené
obmieňaním neutrálnych zvieracích názvov. Na mysli tu máme maznavé podoby
bycovia / byckovia / býčkovia, capkovia, račkovia a *zajkovia*, ktorým práve tva-
rová exkluzivnosť umožňuje zaznamenávať evidentnú frekvenciu v detskej reči.
Keď sa namiesto osobnej prípony *-ovia* použije typická plurálová prípona zvie-
racích názvov (*býčky, capky, račky, zajky* alebo *pejky, belky, sivky*), zreteľne
sa zníži príznakovosť (expresívnosť) týchto výrazov.

Prípona *-ovia* expresivizuje aj iné neosobné názvy, napr. tvarom *vojačikovia*
bežne označujeme malých vojakov, lenže svojhlavý vnúčik používa namiesto
nepríznakového označenia *cínové vojačiky* len expresívne spojenie *cínoví vo-
jačikovia*. Básnik J. Botto aktuálne využil príponu *-ovia* na stupňovanie expre-
sivity vo verši *Dvanásti sokolí, sokolovia bieli*... Už prenesenosť významu so-
koly → sokolí expresívne podfarbila výraz, takže z podoby *sokolovia* sa odráža
umocnená expresívnosť.

V jazyku sú nesporne potrebné nielen nepríznakové, ale i príznakové tvary
posudzovaných názvov. Treba si len uvedomiť, že neutrálne zvieracie pomeno-
vania s koncovým *-o* majú mať v nominatíve plurálu podoby *myngy, dingy*,
samangy, makaky, kakapy, paloly, paky. Vyznelo by neprirodzene, keby sme
plurálovou príponou *-ovia* vyjadrovali kladný citový vzťah napr. k príbuzným
našich potkanov (*mungovia*) alebo k neznámym morským červom (*palolovia*),
ako ho vyjadrujú naše deti príznakovými tvarmi *vtáčikovia, koničkovia, rač-
kovia* a pod.

Slovník cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej – Z. Maníkovej uvádza
okrem maskulina ¹*mungo* s významom mäsožravec z čeľade cibetovitých žijú-
ci v Afrike, Indii a na Cejlóne aj homonymné maskulínium ²*mungo* s týmito
významami: 1. bot. drobnosemenná fazuľa, ktorá sa pestuje najmä vo východnej
Ázii, a 2. text. obnovená vlna získaná z rozvláknených valchovaných handier.
Bolo by účelné, keby sa druhé homonymum zaradilo analogicky ako iné neži-
votné substantíva s koncovým *-o* (napr. *margo, kargo, purgo, embargo, oblgo*,
indigo, tango, mango) medzi neutrá a skloňovalo by sa podľa vzoru *mesto*.
Upevnila by sa tým systémovosť pri zaraďovaní preberaných slov do prísluš-
ných paradigiem slovenčiny a čiastočne by sa obmedzila neželateľná homony-
mita.

F. Sabol

SLOVENSKÁ REC, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 52, 1987, číslo 5. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka S. Čífelová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,-, jednotlivé číslo Kčs 8,-. Rozširuje poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, 813 81 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Registračná značka F 7089

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D – 8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987
Kčs 8,-